

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

ROMA BUČIUVIENĖ
PARLAMENTO TEISĖS IR VALSTYBĖS VALDŽIOS INSTITUCIJŲ MAGISTRANTŪROS
STUDIJŲ PROGRAMA (62401S104)

KONSTITUCINIO TEISMINIO PROCESO PAGRINDINIAI BRUOŽAI
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
prof. dr. A. Pumputis

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. TEISĖTUMO IR KONSTITUCINIO TEISĖTUMO SAMPRATA.....	5
2. TEISĖTUMO APSAUGOS SUBJEKTAS - KONSTITUCINIS TEISMAS.....	9
2.1. Konstitucinio Teismo ir kitų Lietuvos teismų santykis.....	9
3. KONSTITUCINIS TEISMINIS PROCESAS. LYGINAMOJI ANALIZĖ.....	15
3.1. Teismo proceso samprata.....	15
3.2. Teismo proceso principai.....	17
3.3. Teismo proceso dalyviai.....	26
3.4. Teisminio nagrinėjimo objektas.....	34
3.5. Teismo proceso stadijos.....	38
3.5.1. Kreipimosi į teismą.....	42
3.5.2. Išankstinio kreipimosi tyrimo.....	44
3.5.3. Bylos parengimo nagrinėti.....	49
3.5.4. Bylos nagrinėjimo teisminiame posėdyje.....	52
3.5.5. Sprendimų priėmimo.....	58
4. TEISMO SPRENDIMŲ RŪŠYS.....	59
4.1. Bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų sprendimai.....	59
4.2. Konstitucinės kontrolės institucijų sprendimai.....	62
4.3. Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimai.....	64
4.3.1. Nutarimų įtaka teisėkūros subjektams.....	66
4.3.2. Nutarimų įtaka teisės taikymo subjektams.....	69
4.4. Lietuvos Konstitucinio Teismo išvados.....	70
4.5. Lietuvos Konstitucinio Teismo sprendimai.....	70
5. IŠVADOS.....	73
6. LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	75
7. SANTRAUKA IR SANTRAUKA UŽSIENIO KALBA.....	80

IVADAS

Temos aktualumas ir problematika

Temos „Konstitucinio teismo proceso pagrindiniai bruožai“ pasirinkimą lėmė įsitikinimas, jog teisinėje literatūroje daug kalbama apie civilinę, baudžiamąją, administracinę teiseną, analizuojami įvairūs konstitucinės teisės institutai, tačiau konstitucinis teisminis procesas tarsi lieka nuošalyje lyg nereikalaujantis platesnio mokslinio pažinimo. Mokslinė literatūra šia tema nėra gausi.

Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas konstitucinės justicijos bylas, garantuoja konstitucinį teisėtumą. Dviprasmybių kyla tuomet, kai analizuodami teisinę literatūrą, susiduriame ne tik su konstitucinio teisėtumo, bet ir teisėtumo terminu. Kyla klausimas, kas yra konstitucinis teisėtumas ir teisėtumas?

Konstitucinis Teismas, kaip ir kitos teisminės institucijos, vykdydamos teisingumą, vadovaujasi procesinės teisenos taisyklėmis, kurios savo turiniu artimos civilinių bylų nagrinėjimo procesui. Nesant gilesnės konstitucinio teismo proceso studijos, tiesiog įdomu ir mokliškai naudinga atlikti išsamesnę konstitucinės teisenos analizę, kuri iš pirmo žvilgsnio tarsi neturi nieko bendra su baudžiamuoju, civiliniu, administraciniu procesu, tačiau yra artima šioms teisės šakoms.

Atsižvelgiant į tai, jog teismo proceso pobūdį nulėmė Kontinentinė teisinė sistema, kuriai priklauso Lietuva ir kitos Europos šalys, tikslinga identifikuoti konstitucinio teismo proceso bruožus bendrosios teisenos ir, tarkime, Lenkijos, Čekijos konstitucinės teisenos kontekste. Teisinėje literatūroje nėra atlikta išsamios teisėtumo ir konstitucinio teisėtumo sampratos analizės bei konstitucinio teismo proceso analizės lyginamuoju aspektu su bendrąja teiseną ir kitų šalių konstitucine teiseną.

Kita problema, kai kalbama apie Konstitucinio Teismo baigiamuosius teisės aktus - nutarimus. Konstitucinio Teismo baigiamieji teisės aktai ypatingi, nes privalomi ne tik ginčo šalims, bet turi didesnę teisinę svarbą. Konstitucinio Teismo nutarimai reikšmingi įstatymų leidėjui, teisminėms institucijoms ir visai teisės sistemai apskritai. Kyla klausimas, ar Konstitucinis Teismas savo veikla neapriboja Tautos suvereniteto, ar neapriboja įstatymų leidėjo teisių? Teisinėje literatūroje teigiama, kad Konstitucinis Teismas nutarimais suvaržo „įstatymų leidėjo diskreciją“, taip pat vertinamas kaip „negatyvus įstatymų leidėjas“. Reikėtų prisiminti, jog pati Tauta, priimdama Konstituciją, pasirinko konstitucinės kontrolės instituciją kaip konstitucinio teisėtumo valstybėje garantą, todėl analizuodami konstitucinio teismo proceso bruožus neišvengsime analizės ir šiuo aspektu.

Konstitucinis teisminis procesas nėra nauja tema, tačiau bendrosios ir kitų šalių konstitucinės teisenos kontekste nebuvo analizuojamas. Konstitucinį teisminį procesą analizavo J. Žilys, S. Stačiokas.

Bendruosius teismo proceso ypatumus nagrinėjo V. Mikelėnas. Konstitucinio teismo nutarimų poveikį teisės sistemai aptarė E. Kūris, V. Staugaitytė, S. Stačiokas, J. Žilys, V. Sinkevičius, K. Jankauskas.

Pateikiant konstitucinio teisėtumo ir teisėtumo sampratos analizę remsimės M. Romerio, P. Leono, A. Vaišvilos darbais, konstitucinės teisės doktrina bei šiuolaikinių mokslininkų mintimis. Taip pat pasinaudosime literatūra užsienio kalba.

Identifikuojant konstitucinio teismo proceso bruožus, pagrindiniais tyrimo šaltiniais bus Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lenkijos Respublikos Konstitucija, Čekijos Respublikos Konstitucija, taip pat šių šalių konstitucinės kontrolės institucijų įstatymai. Remsimės civilinio proceso kodeksu, baudžiamojo proceso kodeksu, administracinių teisės pažeidimų kodeksu bei kita norminė literatūra, taip pat šiuolaikinių mokslininkų – E. Kūrio, E. Jarašiūno, V. Mikelėno, V. Sinkevičiaus, J. Žilio, G. Godos, S. Šedbaro ir kt. darbais.

Tyrimo objektas:

Lietuvos konstitucinės teisenos, bendrosios teisenos ir kitų šalių - Lenkijos, Čekijos konstitucinės teisenos taisyklės.

Hipotezė:

Lietuvos konstitucinio teismo proceso pagrindiniai bruožai artimi bendrosios teisenos, kitų šalių - Lenkijos, Čekijos konstitucinės teisenos bruožams.

Darbo tikslas:

Identifikuoti Lietuvos konstitucinio teismo proceso pagrindinius bruožus civilinės, baudžiamosios, administracinės bei kitų šalių- Lenkijos, Čekijos konstitucinės teisenos kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

- Pateikti teisėtumo ir Konstitucinio teisėtumo sampratą teisinėje literatūroje, konstitucinės teisės doktrinoje.
- Išanalizuoti Lietuvos Konstitucinio teismo ir kitų Lietuvos teismų santykį.
- Pateikti konstitucinio teismo proceso sampratą mokslinėje literatūroje.
- Atsižvelgiant į baudžiamąjį, civilinį, administracinį procesą bei Lenkijos ir Čekijos konstitucinę teisę, identifikuoti Lietuvos Konstitucinio Teismo proceso pagrindinius bruožus.

Tyrimo metodai: tyrimas atliktas taikant lyginamąjį, sisteminės analizės, vertinimo, apibendrinimo, teisiųjų dokumentų analizės metodus.

Darbo struktūra: Darbą sudaro turinys, įvadas, dėstomoji dalis, suskirstyta į 4 skyrius, išvados, literatūros sąrašas, santrauka ir santrauka užsienio kalba.

1. TEISĖTUMO IR KONSTITUCINIO TEISĖTUMO SAMPRATA

Vienas iš teisinės demokratinės valstybės požymių yra teisėtumo arba įstatymo viršenybės įgyvendinimas be išimties visų teisės subjektų atžvilgiu visose teisinio reguliavimo srityse.

Teisėtumas – tai susitarimas laikytis įstatymų, teisėtumas – tai paklusimas teisei¹.

Teisėtumas – tai veikiantis įstatymas, arba įgyvendinta teisinė tvarka.² Iš tiesų tai labai lakoniški apibrėžimai.

Analizuojant teisinę literatūrą, susidaro nuomonė, kad teisėtumo terminas nėra absoliutus, nes greta jo sutinkamas ir kitas – konstitucinio teisėtumo – terminas, todėl pagrįstai kyla klausimas, ką reiškia teisėtumas ir konstitucinis teisėtumas?

Pagrindinis šaltinis, kuriame tiesiogiai įtvirtintas teisėtumo principas yra Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsniu, teisėtumą galima suprasti taip: kiekvienas žmogus, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių³.

Profesorius P. Leonas knygoje „Teisės enciklopedija“ pažymėjo, kad „teisėtumas yra tokia valstybės tvarka, kurioje valstybės valdžios veiksmai yra įstatymu, o ne sauvalės tvarkomi. Įstatymai nustato lygiai teismų, lygiai administracijos organų veikimo formas ir turinį. O įstatymų leidimo valdžia, kadangi ji kuria įstatymus, negali pareiti nuo įstatymų, bet įstatymus leisdama ji taip pat prisilaiko tam tikros tvarkos. Tokiai tvarkai esant iš paviršiaus atrodo, kad valstybėje viešpatauja teisė“⁴.

Literatūroje rusų kalba pažymima, kad „teisėtumas – bendrasis demokratinės valstybės principas, kurio pagrindu yra saugomos žmogaus teisės, palaikoma tvarka valstybėje; tai darnaus visuomeninio gyvenimo funkcionavimo ašis. Teisėtumas garantuoja visiems piliečiams lygias teises ir visų lygybę prieš įstatymą. Visuomeniniame gyvenime teisėtumas stiprina teisės ir valstybės autoritetą, socialinį teisingumą, teisėtvarkos patikimumą. Teisėtumas gali būti suprantamas keliais aspektais: visų pirma tai yra žmogaus teisių bei laisvių apsauga garantuojama valstybės, antra – tai visų piliečių pareiga laikytis įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų“⁵.

¹ Merrim-Webster's Dictionary of Law, 1996. P. 241.

² Vaišvila A. Teisės teorija. Antras leidimas. Vilnius: Justitia, 2004. P. 148.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius: Mūsų saulužė, 2003.

⁴ Leonas P. Teisės enciklopedija. Paskaitos. Kaunas, 1931. P. 88.

⁵ А.Н. Головистикова, Л. Ю Грудцына . Толковый словарь юридических терминов. Москва: Эксмо, 2007. P. 119.

Knygos „Valstybės ir teisės teorija“ autoriai S. A. Komarovas ir A. B. Malko teisėtumą priskiria prie bendrųjų teisės principų, be išimties būdingų visoms teisės šakoms. Tai principai, kurie nurodo teisinio reguliavimo kryptį ir jais vadovaujamasi nagrinėjant konkrečias bylas⁶.

A. T. Boneris teisėtumą apibūdino kaip bendrąjį teises principą „Teisėtumo principas yra bendrasis teisės principas, kuris persmelkia visas teisės šakas. Procesinėje teisenoje jis reiškia reikalavimą teismui ir visiems proceso dalyviams laikytis materialinės ir procesinės teisės normų reikalavimų, siekiant teisingumo tikslų“⁷.

P. Petkevičius knygoje „Administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną“ apie teisėtumą, kaip ir S. A. Komarovas bei A. B. Malko, samprotavo kaip apie bendrąjį teisės principą, būdingą visoms valstybinėms veiklos rūšims ir visai šalies visuomenei apskritai⁸. Tai imperatyvus reikalavimas visoms valstybės valdžios institucijoms, pareigūnams ir visai visuomenei laikytis Konstitucijos ir įstatymų reikalavimų.

P. Vaišvila, analizuodamas teisės principus, teisėtumą priskiria prie bendrųjų teisės principų ir nurodo jo požymius:

- Teisėtumo bendrumas. Jis reiškia, kad teisiniai paliepimai (įstatymai) turi būti vienodai suprantami, vykdomi ir taikomi visoje šalies teritorijoje. Tas pats įstatymas negali būti skirtingai taikomas skirtingose vietovėse: jis visur turi būti vienas ir tas pats.
- Visuotinis įstatymo taikymo privalomumas. Tai reiškia, kad jis taikomas visiems teisės subjektams, taip pat aukščiausioms valdžios institucijoms, pareigūnams; įstatymas saisto ir patį įstatymo leidėją.
- Įstatymo viršenybė prieš kitus teisės aktus. Visi teisės aktai turi paklusti įstatymams, iš kurių aukščiausią juridinę galią turi Konstitucija: „Negalioja joks įstatymas ir teisės aktas priešingas Konstitucijai, (7 straipsnis)⁹.

Šis autorius apibrėžia ir teisėtumo tikslą. Teisėtumo tikslas – užtikrinti teisės paliepimų vykdymą, įgyvendinimą. Visi teisės subjektai (valstybės institucijos, visuomeninės organizacijos, pareigūnai, piliečiai) savo veikloje turi tiksliai ir besąlygiškai įgyvendinti teisės normų paliepimus. Todėl teisėtumas – tai veikiantis įstatymas arba įgyvendinta teisinė tvarka¹⁰.

Remiantis A. Vaišvilos nurodytais teisėtumo požymiais ir tikslingumu, matyti, kad teisėtumas tiesiogiai susijęs su įstatymų viršenybe ir jų įgyvendinimu visų teisės subjektų atžvilgiu. Be kita ko, įstatymas saisto ir patį įstatymų leidėją, nes teisėkūros subjektų veikla turi atitikti įstatymų nustatytus draudimus ir leidimus.

⁶С. А Комаров А.В Малько. Теория государства и права. Москва, 2000. Ст. 264.

⁷ Боннер А.Т. Принцип диспозитивности гражданского процессуального права. Москва, 2005. Ст. 26.

⁸ Petkevičius P. Administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 25.

⁹ Vaišvila A. Teisės teorija. Antrasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2004. P. 149.

¹⁰ Žr. ten pat. P. 148.

Pasak A. Vaišvilos, „valstybės institucijos, kurdamos teisės aktus, turi neviršyti savo kompetencijos, laikytis kiekvienai teisės aktų rūšiai nustatytos tų aktų priėmimo ir išleidimo tvarkos (procedūrų) ir subordinacijos pagal juridinę galią: Seimo priimami įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai (LR Konstitucijos 7 straipsnis), o Prezidento dekretai, Vyriausybės nutarimai, kitų valstybės institucijų teisės aktai – Konstitucijai ir įstatymams. Teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnę juridinę galią turinčiam teisės aktui, yra neteisėtas ir negalioja. Teisėtumo principas teisinėje valstybėje reiškia ne tik formos, bet ir turinio teisėtumą: vadinasi, konkretus teisės aktas turi neprieštarauti ne tik aukštesnę juridinę galią turinčiam teisės aktui, bet ir pagrindinėms žmogaus teisėms; jis neturi įtvirtinti įstatymų leidėjo savivalės tų teisių atžvilgiu“¹¹.

Analizuojant teisėtumo sampratą toliau, išskirtinį dėmesį reikėtų skirti M. Romerio pažiūroms.

M. Romeris, kaip ir profesorius P. Leonas, teisėtumą pirmiausia siejo su valstybės valdžios institucijomis ir valdininkais. M. Romerio teorija ypatinga tuo, kad jis išskyrė du teisėtumo lygmenis – įstatyminių teisėtumą ir konstitucinį teisėtumą.

M. Romeris teigė, kad valdžios aktų teisėtumas yra konstitucinis ir įstatyminis. Konstitucinio teisėtumo požiūriu valdžios aktai būna konstituciniai arba nekonstituciniai, o įstatyminio teisėtumo požiūriu – teisėti arba neteisėti; taigi konstitucingumas gali būti laikomas kvalifikuotu teisėtumu¹². Pasak M. Romerio, kvalifikuotas teisėtumas, būtent atitinkamumas ne šiaip įstatymo imperatyvo, bet konstitucijos, kaip aukštesnės rūšies teisės normos, imperatyvo. Todėl įstatymams tegali kilti ne paprastojo teisėtumo, bet tiksliai jų konstitucingumo klausimas¹³.

Galima numanyti, kad M. Romeris įstatyminių teisėtumą suprato kaip žemesnės juridinės galios teisės aktų atitikimą įstatymui, o konstitucinį teisėtumą apibrėžė kaip teisės akto atitiktį ne šiaip įstatymo imperatyvui, bet aukščiausios galios teisės aktui – Konstitucijai. „Tie teisės aktai, kurie pavedami įstatyminiam teisėtumui, gali būti ne tiksliai teisėti ar neteisėti, bet ir konstitucingi ar nekonstitucingi. Ir būtent jie gali būti nekonstitucingi dvejopu būdu. Pirma, jie gali būti nekonstitucingi tiesiog betarpiškai, kai prieštaraudami aiškiam pačios konstitucijos imperatyvui, kai aktas santykiauja tiesiog su konstitucija. Antra, jie gali būti nekonstitucingi tarpiaiškai – todėl, kad nekonstitucingas yra įstatymas, kuriam jie tarnauja ir su kuriuo jie yra tiksliai suderinti“¹⁴.

M. Romerio nuomone, „Konstitucija, kaip pagrindinis aukščiausiasis įstatymas, besiskiriantis nuo paprastojo įstatymo savo priėmimo ir pakeitimo tvarka, nustato paprastajam įstatymui ribas, nusako įstatymo leidėjo darbą ir apskritai yra konstitucingumo kriterijus paprastajam įstatymui. Įstatyminio teisėtumo kriterijus jam netinka, nes joks paprastas įstatymas, negalėdamas konstitucijos keisti ar

¹¹ Žr. ten pat. P. 231.

¹² Maksimaitis M. Teisinės valstybės modelis// Mykolo Romerio mokslas apie valstybę. Vilnius, 1997. P. 188.

¹³ Žr. ten pat.

¹⁴ Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. Vilnius, 1994. P. 36.

naikinti, tuo pačiu negali jokiam konstitucijos nuostatui prieštarauti, tuo tarpu paprastas įstatymas kitus to paties lygio teisinius aktus gali keisti ir naikinti¹⁵.

Grįžtant prie šiuolaikinių mokslininkų, paminėtina, kad E. Jarašiūnas, analizuodamas Konstitucijos paskirtį, pabrėžė šio teisės akto įtaką teisiniam reguliavimui bei netiesiogiai įvardijo įstatyminių teisėtumą „kaip vietinį“, o konstitucinį teisėtumą – kaip visaapimantį. „Konstitucija – visą teisės sistemą integruojantis aktas. Tai vienintelis teisės aktas, kuriam būdingas toks vaidmuo. Visas kitas teisinis reguliavimas yra „vietinio“ pobūdžio, reikšmingas tik tam tikrai santykių sričiai. Konstitucija nukreipia visą teisinį gyvenimą tam tikra kryptimi, visas teisės normas, institutus, šakas sujungia į darnią visumą“¹⁶.

E. Kūris, interpretuodamas Konstitucijos viršenybės principą, teigė „...kad ir koks būtų nustatytas žemesnės galios teisinis reguliavimas, Konstitucijos nuostatos yra viršesnės ir taikomos tiesiogiai. Iškilus prieštaravimui tarp Konstitucijos ir įstatymo, jis turi būti sprendžiamas Konstitucijos naudai“¹⁷.

Konstitucinis Teismas 1994 m. sausio 19 d. nutarimu suformulavo teisės aktų konstitucinio teisėtumo doktriną: „įstatymas yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Seimo statuto nustatyta tvarka išleistas pirminis teisinis aktas, išreiškiantis įstatymo leidėjo valią ir turintis aukščiausiąją teisinę galią. Todėl įstatymas gali būti pakeistas arba jo galiojimas gali būti panaikintas ne kitaip, kaip išleidus kitą įstatymą arba Konstituciniam Teismui pripažinus jį prieštaraujančiu Konstitucijai. Visi kiti teisės aktai turi būti priimami remiantis įstatymais ir negali jiems prieštarauti, t. y. turi būti poįstatyminiai. Poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo nustatytais pagrindais ir tvarka kompetentingo organo priimtas teisės aktas. Poįstatyminis aktas paprastai yra valdymo aktas. Juo realizuojamos įstatymo normos, tačiau toks teisės aktas negali pakeisti paties įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios savo galia konkuruotų su įstatymo normomis. Jis yra įstatymo normų taikymo aktas nepriklausomai nuo to, ar tas aktas yra vienkartinio (*ad hoc*), ar nuolatinio galiojimo. Šie aktai, vadovaujantis bendraisiais teisės aktų teorijos pagrindais, negali prieštarauti Konstitucijai ir įstatymams, o juo labiau negali keisti įstatymų normų, jų turinio“¹⁸.

Analogiška Konstitucinio teismo nuomonė buvo konstatuota 1997 m. gegužės 29 d. nutarimu „...Konstitucija įtvirtina pagrindines teisinio reguliavimo nuostatas ir sudaro įstatymų leidybos pagrindą. Poįstatyminiai aktai, tarp jų ir Konstitucijos 70 straipsnio antroje dalyje minimi kiti Seimo priimti aktai, paprastai skiriami įstatymams įgyvendinti, todėl jie leidžiami remiantis galiojančiais įstatymais ir negali jiems prieštarauti. Taigi visi teisės aktai turi būti teisėti: įstatymai negali prieštarauti Konstitucijai, o poįstatyminiai teisės aktai – Konstitucijai ir įstatymams“¹⁹.

¹⁵ Žr. ten pat.

¹⁶ Jarašiūnas E. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūris į Konstituciją pokyčiai//Jurisprudencija. 2002, Nr. 33 (25). P. 35.

¹⁷ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 239.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994-01-19 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimo „Dėl žemės reformos pagrindinių kryptų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos radijo ir televizijos tarybos sudarymo“ atitikimo Konstitucijai.

Kaip matyti, Konstitucinis Teismas pakankamai plačiai išaiškino įstatymų ir Konstitucijos viršenybės klausimus ir kartu konstatavo, kad teisinio reguliavimo pagrindas yra Konstitucija.

Anot E. Kūrio, virš ordinarinės (statutinės) teisės esama „aukštesniosios teisės“, kurios neatitinkančias nuostatas galima ir reikia šalinti iš teisės sistemos²⁰. Konstitucingumo reikalavimas yra Hanso Kelzeno normų hierarchijos modelio, kuriame konstitucija monopolizuoja visų teisės aktų legitimavimo ir legalizavimo funkciją, triumfas²¹.

Atsižvelgiant į pateiktas mokslines argumentacijas teisėtumo tema ir į Konstitucinio Teismo doktriną, preziumuojama, kad įstatyminis teisėtumas kaip ir netenka prasmės, nes akivaizdu, jog Konstitucinis teisėtumas yra absoliutus.

Įstatyminis teisėtumas – tai reikalavimas tiek teisėkūros subjektams, tiek valdžios institucijoms, tiek fiziniams ir juridiniams asmenims ir visai visuomenei apskritai be išlygų laikytis įstatymų reikalavimų. Teisinė tvarka valstybėje grindžiama įstatymo viršenybe, o šis tiesiogiai susijęs su Konstitucijos viršenybe.

Konstitucinis teisėtumas – tai reikalavimas, kad teisė būtų grindžiama konstituciškai. Įstatymo nuostatos turi būti suderintos ne tik tarp savęs, bet ir su Konstitucija. Konstitucija, kaip visos teisės sistemos pamatas, yra svarbiausia jų tarpusavio darnos sąlyga. Konstitucija galiausiai užtikrina neprieštarinę ir vienodą teisės taikymą.

Konstitucinį teisėtumą galima vertinti kaip aukščiausiąjį teisėtumą arba, kaip teigė M. Romeris, laikyti kvalifikuotu teisėtumu.

Jeigu Konstitucinis teisėtumas laikytinas aukščiausiuoju teisėtumu, tai galbūt vertėtų konstatuoti esant tik Konstitucinį teisėtumą?

2. TEISĖTUMO APSAUGOS SUBJEKTAS – KONSTITUCINIS TEISMAS

2.1. Konstitucinio Teismo ir kitų Lietuvos teismų santykis

Prielaidų konstitucinei kontrolei atsirasti buvo dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Pagal tris prieškarinio nuolatinės Konstitucijas negalėjo būti taikomas įstatymas, prieštaraujantis Konstitucijai, tačiau nebuvo sukurta mechanizmo, užtikrinančio efektyvų šios nuostatos įgyvendinimą. „Įstatymų konstitucingumo (teisėtumo) problemą nagrinėjo mokslininkai, o ypač reikšmingų darbų parašė prof. M. Romeris“²².

Analizuodamas teisėtumo apsaugos problemą, M. Romeris didžiausią grėsmę teisėtumui išvelgė būtent iš valstybės valdžios pusės, todėl pagrindiniu garantu, apsaugančiu valstybės nustatytą teisę nuo jos normų laužymo, laikė teismą. Teismo funkcija, pasak M. Romerio, gali būti sėkmingai panaudota ne

²⁰ Kūris E. Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis jos taikymas// Konstitucija, konstitucinė doktrina ir konstitucinio teismo diskrecija. Vilnius, 2002. P. 10.

²¹ Žr. ten pat. P. 8.

²² Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. Vilnius: Pozicija, 1944.

tik gyventojų, bet ir valstybės institucijų veiklos teisėtumui kontroliuoti ir neteisei sudrausti²³. „Iš esmės teismo funkcija, kaip tokia, neatsižvelgiant į jo įvairias kategorijas, sudaro teisėtumo (teisės normų imperatyvų veikimo) apsaugos funkciją<...>Pirmąjį teismo funkcijos elementą sudaro neteisės konstatavimas“²⁴.

Kadangi, anot M. Romerio, valdžios funkcija yra paskirstyta trimis autonomiškoms valstybės organų sistemoms, šis trečiasis – valdžios organų darbų – teismas turėtų susidėti iš trijų dalių: konstitucinio teismo, skirto leidybos organų veiklos konstitucingumui vertinti, administracinio teismo ir kasacinio teismo, kurie vertintų administracinių ir teisminių (civilinio bei baudžiamojo teismų) organų veiklos teisėtumą. Šiuos – konstitucinį, administracinį ir kasacinį – teismus M. Romeris laikė „kertinėmis institucijomis teisinės valstybės organizacijoje“, jų sistema turėtų būti „tiktai aukštame teisinės ir valstybinės kultūros laipsnyje“²⁵.

M. Romeris kėlė ir įstatymų konstitucingumo patikros idėją. Jo nuomone, konstitucinio teismo funkcijoje glūdįs „problemos išsprendimas“, nes ją priėmus atkristų daugelis kontrargumentų, išsakomų prieš teisminę įstatymų konstitucingumo kontrolę.

Konstitucinį teismą M. Romeris vertino kaip „aukščiausiąjį pasiekiamą teisėtumo laipsnį“. Įstatymų konstitucingumui (įstatymų leidėjo veiklai) kontroliuoti konstitucinis teismas esąs vienintelė tinkama institucija, tačiau, jo nuomone, steigti Lietuvoje konstitucinį teismą būtų per ankstyvas žingsnis, nes čia konstitucinis ir bendrai teisinis gyvenimas dar nėra tokiai reformai pribrendęs, o konstitucinė santvarka nenusistovėjusi²⁶.

Konstitucinės kontrolės modelis Lietuvoje pradėtas kurti Atgimimo laikotarpiu, tai lėmė Lietuvos nepriklausomybės siekis bei ryškėjantys naujos demokratinės valstybės kontūrai su pasikeitusia padėtimi pasaulio politiniame žemėlapyje ir visiškai priešinga nei buvo valstybės valdymo forma.

Konstitucinis Teismas buvo modeliuojamas perkeliant į Lietuvos dirvą austriškąjį (arba kontinentinį) konstitucinės kontrolės modelį.²⁷ Buvo pritarta austrų teisininko H. Kelseno suformuluotai teorijai, kad specializuota teisminė institucija gali tinkamai garantuoti teisės normų hierarchiją. Kaip teigė E. Jarašiūnas, šio modelio pasirinkimą lėmė įsitikinimas, kad toks modelis veiksmingiausiai laiduos konstitucijos viršenybę²⁸.

Konstitucinės justicijos institucijų svarbą pabrėžė E. Kūris. „Konstitucijos apsaugos klausimas yra vienas svarbiausių Konstitucinėje teisėje, kadangi Konstitucija ne visuomet skrupulingai vykdoma, neretai atvirai pažeidinėjama. Bene svarbiausia yra tai, kad esama mechanizmų tokioms deviacijoms pastebėti ir joms efektyviai koreguoti. Konstitucinis Teismas – vienas svarbiausių tokio koregavimo

²³ Rėmeris M. Lietuvos sovietizacija 1940–1941. Istorinė sovietizacijos apžvalga ir konstitucinis jos įvertinimas. Vilnius, 1986. P. 60–61.

²⁴ Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. Vilnius, 1994. P. 4–5.

²⁵ Maksimaitis M. Mykolo Romerio mokslas apie valstybę//Teisinė valstybės modelis. Vilnius, 1997. P. 193.

²⁶ Maksimaitis M. Teisinės valstybės modelis//Mykolo Romerio mokslas apie valstybę. Vilnius, 1997. P. 199.

²⁷ Žr. išnašą Nr. 20. P. 12.

²⁸ Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis teismas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 43.

mechanizmų. Žinoma, ne vienintelis: kvaziteisminė, parlamentinė, žinybinė, Seimo kontrolierių (ombudsmenų) vykdoma kontrolė taip pat (kiekviena savaip) turi potencialios užtikrinti Konstitucijos viršenybę – nebūtinai retroaktyviai šalinant antikonstitucines nuostatas, bet ir atliekant tiek su Konstitucija prasilenkiančio elgesio, tiek Konstitucijos požiūriu abejotino teisinio reguliavimo prevenciją.²⁹ Anot P. Kūrio, „Užtikrinant konstitucingumą, teisminės kontrolės vaidmuo atsiskleidžia, kai kvestionuojama teisės aktų atitiktis Konstitucijai. Tada būtent Konstitucinė teisminė kontrolė leidžia oficialiai ir galutinai išspręsti konkretų konstitucinį ginčą, patvirtinti abejones arba jas išsklaidyti“³⁰.

Analogišką nuomonę išsakė ir V. Mikelėnas: „Teisminės institucijos nėra vienintelės taikančios teisę, tačiau pagrindinės. Daugelyje valstybių šiandien paplitusi praktika, kad teisę taiko savotiškos teisminės valdžios ir viešosios administracijos hibridai, vadinamieji kvaziteismai – įvairios komisijos, ombudsmenai<...> tačiau kvaziteismų egzistavimas nepaneigia fakto, kad teismas yra pagrindinė teisę taikanti institucija“³¹.

Konstitucinės justicijos institucijų svarba pabrėžta Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarime. Jame pažymėta, kad teisės aktų teisėtumo principui įgyvendinti valstybių praktikoje naudojami konstitucinės justicijos ir administracinės justicijos institutai³².

Pagrindinis šaltinis, kuriame įtvirtinti teisminės valdžios konstituciniai pagrindai bei teisminių institucijų sistema, yra Lietuvos Respublikos 1992 m. spalio 25 d. Konstitucija (toliau – LR Konstitucija, Konstitucija). Remiantis LR Konstitucijoje įtvirtintu valdžių padalijimo principu, valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Tai aiški nuoroda į tai, kad įstatymų leidyba patikėta tautos atstovams, Prezidentas ir Vyriausybė savo funkcijas įgyvendina atstovaudami šaliai bei vykdydami įstatymus ir kitus teisės aktus. Teisminei valdžiai, kuriai atstovauja teismai, tauta priskyrė išimtinę – teisingumo vykdymo – funkciją.

Konstitucijoje įtvirtintos trys teismų sistemos: 1) Konstitucinis Teismas vykdo konstitucinę teisminę kontrolę; 2) Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje nurodyti Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą; 3) pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai; šiuo metu Lietuvoje veikia administracinių teismų sistema, kurią sudaro Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai.

Teisminių institucijų funkcijas reglamentavo kitas teisės aktas – 1994 m. gegužės 31 d. Teismų įstatymas. Šiame teisės akte detalčiau atskleidžiamos bendrosios jurisdikcijos ir specializuotų teismų funkcijos. Bendrosios kompetencijos teismai nagrinėja baudžiamąsias ir civilines bylas. Iš specialiosios

²⁹ Žr. išnašą Nr. 20. P. 11.

³⁰ Žr. ten pat.

³¹ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999. P. 50.

³² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos radijo ir televizijos tarybos sudarymo“ atitikimo Konstitucijai.

kompetencijos teismų Lietuvoje funkcionuoja administraciniai teismai, kurie sprendžia ginčus dėl teisės viešojo administravimo srityje³³.

Konstitucinio Teismo kompetencija reglamentuota atskiru Konstitucinio Teismo įstatymu, priimtu 1993 m. vasario 3 d. Šiame teisės akte įtvirtinta tai, kad Konstitucinis Teismas – teisminė institucija, kuri garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą, nustatyta tvarka sprendamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat ar Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams³⁴.

Konstitucinio Teismo, kaip teisminės institucijos, statusą plačiau atskleidė Konstitucinis Teismas 2006 m. birželio 6 d. nutarimu. Šiame teisės akte įtvirtinta, kad pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas – konstitucinės justicijos institucija, vykdanči konstitucinę teisminę kontrolę. Pabrėžtina, kad valstybės valdžios institucija, kuri Konstitucijoje įvardyta kaip teismas, savo konstitucine prigimtimi negali būti ne teismas, t. y. ne teisminė institucija. Pagal savo kompetenciją sprendamas dėl žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, ir vykdydamas kitus savo konstitucinius įgaliojimus, Konstitucinis Teismas – savarankiškas ir nepriklausomas teismas – vykdo konstitucinį teisingumą, garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą³⁵.

Aptartų teisės aktų analizė leidžia daryti išvadą, kad teisingumo vykdymas yra tik teisminės valdžios funkcija, kurios negali įgyvendinti jokia kita valdžios institucija. Teisingumo vykdymas suponuoja tai, kad teismai, nagrinėdami bylas, neturi ir negali turėti jokio intereso, išskyrus interesą priimti teisėtą, teisingą ir pagrįstą sprendimą. Šios funkcijos visuomeninė svarba lemia teisminės valdžios išskirtinę padėtį bei nepriklausomumą ir savarankiškumą valstybės valdžių triadoje.

Vokiečių teisinėje literatūroje akcentuota išskirtinė teisminės valdžios vieta kitų valdžių atžvilgiu: „Ypatingą teisminės valdžios vieta valdžių padalijimo sistemoje rodo tai, kad kitos valstybės valdžios negali atšaukti teisminės valdžios priimtų sprendimų, o įstatymų leidžiamosios valdžios priimti teisės aktai gali netekti galios įstatymų konstitucingumą kontroliuojančios teisminės valdžios institucijų sprendimų, be to, vykdomosios valdžios sprendimus gali teisminė valdžia panaikinti ar pakeisti“³⁶.

Rusų teisinėje literatūroje taip pat randame panašią nuomonę: „Niekas, išskyrus teismines institucijas, negali vykdyti teisingumo valstybės vardu. Nei valstybė, nei jos institucijos neturi teisės trukdyti įgyvendinti teisingumą. Piliečiai, visuomeninės organizacijos, valstybiniai ir vietos savivaldos bei valdymo organai privalo vykdyti teismų sprendimus“³⁷.

³³ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas 1994 m. gegužės 31 d. Nr. I-480.

³⁴ Lietuvos Konstitucinio Teismo 1993-02-03 įstatymas. Valstybės žinios, 1993-02-28. Nr. 6, publikacijos Nr. 120.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006-06-06 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas– teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

³⁶ Voskuhle A. Rehtshutz gegen de Richter. Munchen, 1993. P. 5.

³⁷ Конституционное право зарубежных стран. Москва.: Норма, 2000. Ст. 329.

Teisingumo įgyvendinimo funkcija – esminis teisminės valdžios bendrumo požymis. Tačiau, trumpai apžvelgiant teisminių institucijų kompetenciją, pastebima tam tikrų skirtumų.

Bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismai teisingumą įgyvendina nagrinėdami baudžiamąsias, civilines ir kitokias bylas. Jų metu ginamos ir įgyvendinamos privačių asmenų teisės, taikomos sankcijos, jeigu nustatomas teisės pažeidimas. Tokių bylų proceso dalyviais gali būti fiziniai, juridiniai asmenys, valstybės institucijos. Bendrosios ir specialiosios jurisdikcijos teismų sprendimas privalomas tik ginčo šalims.

Konstitucinio Teismo veiklos pagrindas – konstitucinės justicijos byla, kurios sprendimas liečia ne tik bylos šalis, bet ir turi įtakos nacionalinei teisei. Konstitucinio Teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas bei privalomas visiems piliečiams, įstaigoms, įmonėms, organizacijoms, valdžios institucijoms.

Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas konstitucinės justicijos bylas, interpretuoja Konstitucijos normas bei principus, atskleidžia jo esmę, todėl teigiama, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją – pateikti Konstitucijos nuostatų sampratą, kuri saisto visas teisės aktus leidžiančias institucijas bei visas teisę taikančias institucijas, taip pat ir Seimą – Tautos atstovybę.

Pabrėžiant Konstitucinio Teismo kompetencijos ypatybes, pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas, kitaip nei bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai, turi įtakos apkaltos procese. Konstituciniam teismui Konstitucija priskyrė pareigą spręsti klausimą, ar aukščiausių šalies pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Šiuo atveju Konstitucinės justicijos bylos esmė – nustatyti faktą, ar buvo padaryti konkretūs veiksmai, kuriais pareigūnai sulaužė duotą priesaiką ir šiurkščiai pažeidė Konstituciją. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas konstitucinės justicijos bylas, sprendžia teisės taikymo klausimus, tačiau nagrinėjant bylas apkaltos procese „Konstitucinis teismas tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu Konstituciniam Teismui pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylos nagrinėjimo Konstituciniame Teisme metu gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad Respublikos Prezidentas atliko paklausime nurodytus konkrečius veiksmus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, kad Konstitucija yra pažeista šiurkščiai“³⁸.

Konstitucinio Teismo vaidmuo apkaltos procese nulemtas paties Konstitucinio teismo funkcijų „sergėti Konstitucija“, garantuoti jos viršenybę teisės sistemoje. Tai liečia ir aukščiausios valstybės valdžios pareigūnus, dėl kurių veiksmų teisėtumo patikėta spręsti Konstituciniam Teismui.

Kita ne mažiau svarbi Konstitucinio Teismo funkcija yra tai, kad ši teisminė institucija, „sergėdama Konstitucija“, įgyvendina stabilumą ir teisinių santykių pusiausvyrą valstybėje: „Konstitucinis Teismas savo veikla garantuoja, kad visa valstybės valdžia nebūtų sutelkta kurioje nors vienoje valstybės valdžios institucijoje, kad vienu valstybės valdžios institucijų galioms būtų atsvara kitų valstybės institucijų galioms, kad visos valstybės valią įgyvendinančios institucijos veiktų darniai, vykdytų savo konstitucinę

³⁸ 2004 m. kovo 31 d. Konstitucinio Teismo išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios, 2004, Nr. 49-1600.

priedermę tarnauti žmonėms, kad ginčus dėl valstybės valdžios institucijoms pagal Konstituciją priklausančių galių spęstų Konstitucinis Teismas, kad visos valstybės valdžią vykdančios institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, Teismas, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta tautos priimtai Konstitucijai ir kurie eidami savo pareigas besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais³⁹.

E. Jarašiūnas išvelgė ir kitas konstitucinės justicijos institucijos, ne vien konstitucinio teisingumo ar Konstitucijos „sergėtojos“, funkcijas. Konferencijoje, skirtoje Konstitucijos penkmečiui pažymėti, buvo paskelbtos tokios funkcijos:

- konstitucinių vertybių (ypač žmogaus teisių) apsaugos;
- visuomenės demokratinės kultūros ugdymo;
- įtakos įstatymų leidybai;
- taikdarystė politiniame gyvenime;
- šviečiamosios.

Platesnes konstitucinės justicijos funkcijas akcentavo ir vokiečių teisininkai E. Benda ir K. Schmude. Jie teigė, kad „Konstitucinis Teismas vykdo taikdarišką (socialiniu ir politiniu požiūriu), taip pat integruojančias funkcijas, kurios leidžia jam kartu vykdyti politinės taikos visuomenėje ir valstybėje garanto funkciją⁴⁰“.

Konstitucinio Teismo kompetencijos ypatumai atiboja jį nuo bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų ir daro savarankišku bei nepriklausomu teismu bendrame valstybės teismų sistemos kontekste.

Kita vertus, tarp šių teisminių institucijų, kaip matysime kituose šio darbo skyriuose, yra reikšmingų sąsajų. Keletą iš jų galime paminėti:

- Vadovaujantis valdžių padalijimo principu, tik teisminei valdžiai priskirta vykdyti teisingumą. Tai liečia visų pakopų teismus ir Konstitucinį Teismą, vykdančią konstitucinį teisingumą.
- Bendri teismo principai. Nagrinėjant ginčus dėl pažeistų santykių atkūrimo, taikomi tie patys procesiniai principai: žodiškumo, proceso nepertraukiamumo, įrodymų vertinimo, rungtyniškumo, viešumo ir t. t.
- Ieškininė teisenos pradžia – procesas pradedamas kreipiantis su skundu, ieškiniu ir t. t. Procesas *ex officio* (savo iniciatyva) nepradedamas.
- Teisėjų korpusas formuojamas ne politiniu, o profesiniu pagrindu. Tai reiškia, kad teisme teisę aiškina ir taiko teisėjai profesionalai, privalantys turėti atitinkamą kvalifikaciją bei išsilavinimą.

³⁹ Konstitucinio Teismo 2004-05-25 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos rinkimų įstatymų 1° straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2° straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

⁴⁰ Kubilius A. ir kt. Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis// Konstitucinis teismas ir politinis procesas. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998..P. 68–69

- Konstituciniam Teismui, kaip ir kitiems teismams, būdingi visi teisminiai požymiai: nagrinėjimo objektas, proceso stadijos, priimami sprendimai, kurie ne tik privalomi ginčo šalims, bet ir kuria teisę.
- Tiek Konstitucinis Teismas, tiek bendrosios ir specialiosios jurisdikcijos teismai, nagrinėdami bylas, vadovaujasi procesinės teisenos taisyklėmis.
- „Užtikrindama kiekvieno asmens teisių ir teisėtų interesų apsaugą, teisminė valdžia: nuolat „valo“ pozityvią teisę nuo neteisinių (konstitucinių) normų bei saugo ir gina žmogaus teises ir laisves nuo neteisėtų trečiųjų asmenų (įskaitant ir valstybės institucijas) veikų konkrečiose bylose“⁴¹.

3. KONSTITUCINIS TEISMINIS PROCESAS. LYGINAMOJI ANALIZĖ

3.1. Teismo proceso samprata

Daugeliui suprantama tiesa, kad teismai – jurisdikcinės institucijos, atstovaujančios teisminei valdžiai, kuri, kaip ir įstatymų leidžiamoji bei vykdomoji valdžia, yra visavertė viena iš Konstitucijoje įtvirtintų valstybės valdžių. Kaip matyti, vykdyti teisingumą yra teisminės valdžios paskirtis ir konstitucinė kompetencija.

Teismų veiklos pagrindas – byla, kuri traktuojama kaip teisinis ginčas, reikalaujantis teisinio įvertinimo. Ginčo objektas – teisinis šalių statusas, teisės ir pareigos, t. y. vienokia ar kitokia problema. Šalys gali ginčytis dėl materialių ar nematerialių, dar galinčių būti apibrėžtų kaip lingvistiniai, dalykų⁴². Teisinis ginčas suprantamas kaip teismo gynimas⁴³. Teisinis šalių ginčas sprendžiamas ne bet kokia, o teismine formalizuota tvarka, t. y. griežtai laikantis proceso vedimo taisyklių ir remiantis galiojančia teise.

Teismo proceso sampratą bei rūšis bandysime sukonkretinti teisinėje literatūroje suformuluotomis mokslinėmis definicijomis.

Pats žodis procesas yra kilęs iš lotynų kalbos žodžio – *processus* – žengimas į priekį, eiga, vyksmas, raida, būvių kaita, veiksmas. Teisiniuose santykiuose tai reiškia bylų tyrimo ir nagrinėjimo tvarką⁴⁴. Tai tiesiog gali būti apibūdinama kaip teismo byla, kuri išsprendžiama teismo proceso metu vadovaujantis specialiomis procedūrinėmis taisyklėmis.

Teisinėje literatūroje teigiama, kad „procesas – tai sistema, kuri orientuota į konkretaus tikslo siekimą; susidedanti iš vienas po kito sekančių veiksmų; turi numatytą vystimosi modelį; visada esanti

⁴¹ Stačiokas S. Lietuvos Respublikos teismo ir kitų Lietuvos teismų santykis// Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Vilnius, 2002. P. 192.

⁴² Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai.. Vilnius, 1999. P. 72.

⁴³ Garner B.A. A Dictionary of Modern Legal Usage. New York, Oxford: Oxford University Press, 1987. P. 193.

⁴⁴ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma litera, 2003. P. 602.

eigoje; sudaryta hierarchiniu pagrindu; priemonė tikslui realizuoti⁴⁵. Teisiniai procesai pasižymi sekančiais bruožais, „Sąmoninga, tikslinga veikla; susidedanti iš vykdomosios valdžios galių nepavaldiems teisės subjektams; orientuota į teisinio rezultato konkrečioje byloje pasiekimą; procesiniai veiksmai ir priimti sprendimai atsispindi dokumentuose; turi procesinę formą, kuri išplėtotą, detaliai reglamentuota teisės normomis“⁴⁶.

S. Šedbaras teigia, kad „tradicine prasme procesas vaizduotėje sutapatinamas su teismo veikla, nagrinėjant baudžiamąsias, civilines, darbo ir kitokias bylas (baudžiamasis ir civilinis procesai)“⁴⁷.

V. Mikelėnas knygoje „Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai“ detalizuoja, kad ginčo nagrinėjimo metu „visada yra mažiausiai trys veikiantys asmenys: teisėjas (teisėjai) ir dvi šalys. Kiekviena šalis mano esanti teisi ir savo tiesą įrodinėja vienokiais ar kitokiais argumentais, taigi savaip vertina tiek faktines bylos aplinkybes, tiek joms taikytinas teisės normas. Teisėjo užduotis – nustatyti, kuri šalis yra teisi, ir priimti atitinkamą sprendimą. Teisėjas, priėmęs sprendimą vienos šalies naudai, turi nurodyti faktinius ir teisinius motyvus, t. y. nesugriaunamus ir nenuneigiamus savo teiginių ir išvadų argumentus“⁴⁸.

V. Mikelėno nuomone, teismo procesas – tai pirmiausia loginė, pažintinė teismo veikla tiriant faktus, aiškinant ir taikant teisės normas⁴⁹.

Atsižvelgiant į teisės normomis reguliuojamų visuomenių santykių dalyką, procesinė teiseną įgyja įvairias formas. Teisės sistemoje išskiriamos šios procesinės teisenos: baudžiamasis procesas, civilinis procesas, administracinis procesas, konstitucinis teisminis procesas.

Baudžiamasis procesas – tam tikros rūšies vyksmas, eiga. „Baudžiamasis“ – reiškia vyksmą nukreiptą į nubaudimą.

Baudžiamasis procesas – įstatymu reglamentuota ikiteisminio tyrimo organų, prokuratūros ir teismo veikla pradedant, tiriant ir nagrinėjant teisme baudžiamąsias bylas, taip pat reglamentuota visų dalyvaujančių byloje asmenų veikla, kuri įgyvendinama esant teisiniams santykiams⁵⁰.

Teisinėje valstybėje niekas už nusikalstamos veikos padarymą negali būti baudžiamas kitaip kaip tik įstatymo nustatyta tvarka. Pasak doc. dr. G. Godos, baudžiamasis procesas – nusikalstamų veikų tyrimas ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme, vykstantys įstatymo nustatyta tvarka⁵¹.

Baudžiamasis procesas dažnai apibrėžiamas kaip teismo, prokuroro, policijos ir kitų teisėsaugos pareigūnų veikla tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas – pradedant ikiteisminiu tyrimu ir baigiant sprendimo priėmimu baudžiamojoje byloje, t. y. siekiama nustatyti, ar buvo padaryta nusikalstama veika

⁴⁵ Панова И. В. // ред Н. М. Конин. Юридический процесс. Саратов: Светополис, 1998. Ст. 6.

⁴⁶ Žg. ten pat. Ст. 7.

⁴⁷ Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. Vilnius: Justitia, 2005. P. 226.

⁴⁸ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999. P. 9.

⁴⁹ Žg. ten pat. P. 50.

⁵⁰ Лупинская П.А. Уголовный процесс. Москва, 1995. ст. 7.

⁵¹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras., 2005. P. 11.

ir kas tą veiką padarė. Nustačius tokį asmenį, sprendžiami jo pripažinimo kaltu bei bausmės jam paskyrimo klausimai.

Baudžiamasis procesas skirtas ginti privatų ir viešąjį interesą, kuriuos saugo baudžiamoji teisė, kriminalizuojanti tam tikras veikas ir numatanti sankcijas už nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų padarymą. (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – ir BPK) 1 straipsnis).

Kalbant apie administracinį procesą pažymėtina, kad administracinio proceso samprata taip pat sietina tik su jurisdikciniu procesu, t. y. teisinio ginčo sprendimu. Jei nėra administracinio ginčo – nėra ir administracinio proceso. Paprastai administracinio teisinio ginčo objektas yra santykiai, susiklostę valstybinio valdymo sferoje, taip pat administracinės teisės pažeidimai. Teisminiam jurisdikciniam procesui būdingi bendrieji teismo proceso bruožai⁵².

Civilinis procesas – tai civilinių teisiųjų santykių subjektų procesinė veikla, kurios metu nagrinėjamos ir sprendžiamos civilinės bylos teisme (ginčai dėl teisės, ypatingosios teisenos bylos), teismų sprendimų ir nutarčių vykdymo, užsienio teismų ir arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo klausimai⁵³.

Konstitucinis teisminis procesas – tai procesinių taisyklių ir principų, užtikrinančių konstitucinį teisėtumą, proceso šalių teises, nuoseklią ir sklandžią proceso eigą bei teismo nepriklausomumą įgyvendinimas siekiant įvykdyti konstitucinį teisingumą⁵⁴.

Kaip matyti, teisminiai procesai ypatingi tuo, kad tai yra procesinių taisyklių visuma. Tam, kad ginčas būtų teisingai išspręstas, būtina vadovautis procesinėmis normomis, reglamentuojančiomis ginčų nagrinėjimo eigą teisme. Ar tai būtų civilinis, baudžiamasis, administracinis ar konstitucinis procesas – visų jų paskirtis vienoda – teisingai išspręsti bylą ir priimti pagrįstą sprendimą.

Kaip matysime kituose šio darbo skyriuose, iš tiesų teisminis procesas yra šalių reikalas, kur šalys vadovauja procesui, o teismo pagrindinė funkcija – būti tam tikru šalių ginčo arbitru ir pasakyti, kas yra teisingas pagal byloje pateiktą medžiagą, bei prižiūrėti, kad „kova“ vyktų pagal valstybės nustatytas procesinės teisenos taisykles.

3.2. Proceso principai

„Sąvoką „teisės principas“ sudaro du dėmenys, dvi sudedamosios dalys – teisė ir principas. Pirmasis sąvokos dėmuo įvardija tam tikrą socialinės tikrovės sritį, kurioje vartojamas žodis „principas“,

⁵² Baužaitė–Kulvinskienė J. Administracinė justicija: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia, 2005. P. 37.

⁵³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 77.

⁵⁴ Jankauskas K. Paskaitų ciklas „Konstitucinis teisminis procesas“. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 1.

taigi žymi antrojo dėmens prasmės kontekstą ir jo ypatybes šioje socialinės tikrovės dalyje⁵⁵. „Antrasis sąvokos dėmuo, žodis principas, lotynų kalboje turi reikšmę „pradžia, pagrindas“⁵⁶.

Vadinasi, galima teigti, kad bendriausia prasme principai yra tas pagrindas, šaltinis arba pirmasis pradai, kuris laike arba dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jo priklauso, kuris kreipia kitų reiškinų turinį⁵⁷.

Remiantis „Tarptautinių žodžių žodynu“ šį principą galima apibūdinti kaip „įsitikinimą, lemiantį žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas“, kaip „pagrindinę kurios nors teorijos, koncepcijos idėją, pradinį teiginį“, kaip „svarbiausiąją kurios nors organizacijos struktūros arba veiklos taisyklę“, kaip „pagrindinę kurio nors įrengimo, mechanizmo sandaros arba veikimo savybę“⁵⁸.

Pagal H. Hartą teisės principai „daugiau arba mažiau aiškiai nurodo tam tikrą siekį, tikslą, teisės turėjimą arba vertybę, todėl tam tikra prasme manoma, kad pageidautina juos ginti“⁵⁹.

A. Vaišvila teigia, kad teisės principai „...nurodo, kokio pobūdžio turėtų būti kuriamos teisės normos, sprendžiama konkreti teisinė byla, kad kiekvienu teisinio reguliavimo atveju būtų įgyvendinami teisės sampratos formuojami tikslai“⁶⁰.

V. Mikelėnas samprotavo „Vadinasi, tai, kad teisės principai įkūnija tam tikrą privalomą siekti idealą, vertybę, reiškia, jog pats procesas gali būti analizuojamas kaip pasirinkimo iš įvairių vertybių procesas“⁶¹.

Teisminiame procese principai išreiškia aiškiai apibrėžtą tikslą – principų laikymasis laiduoja teisingą ir visapusi bylos išnagrinėjimą, teismo proceso dalyvių pateiktų argumentų ir motyvų įtvirtinimą.

Pagrindiniais Konstitucinio Teismo veiklos pagrindais tapo Prancūzų Revoliucijos paskelbti, o vėliau ir demokratinių valstybių Konstitucijose įtvirtinti principai:

- Tautos suvereniteto,
- Galių suskirstymo (valdžių padalijimo),
- Individualinių teisių (žmogaus teisių ir laisvių).

Konstitucinis Teismas yra Konstitucijos aiškintojas, todėl pagrįsta, kad, sprenddamas Konstitucinės justicijos bylas, susiduria su Tautos suvereniteto samprata, Valdžių padalijimo teorija bei Žmogaus teisių apsaugos klausimais. Būtų tikslinga atskleisti šių principų esmę.

⁵⁵ Jankauskas K., daktaro disertacija „Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje“. Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2005. P. 24.

⁵⁶ Žr. ten pat, P. 25.

⁵⁷ Žr. ten pat.

⁵⁸ Kvietkauskas V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. P. 399.

⁵⁹ H. L. A. Hart. Teisės samprata. Vilnius, 1997. P. 401.

⁶⁰ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 146.

⁶¹ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999. P. 23.

Svarbiausias Prancūzų Revoliucijos paskelbtų principų yra Tautos suvereniteto principas. Tai esminis principas, kuriuo remiantis, manau, galima spręsti apie valstybės valdymo formą. Šį principą įtvirtino ne tik Lietuvos Respublikos Konstitucija, bet ir kitų demokratinių valstybių Konstitucijos.

Pavyzdžiui, Čekijos Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtinta, kad „Čekijos Respublika yra suvereni, demokratinė, įstatymus gerbianti valstybė“. Konstitucijos 2 straipsnyje skelbiama, kad „Valstybės valdžios šaltinis – Tauta“⁶²

Vokietijos Pagrindinio įstatymo 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta: „Visa valstybės valdžia kyla iš liaudies...“⁶³.

Latvijos Konstitucijos 1 straipsnio 2 dalis skelbia, kad „Suverenios valdžios šaltinis yra tauta“⁶⁴.

Prancūzijos Respublikos Konstitucijos 2 straipsnyje įtvirtinta: „Valdžia priklauso tautai“, 3 straipsnyje skelbiama, kad „Suverenitetas kyla iš Tautos...“⁶⁵

A. Esmein knygoje „Konstitucinės teisės principai (Prancūzų ir palyginamieji)“ apie šį principą kalbėjo: „Visos mūsų konstitucijos, nors ir labai skirtingos, jį pripažino ir įdėjo pagrindan <...> Pamažu jis apėjo visą pasaulį; ir ten, kur jis išgyvena, giliai pakeičia ir kitų šaltinių veikusias institucijas, kurios buvo tuo pat metu priimtose naujųjų laikų tautų: reprezentacinį valdymą ir parlamentinį valdymą. Jis taip galingas dėl to, kad tai yra aiški idėja, atitinkanti taip pat žmogaus sielos gilumoje glūdinčias teisingumo ir lygybės idėjas. Jo esmė yra tokia: tam tikros tautos suverenitetas priklauso visai tautai ir negali priklausyti kam nors kitam“⁶⁶. Toliau apibrėžiamas suvereniteto principo tikslas, kuris iš esmės atspindėjo siekį „sukurti pilietinę visuomenę ir pabėgti nuo gamtos, kurioje kiekvienas suaugęs žmogus buvo laisvas nuo bet kurios kito žmogaus valdžios ir naudojosi absoliutine nepriklausomybe“⁶⁷.

V. Sinkevičius pažymi, jog ši nuostata reiškia, kad tik Tautai priklauso teisė į valdžią, ši teisė yra neatskirama nuo Tautos, kad ši teisė yra aukščiausia. Tauta yra aukščiausias (pirminis) valdžios šaltinis, kad valstybės valdžia ir valstybės valdžios institucijos yra išvestiniai dariniai – jie atsiranda iš Tautai priklausančios aukščiausios valdžios. Valstybės, valdžios institucijos, – tai subjektai, veikiantys Tautos pasitikėjimo pagrindu. Tauta šiuos subjektus steigia (juos numato Konstitucijoje) tam, kad jie tarnautų Tautai⁶⁸.

S. Stačioko nuomone, principas „Suverenitetas priklauso Tautai“ reiškia tik tai, kad aukščiausią valstybės valdžią vykdo organai, kuriems tauta perduoda valdžios galias tam tikromis sąlygomis⁶⁹.

⁶² Čekijos Respublikos Konstitucija http://www.servat.unibe.ch/icl/ez00000_.html; prisijungimo laikas 2008-10-02.

⁶³ Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis teismas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 111.

⁶⁴ Latvijos Respublikos Konsitucijas http://www.saeima.lv/LapasEnglish/Constitution_Visa.htm; prisijungimo laikas 2008-10-02.

⁶⁵ <http://www.solon.org/Constitutions/France/French/cons58.html>; prisijungimo laikas 2008-10-02.

⁶⁶ Esmein A. Konstitucinės teisės principai (Prancūzų ir palyginamieji). I t., 2 d. Kaunas: Teisinių draugijos leidinys, 1932. P. 13.

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Sinkevičius V. Lietuvos Konstitucinė Teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda// Lietuvos Respublikos Seimo, kaip Tautos atstovybės koncepcija. (Kolektyvinė monografija) Vilnius: Romerio universitetas., 2007. P. 180.

⁶⁹ S. Stačiokas. M. Romerio mokymas apie suverenitetą ir konstitucingumą aktualus ir šiandien//Justitia, 2000, Nr. 3.

E. Jarašiūno manymu, tautos suverenitetas „tai savarankiškas apsisprendimas, kaip jai gyventi. Tai jos teisės sukurti savo valstybę, įgyvendinti savo suverenias galias“⁷⁰.

Apžvelgus šį principą, galima konstatuoti, kad jis skirtas apibrėžti valstybės ir piliečių tarpusavio santykių būvį. Šis principas reiškia, kad Tauta tiesiogiai dalyvauja valdant šalį arba per išrinktus atstovus. Tauta yra tas subjektas, kuris sprendžia dėl valdžios institucijų galių apimties ir turinio.

Galių suskirstymo principas (valdžių padalijimo). A. Eismen teigia, kad šis principas „yra vienas iš tų, prie kurių Prancūzų Revoliucija buvo labiausiai pasiryžusi. Žmogaus ir Piliečio Teisių deklaracija šį principą laikė esminiu. Jis būtinai numano reprezentacinį valdymą ir, trumpai tariant, jo idėja tokia: suvereniteto elementai, laikant visiškai skirtingais, turi būti tautos deleguoti įvairiems vienas nuo kito nepriklausantiems organams“⁷¹.

Anot A. Esmein, dėl šios doktrinos Europa ir Amerika turi būti dėkingos Š. Monteskjė, kuris visus suvereniteto elementus suvedė į tris atskiras galias:

- Įstatymų leidžiamąją;
- Vykdomąją;
- Teismo;

Š. Monteskjė valdžios galių paskirstymo doktrina buvo grįsta siekiu užtikrinti asmens teises bei laisves, nes priešingu atveju viskas pražus, jei tas pats žmogus ar įstaiga, tas pats luomas (kilmingieji ar liaudis) vykdys visas tris valdžios rūšis – leis įstatymus, juos vykdys ar teis už nusikaltimus ir spęs individų ginčus. Jis neišskyrė nė vienos valdžios dominavimo kitų valdžių atžvilgiu. Jo nuomone, valdžia turi būti sudaroma taip, kad joks žmogus nebūtų verčiamas daryti to, ko neįpareigoja įstatymas, ir kad nebūtų verčiamas nedaryti to, ką įstatymas leidžia daryti⁷².

Teisminę valdžią, kaip atskirą valdžios šaką, Š. Monteskjė išskyrė kaip garantą asmens teisėms ir laisvėms. Jis manė, jog galių suskirstymas laidos įstatymų gerbimą ir teisingą jų taikymą. Š. Monteskjė išreiškė nuomonę, kad teismų sprendimai turi būti pagrįsti įstatymu, nes jei teisėjas spęstų tik savo nuožiūra, būtų gyvenama valstybėje, kurioje nėra aiškios žmonių teisės, laisvės ir pareigos. Š. Monteskjė teismus ir teisėjus apibūdino „įstatymo burna“. Š. Monteskjė teigė, jog trečioji valdžia – teisminė – turi būti nepriklausoma nuo kitų valdžių.

Daugelis demokratiinių valstybių savo valdžios institucijų sistemą organizavo vadovaujantis šiuo principu, tačiau pažymėtina, kad skirtingose valstybėse gali būti skirtinga valstybės valdžios hierarchija, nevienoda atskirų valdžios grandžių formavimo tvarka ir jų tarpusavio saitai, bet jeigu valstybė yra demokratiška, visada susiformuoja tos pačios pagrindinės valstybinės valdžios rūšys: įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė⁷³.

⁷⁰ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 496.

⁷¹ Žr. išnašą Nr. 66, P. 13.

⁷² Held D. Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 107.

⁷³ Pumputis A. Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda// Vyriausybė valstybės valdžios sistemoje. (Kolektyvinė monografija). Vilnius: Romerio universitetas, 2007. P. 242.

Šį principą deklaruoja daugelio demokratiškos valstybių Konstitucijos, pavyzdžiui, Lenkijos Respublikos Konstitucijos 10 straipsnyje įtvirtinta:

„Lenkijos Respublikos valstybinė santvarka grindžiama įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių padalijimu ir pusiausvyra“⁷⁴.

Vokietijos Pagrindinio įstatymo 20 straipsnio 2 dalyje reglamentuota, kad „... valdžia įgyvendinama per įstatymų leidybos, vykdomosios valdžios ir teismo organus“⁷⁵.

Čekijos Konstitucijos 2 straipsnis skelbia, kad „valstybės valdžia įgyvendinama per įstatymų leidžiamąją, vykdomąją, teisminę valdžią“⁷⁶.

Valdžių padalijimo principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavo, kad valdžių padalijimo principas reiškia, jog įstatymų leidžiamoji, vykdomi ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, bet kartu turi būti jų pusiausvyra. Kiekvienai iš valdžių Lietuvos Respublikos Konstitucija nustato būtinas funkcijas bei reikiamus įgalinimus numatytiems tikslams pasiekti⁷⁷, t. y. apibrėžia jų kompetenciją. Taip valstybės valdžia nesutelkiama vienoje rankose ir išvengiama vienos valdžios dominavimo kitų valdžių atžvilgiu. „Stabdžių ir atsvarų“ sistema padeda palaikyti valdžių pusiausvyrą, t. y. apsaugo valdžią nuo kitos valdžios neteisėto kišimosi ne į savo kompetencijos sritį.

Iš tiesų, pasižiūrėjus į Konstitucinio Teismo praktiką, šis principas plėtojamas byla po bylos (1994 m. vasario 14 d. nutarimas, 2001 m. balandžio 26 d. nutarimas, 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas, 1998 m. sausio 10 d. nutarimas ir kt.). Dažniausiai tai bylos, susijusios su valdžios institucijų kompetencija, vykdomosiomis funkcijomis ar tarpusavio santykių klausimais. Konstitucinis Teismas šio principo aiškinimą plėtoja kaip būtiną žmogaus teisių bei laisvių apsaugos garantą

Individualinių teisių principas. 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 1 straipsnis skelbė: „Žmonės gimsta ir lieka laisvi ir lygūs teisių atžvilgiu. Socialiniai skirtumai tegali būti pagrįsti visuomenės naudai“. Valstybės paskirtis šias teises ginti. Buvo įtvirtintas gana ilgas individualinių teisių bei laisvių sąrašas, iš kurių paminėtinos: lygybė prieš įstatymą, lygybė prieš teismą, vienoda teisė užimti ir eiti valstybės pareigas, mokesčių lygybė. Buvo skelbiamos šios laisvės: prekybos, darbo ir pramonės laisvė, sąžinės ir tikėjimo laisvė, susirinkimų ir spaudos laisvė, draugijų ir kt. Anot A. Esmein, visos individualinės teisės turi bendrą bruožą: jos apriboja valstybės teisę, bet neuždeda jai pareigos piliečių atžvilgiu pozityviai veikti ką nors⁷⁸.

Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija išlieka vienu svarbiausių žmogaus teises skelbiančių teisės aktų, nes joje suformuluotas reikšmingas žmogaus teisių katalogas. Šios deklaracijos

⁷⁴ http://www.servat.unibe.ch/icl/pl00000_.html; prisijungimo laikas 2008-10-02.

⁷⁵ Žr. išnašą Nr. 63.

⁷⁶ Žr. išnašą Nr. 62.

⁷⁷ Žr. ten pat. P. 242.

⁷⁸ Žr. išnašą Nr. 66.

nuostatos atsispindėjo daugelyje vėliau priimtų Europos valstybių konstitucijų ir tapo svarbiu konstitucinio reguliavimo komponentu. Ji paveikė ir Lietuvos konstitucinę žmogaus teisių doktriną⁷⁹.

Prigimtinių žmogaus teisių katalogas yra įtvirtintas Čekijos Respublikos, Vokietijos, Latvijos, Lietuvos, Estijos, Lenkijos, Prancūzijos ir kitų šalių Konstitucijose arba laikomas šio teisės akto sudedamąja dalimi.

Tarkime, Latvijoje prigimtinių žmogaus teisių katalogas įtvirtintas Latvijos Respublikos Konstitucijos 3 skyriuje.

Čekijos Konstitucijoje nėra skyriaus, reglamentuojančio žmogaus teises bei laisves, tačiau Konstitucijos 3 ir 112 straipsniai nurodo Pagrindinių teisių ir laisvių sąvadą. Šis dokumentas laikomas Konstitucijos dalimi.

Prancūzijos Respublikos Konstitucijoje taip pat nėra įtvirtinta žmogaus teisių katalogo, tačiau remiamasi Visuotine žmogaus ir piliečio teisių deklaracija.

Lenkijos Respublikos Konstitucijoje prigimtinių žmogaus teisės bei laisvės įtvirtintos 2 skyriuje⁸⁰.

Lietuvos Respublikos 1992 metų Konstitucija buvo rengiama atsižvelgiant į pagrindinius Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos dokumentus ir atitinka tarptautinius žmogaus teisių reikalavimus.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių katalogas, kaip ir kitų demokratiškos valstybių, grindžiamas prigimtinių žmogaus teisių doktrina. Žmogaus teisių prigimtinių pobūdį pabrėžė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. išvadoje dėl Europos žmogaus teisių konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

1995 m. ratifikavus Europos žmogaus teisių konvenciją, Konstitucinis Teismas savo nutarimuose remiasi ne tik šia Konvencija, bet ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. (1996 m. balandžio 18 d. nutarimas). Tai tapo neatsiejama konstitucinės doktrinos formavimo dalimi.

„Konstitucinių žmogaus teisių pripažinimas, jų aiškinimas ir „suradimas“ konstitucijos tekste – sudėtinga užduotis, kuri tenka konstitucinės kontrolės institucijai, turinčiai įgaliojimus interpretuoti konstituciją, aiškinti konstitucinių teisių katalogą⁸¹.

Akivaizdu, kad Prancūzų Revoliucijos – tautos suvereniteto, valdžios galių suskirstymo, individualinių teisių – principai tapo esminiais demokratiškos valstybių Konstitucijų sąrangos elementais ir Konstitucinės justicijos institucijų, oficialiai aiškinančių Konstituciją, veiklos pagrindais. Konstituciniam Teismui, oficialiai aiškinančiam Konstituciją, tiesiog neįmanoma išvengti sąlyčio su šiais konstituciniais principais.

Šie principai tarpusavyje susiję kaip nedaloma visuma ir, manau, laikytini šiuolaikinio konstitucionalizmo esme. Šiuolaikinis konstitucionalizmas negalimas be tautos suvereniteto, valdžios

⁷⁹ Birmontienė T. Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda. // Žmogaus teisių konstitucinė samprata. (Kolektyvinė monografija). Vilnius: Romerio universitetas, 2007. P. 327.

⁸⁰ Užsienio šalių konstitucijos. Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2004. P. 217.

⁸¹ Žr. išnašą Nr. 79. P.

padalijimo doktrinų plėtojimo, neišsivaizduojamas be žmogaus teisių ir laisvių apsaugos idėjos. Tai pagrindiniai demokratinės valstybės prioritetai.

Toliau analizuojant konstitucinius principus, pažymėtina, kad, be kertinių tautos suvereniteto, valdžių padalijimo, žmogaus teisių principų, egzistuoja ir kiti ne mažiau svarbūs principai, kurie yra privalomi visai teisminei valdžiai apskritai. Aišku, kiekvienoje teisės šakoje gali būti savų, tik jai būdingų principų; šiuo požiūriu pagrįstai teigiama, kad esama ir tarpšakinių principų, bendrų kelioms teisės šakoms, ir atskirų teisės institutų principų, tačiau yra principų, bendrų visai teisės sistemai – jie bendri visai sistemai todėl, kad jų privalomumas deklaruojamas ir užtikrinamas aukščiausiu lygiu.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtinti principai, kuriais teisminė valdžia privalo vadovautis įgyvendindama teisingumą. Jie taikomi nagrinėjant konstitucinės justicijos, baudžiamąsias, civilines, administracines bylas. Kai kurie principai yra būdingi ir Čekijos Respublikos konstitucinei teisenai.

Teisėtumo principas suponuoja pareigą teisminei valdžiai, įgyvendinant teisingumą, laikytis Konstitucijos ir įstatymų. Teisminės valdžios sprendimai turi būti pagrįsti tik Konstitucija ir jai neprieštaraujančiais įstatymais. Šis principas įtvirtintas Čekijos Respublikos Konstitucijos 88 straipsnyje: „Teismai priimdami sprendimus yra saistomi Konstitucijos bei kitų teisės aktų“.

Viešumo principas. Šis principas įtvirtintas tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijos 117 straipsnyje, tiek ir Čekijos Respublikos Konstitucijos 96 straipsnyje. Viešumas šalių ir kitų dalyvaujančių byloje asmenų atžvilgiu reiškia jų teisę asmeniškai ir tiesiogiai dalyvauti procese nagrinėjant bylą, t. y. būti akivaizdoje ir dalyvauti byloje teismui atliekant visus procesinius veiksmus, išskyrus sprendimo ar nutarties priėmimą, taip pat teisę susipažinti su visa bylos medžiaga, o viešumas visuomenės atžvilgiu, reiškia visuomenės teisę dalyvauti jame, gauti ir skelbti informaciją apie bylos nagrinėjimą. Teismo proceso viešumas apima ir teismo sprendimo viešą paskelbimą. Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymas, Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymas bei įstatymai, reglamentuojantys atskirų teisės šakų proceso taisykles (Lietuvos Respublikos CPK, BPK, ATPK, Administracinių bylų teisenos įstatymas), numato galimybę bylas nagrinėti ir neviešame posėdyje. Iš esmės taikoma vienoda taisyklė: bylos uždareme posėdyje gali būti nagrinėjamos tada, kai tuo siekiama apsaugoti žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo aplinkybes, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybės, profesinę ar komercinę.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija taip pat numato galimybę nagrinėti bylas neviešame teismo posėdyje, tačiau nepateikia baigtinio sąrašo atvejų, kada gali būti nesilaikoma teismo posėdžio viešumo principo, ir palieka valstybėms pačioms spręsti šį klausimą.

Nepriklausomumo principas. Teismo nepriklausomumo ir nešališkumo principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje ir 109 straipsnyje, Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje. Šis principas įtvirtintas ir Čekijos Respublikos Konstitucijoje.

Konstitucijos 82 straipsnyje reglamentuota, kad teisėjai, vykdydami savo funkcijas, yra nepriklausomi ir niekas negali jiems trukdyti bei daryti įtaką jų darbui.

Konstitucinės doktrinos požiūriu šis principas kyla iš valdžių padalijimo principo ir institucijų nepriklausomumo principo. Pagal valdžių padalijimo doktriną – visos trys valdžios tarpusavyje yra atskirtos, nepriklausomos, jų kompetencija yra griežtai apibrėžta.

Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarime pažymėta, kad nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena svarbiausių teisėjo ir teismo pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos asmens teisės turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo arbitražą. Visos valstybinės valdžios institucijos privalo gerbti ir užtikrinti šią Konstitucijoje garantuotą asmens teisę.

Kalbos principas. Konstitucijos 14 straipsnyje įtvirtinta, kad valstybinė kalba – lietuvių kalba. Valstybinė kalba yra svarbi piliečių lygiateisiškumo garantija, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus. Teismas yra valstybės institucija, todėl ir jame procesas privalo vykti valstybine kalba. Konstitucijos 117 straipsnio 2 ir 3 dalyse nustatyta, kad teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba; asmenims, nemokantiems lietuvių kalbos, garantuojama teisė dalyvauti tardymo ir teisiniuose veiksmuose per vertėją.

Čekijos Respublikos Konstitucijoje nėra tiesiogiai įtvirtinto kalbos principo, tačiau šios šalies Konstitucinio Teismo įstatymo 33 straipsnyje reglamentuota, kad proceso privalo vykti čekų kalba, nors proceso dalyviams leidžiama kalbėti ir jų gimtąja kalba. Tokiu atveju privaloma kviesti vertėją. Pažymėtina tai, kad proceso dalyviai gali kalbėti ir slovakų kalba, tokiu atveju, pritarus kitoms proceso šalims, vertėjas gali nedalyvauti.

Proceso šalių lygiateisiškumo ir rungtyniškumo. Šios principo esmę atskleidė Konstitucinis Teismas 1996 m. balandžio 18 d. nutarime, pasisakydamas: „Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto visų asmenų lygybės principo nuostata „teismui visi asmenys lygūs“ yra sudedamoji šio principo dalis. Demokratinėje valstybėje teismas yra pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių garantija. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta: Asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“. Tai yra konstitucinės teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principas, kurio veiksmingumas tiesiogiai siejasi su konstituciniu principu „teismui visi asmenys lygūs“. Rungimosi principas – tai šalių lygiateisiškumo, teisėjo nešališkumo ir neutralumo garantija. Visos šalys turi teisę pateikti įrodymus, o teismas turi būti nešališkas ir privalo abiem šalims užtikrinti vienodas galimybes įrodinėti. Šis principas deklaruojamas Čekijos Respublikos Konstitucijoje. Konstitucijos 96 straipsnyje įtvirtinta: proceso šalys turi lygias procesines teises teisme.

Pasitarimo kambario slaptumo. Šis principas nėra tiesiogiai įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, tačiau būdingas visai teisminei valdžiai. Šio principo esmė – visi baigiamieji sprendimai

priimami slaptai, balsavimai taip pat vyksta slaptai. Sprendimų priėmimo metu pasitarimų kambaryje gali būti tik bylą nagrinėjantys teisėjai.

Šis principas įtvirtintas Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 53 straipsnyje, kuriame skelbiama, kad priimant sprendimą ir balsuojant pasitarimų kambaryje gali dalyvauti teisėjai, kurie nagrinėjo bylą Teisėjų taryboje, arba teisėjai, kurie nagrinėjo bylą Teisėjų plenumė. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, priešingai nei Lietuvoje, Čekijoje priimant sprendimą ir balsuojant dalyvauja teismo referentas (*court reporter*).

Laisvo įrodymų vertinimo. Teismui pateikti įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios. Teisėjai, nagrinėdami bylas, įrodymus įvertina pagal vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu bylos aplinkybių visumos išnagrinėjimu teismo posėdyje.

Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 48–51 paragrafuose reglamentuojamas įrodymų tyrimas bylos nagrinėjimo metu, daroma išvada, kad sprendimas priimamas ištyrus ir objektyviai įvertinus byloje surinktus įrodymus.

Teismo vadovavimo procesui. Šis principas suprantamas dviem prasmėmis – materialia ir formalia⁸². Formalia (procesine) prasme teisėjo (teismo) vadovavimas procesui reiškia, kad jis, būdamas nešališkas ir neutralus bei nepažeisdamas rungtyniškumo, lygiateisiškumo ir kitų procesinių principų, kontroliuoja proceso dalyvių veiksmus, siekdamas, kad byla būtų išspręsta. Materialus vadovavimas procesui reiškia, kad teismai, nagrinėdami bylas, gali patys savo iniciatyva išspręsti kai kuriuos su byla susijusius klausimus, kurių pareiškėjas konkrečiau nesuformulavo.

Šio principo tiesiogiai nedeklaruoja nei Čekijos Respublikos Konstitucija, nei Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymas, tačiau atsižvelgiant į konstitucinės justicijos bylos stadijas bei procesinius veiksmus, kuriuos teismas gali atlikti, darytina išvada, kad šio principo yra laikomasi.

Žodiškumo principas. Nors šis principas tiesiogiai nesuformuluotas Konstitucijoje, tačiau akivaizdu, kad jo laikomasi nagrinėjant konstitucinės justicijos, baudžiamąsias, civilines, administracines bylas. Bylos šalys ir kiti proceso dalyviai paaiškinimus, parodymus duoda, taip pat savo prašymus, pageidavimus pateikia žodžiu, išskyrus numatytus atvejus. Tarkime, įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimams nuo šių metų sausio 1 dienos, atsirado galimybė nagrinėti baudžiamąsias bylas kasacinėje instancijoje rašytinio proceso tvarka. Kokio proceso forma nagrinėti bylą, sprendžia bylą rengiantis teisėjas.

Šis principas yra tiesiogiai įtvirtintas Čekijos Respublikos Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalyje, kurioje skelbiama, kad bylos nagrinėjamos žodinio proceso forma.

Kolegialumo principas. Svarbus kolegialumo principo elementas – posėdžių kvorumas. Konstitucinio Teismo nutarimai ir išvados priimami tik tada, kai posėdyje dalyvauja ne mažiau kaip 2/3 visų teismo teisėjų. Sprendimai priimami ne mažesne kaip pusės posėdyje dalyvaujančių teisėjų balsų

⁸² Stačiokas S. The principles and Basic Rules of Legal Proceedings in the Constitutional Court//Constitutional Justice in Lithuania. Vilnius, 2003. P. 141.

dauguma. Jei balsai pasiskirsto po lygiai, lemiamą reikšmę turi posėdžio pirmininko balsas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kolegialumo principas nėra fundamentalus principas baudžiamajame, civiliniame, administraciniame procese. Bendrosios kompetencijos arba specializuotuose teismuose bylos pirmąją instanciją nagrinėjamos vieno teisėjo, ypatingais atvejais gali būti nagrinėjamos ir trijų teisėjų. Kolegialumo principas tiesiogiai taikomas aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos arba specializuotuose teismuose. Įstatyme įtvirtinta norma, kad trijų teisėjų kolegija nagrinėja bylas apeliacinėje ir kasacinėje instancijoje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas numato galimybę kasacines bylas nagrinėti septynių teisėjų kolegijos arba plenarinėje sesijoje. Dažniausiai tai vyksta tada, kai bylos nagrinėjimas reiškia naują teisės normos aiškinimą. Šis principas būdingas ir Čekijos teisminei valdžiai. Čekijos Respublikos Konstitucijos 94 straipsnis reglamentuoja, kad yra numatyti atvejai, kai bylas nagrinėja vienas teisėjas vienas, ir yra atvejų, kai bylas nagrinėja teisėjų kolegija.

Teismo posėdžio nepertraukiamumo principas. Šis principas leidžia užtikrinti dinamišką teisminį procesą, taip pat tai, kad bus kokybiškai ištirti ir įvertinti visi įrodymai bei priimtas teisingas ir tinkamai pagrįstas baigiamasis aktas. „Konstitucinio Teismo teisėjai, gilindamiesi tik į nagrinėjamos bylos problemas, nesiblaško ir gali priimti kiek įmanoma teisingesnį ir kokybiškesnį nutarimą“⁸³. Konstitucinis Teismas ir bendrosios kompetencijos bei specializuoti teismai neturi teisės nagrinėti kitų bylų, išskyrus procesinius sprendimus dėl kitų bylų ar dėl kitų bylų nagrinėjimo skyrimo, pavyzdžiui, Konstituciniame Teisme – dėl nagrinėjimo termino pratęsimo.

Šis principas nėra tiesiogiai reglamentuotas Čekijos Respublikos Konstitucijoje.

Proceso operatyvumo (koncentruotumo) principas. Su teismo posėdžio nepertraukiamumo principu glaudžiai susijęs proceso operatyvumo (koncentruotumo) principas. Įgyvendinant jį siekiama, kad byla būtų išnagrinėta kiek įmanoma operatyviau, kuo mažesniais valstybės bei dalyvaujančių byloje asmenų kaštais. Ilgas bylų nagrinėjimo procesas daug kainuoja valstybei, bylos šalims, pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyti aiškūs kreipimosi išnagrinėjimo, išankstinio bylos tyrimo, teismo nagrinėjimo, procesinių dokumentų įteikimo terminai. Konstitucinio Teismo įstatymo 29 straipsnyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas, gavęs jam žinybingą prašymą ar paklausimą, turi ne vėliau kaip per septynias dienas pradėti tyrimą, t. y. pavesti konkrečiam Teismo teisėjui pradėti išankstinį tyrimą. Bylos nagrinėjimas turi būti užbaigtas ir galutinis nutarimas ar išvada priimti ne vėliau kaip per keturis mėnesius nuo prašymo ar paklausimo gavimo Teisme dienos, jeigu Konstitucinis Teismas nenustato kitaip. Reikia pastebėti ir tai, kad Konstituciniame Teisme pradėtų rengti bylų yra tiek daug, kad beveik visose bylose priimami sprendimai pratęsti bylos nagrinėjimo terminą.

Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas taip pat numato terminus, kuriais užtikrinama, kad byla būtų išnagrinėta laiku. Tarkime, asmuo, dėl kurio pateikta peticija, savo nuomonę, paaiškinimus

⁸³ Stačiokas S. The Principles and Basic Rules of Legal Proceedings of Justice in Lithuania.–Vilnius, 2003. P. 138.

teismui privalo pateikti per mėnesį nuo peticijos gavimo dienos. Proceso dalyviams apie bylos nagrinėjimo laiką turi būti pranešta, kitaip nei Lietuvoje, ne per septynias, o per penkias dienas.

3.3. Teismo proceso dalyviai

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir LR Konstitucija) 106 straipsnį tik keturios institucijos turi teisę su prašymais (paklausimais) kreiptis į Konstitucinį Teismą:

- Respublikos Prezidentas,
- Seimo narių grupė,
- Vyriausybė,
- Teismai.

Pažvelgus į kitų šalių konstitucinės justicijos institucijas, tarkime, Latvijoje, be aukščiausių valdžios institucijų, į Konstitucinį Teismą gali kreiptis ir generalinis prokuroras, savivaldybių tarybos, valstybinis žmogaus teisių biuras, tačiau svarbiausia yra tai, kad gali kreiptis asmuo, kurio Konstitucijoje nustatytos pagrindinės teisės buvo pažeistos⁸⁴.

Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 64 straipsnyje nustatyta, kad į Konstitucinį Teismą gali kreiptis: Respublikos Prezidentas, deputatų grupė, senatorių grupė, vyriausybė, ombudsmenas, vietos savivaldos organai, vidaus reikalų ministras, apygardos viršininkas.

Čekijos Konstitucijos 87 straipsnio d punkte įtvirtinta, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja konstitucinius skundus, kurie pateikiami dėl valstybės institucijų galutinių sprendimų ar veiksmų, kuriais pažeidžiamos Konstitucijos garantuotos pagrindinės teisės bei laisvės (*constitutional complaints against authorized decisions and other interference by bodies of public power with fundamental rights and freedoms guaranteed by the Constitution*)⁸⁵.

Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 1 dalies a punkte reglamentuota, kad konstitucinį skundą gali pateikti „fizinis arba juridinis asmuo, remdamasis Konstitucijos 87 straipsnio 1 dalies d punktu, jei jis mano, kad jo pagrindinės teisės ir laisvės, kurias garantuoja konstitucinė santvarka (toliau – konstituciškai garantuotos pagrindinės teisės bei laisvės), buvo pažeistos dėl valstybinės valdžios institucijos galutinio sprendimo, veiksmo ar kitokio kėsinosi (toliau – valstybės institucijos veikimo)“⁸⁶.

Lenkijos Respublikos Konstitucijos 79 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kiekvienas asmuo, kurio konstitucinės laisvės ir teisės buvo pažeistos, turi teisę įstatymo nustatytais pagrindais kreiptis į Konstitucinį Tribunalą su skundu dėl įstatymo ar kito norminio akto, kuriuo remdamasis teismas ar viešojo administravimo institucija priėmė galutinį sprendimą dėl jo laisvių, teisių arba jo pareigų,

⁸⁴ Latvia Constitutional Law 17 str. 1 d. // http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas 2008-07-20.

⁸⁵ http://www.servat.unibe.ch/icl/ez00000_.html; prisijungimo laikas: 2008-09-27.

⁸⁶ http://angl.concourt.cz/angl_verze/act.php; prisijungimo laikas: 2008-09-27.

įtvirtintų Konstitucijoje, atitikties Konstitucijai. Matyti, kad Lenkijos Konstitucija suteikia teisę į konstitucinį skundą kiekvienam asmeniui, kurio „konstitucinės teisės bei laisvės“ buvo pažeistos. Sąvoka „kiekvienas“ apima ne tik Lenkijos piliečius, bet ir kitus asmenis, kuriems pripažįstamos atitinkamos konstitucinės teisės bei laisvės, t. y. užsieniečius bei asmenis be pilietybės⁸⁷.

Vokietijos pagrindinio įstatymo 93 straipsnio 1 dalies 4a punkte nurodyta, kad kiekvienas asmuo, manantis, jog viešosios valdžios institucijos pažeidė vieną iš pagrindinių jo teisių arba vieną iš teisių, nurodytų <...> gali paduoti konstitucinį skundą⁸⁸.

Kaip matyti, daugelyje Europos šalių įtvirtinta teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą ne tik valdžios institucijoms. Savo pažeistas konstitucines teises konstitucinės justicijos institucijose gali apginti ir fiziniai asmenys. Tuo tarpu Lietuvoje, paliginus su minėtomis šalimis, į Konstitucinį Teismą gali kreiptis tik keturios subjektų grupės. Valdžių padalijimo mechanizmo atžvilgiu tai būtų įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžia. Lietuvoje nėra įtvirtinta individualaus konstitucinio skundo.

Asmenys pasiekti Lietuvos Konstitucinį Teismą šiuo metu gali tik tada, kai bendrosios ar specialiosios kompetencijos teismas nagrinėja civilinę, baudžiamąją bylą ar kitokią bylą. Bylos šalys turi teisę pateikti argumentus, kad konkrečioje byloje taikytinas įstatymas, priklausantis Konstitucinio Teismo kompetencijai, neatitinka Konstitucijos. Šie argumentai turi būti apsvarstyti. Tačiau jų pateikimas nesuponuoja Teismui pareigos vadovaujantis vien tokių argumentų gavimo faktu kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės akto konstitucingumo. Kreipimosi atveju turi būti iškeltos pagrįstos abejonės dėl teisės akto atitikimo Konstitucijai. Teismai kreipiasi su nutartimi, kurioje turi būti nurodyti teismo argumentai apie konstitucinę problemą. Šalių iškelti argumentai, idėjos turi būti patikrinti jų teisinio pagrįstumo požiūriu, t. y. apsvarstyti teisme ir tik tada nuspręsta, ar būtina kreiptis į Konstitucinį Teismą. Taigi, kaip matyti, galutinį sprendimą, ar reikia kreiptis į Konstitucinį Teismą, priima bendrosios kompetencijos teismas (arba administracinis) – tai yra jo diskrecija. Kitaip tariant, teisėjas ar teismas, nusprendęs, kad yra teisės akto konstitucingumo problema, taria paskutinį žodį dėl kreipimosi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti akto atitiktį.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymą kiekvienas asmuo, kuris mano, kad viešojo ar vidaus administravimo institucija (pareigūnas) savo priimtu administraciniu teisės aktu ar veiksmu pažeidė jo teises arba įstatymų saugomus interesus, turi teisę kreiptis į atitinkamą administracinį teismą. Kreiptis su prašymu į administracinį teismą prašant ištirti, ar norminis administracinis aktas ar jo dalis atitinka įstatymą ar Vyriausybės nutarimą, taip pat turi teisę Seimo nariai, Seimo kontrolieriai, Valstybės kontrolės pareigūnai, apskričių viršininkai, bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai, taip pat prokurorai.

⁸⁷ Banaszak B. Outline of Polish Constitutional Law. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. P. 83.

⁸⁸ Vainiūtė M. Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. Vokietijos Federacinės Respublikos pagrindinis įstatymas. Vilnius, 2005. P. 126–127.

Be kita ko, pažymėtina, kad individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo klausimai buvo svarstyti ir Lietuvoje. Seimas patvirtino koncepciją, pagal kurią fiziniai ir juridiniai asmenys galėtų apginti pažeistas savo konstitucines teises bei laisves kreipdamiesi į Konstitucinį Teismą. Šiuo klausimu buvo pareikšta įvairių nuomonių.

K. Čilinskas teigia, kad „dėl individualaus skundo įtvirtinimo smarkiai padidėtų KT bylų skaičius ir išlaidos. Politiko manymu, teismai, žinodami, kad žmogus dar galės kreiptis į KT, prašymus atmetinės „ne taip lengvabūdiškai“. Svarbiausia, kad išloštų žmonės. Ar bus sutaupyta vienas kitas litas, šiuo atveju nėra taip svarbu. Kartais žmogaus teisės brangesnės nei išleistos valstybės biudžeto lėšos“⁸⁹.

E. Kūris mano, kad „Suteikus teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą kuo daugiau subjektų, valstybėje būtų daugiau konstitucingumo“⁹⁰.

K. Lapinskas nuomone, „toks institutas Lietuvai būtinas, nes jį jau turi dauguma Europos valstybių, institutas prisidėtų prie žmogaus teisių apsaugos“⁹¹.

A. Matulevičius išsako visiškai priešingą nuomonę, o galimybę individualiai kreiptis į Konstitucinį Teismą vadino „populistine ir nerealia“. „Jei būtų suteikta teisė piliečiams kreiptis į KT, tam prireiktų labai daug finansinių ir žmogiškųjų išteklių. Be to, KT taptų aukštesnis už visus kitus, net Aukščiausiąjį Teismą <...> individualus konstitucinis skundas Lietuvai praverstų nebent po 10–20 metų. Šiuo metu tokį modelį turi nedaug valstybių ir jos paprastai yra žymiai turtingesnės nei Lietuva. Pilietis, kreipęsis į KT, ne tik turės išieškoti daug pinigų teisininkams ir laiko, bet ir negaus konkretaus sprendimo dėl savo prašymo – KT geriausiu atveju galės pasakyti, kad pagal Konstituciją piliečiui tai priklauso“⁹².

Teisinėje literatūroje V. Staugaitytė išsakė nuomonę, kad „...konstitucinis skundas apibrėžiamas kaip ypatinga konstitucinių teisių ir laisvių apsaugos priemonė, suteikianti asmenims tiesiogiai kreiptis į konstitucinį teismą, jeigu, jų nuomone, viešojo valdžia pažeidė konstitucijos garantuojamas jų teises ir laisves <...> konstitucinis skundas yra ypatinga, subsidiari teisinė priemonė, o ne tam tikra „superkasacija“⁹³.

Pasak doc. dr. A. Abramavičiaus, „...esant konstitucinio skundo institutui, Konstitucinis Teismas galėtų geriau nustatyti valstybėje, visuomenėje esančias aktualias Konstitucijos nuostatų taikymo problemas, jis kurtų ne „teorizuotą“, empiriniu pažinimu paremtą konstitucinę doktriną, bet doktriną, kuria atsiliepiama į visuomenėje kylančias asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo, jų apsaugos ir gynimo problemas. Neabejotina, kad asmens konstitucinio skundo institutas turėtų nemažai įtakos tolesniam Konstitucinio Teismo jurisprudencijos formuojamos konstitucinės doktrinos plėtojimui“⁹⁴.

⁸⁹ <http://www.balsas.lt/naujiena/194853>; prisijungimo laikas: 2008-07-20.

⁹⁰ http://www.justitia.lt/magazine_2.php?open; prisijungimo laikas: 2008-07-20.

⁹¹ http://www.lrkt.lt/APublikacijos_20080910a.html; prisijungimo laikas: 2008-10-12.

⁹² Žr. išnašą Nr. 89.

⁹³ Staugaitytė V. Konstitucinis skundas: Lenkijos Respublikos patirtis//Justitia. 2006, Nr. 1(59). P. 32.

⁹⁴ Abramavičius A. Teorinės ir praktinės asmens konstitucinio skundo įtvirtinimo Lietuvos konstitucinėje sistemoje problemos// Jurisprudencija, 2006, Nr. 1. P. 308.

Žvelgiant iš dabarties pozicijų, pati individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo idėja nėra klaidinga, nes pasaulyje tvirtėja žmogaus teisių gynimo tendencijos ir jos tampa pagrindiniu demokratiškas valstybių teisinio reguliavimo prioritetu. Dauguma Europos valstybių yra suteikusios teisę fiziniams asmenims apginti savo teises Konstitucinės justicijos institucijose.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 straipsnyje įtvirtinta, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas, ir kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija; todėl peršasi pagrįsta išvada, kad asmeniui turi būti nustatyta galimybė apginti pažeistas teises ne tik tarpininkaujant bendrosios kompetencijos teismams, bet ir Konstituciniame Teisme. Neturėjimas galimybės asmeniui tiesiogiai – be tarpininkų – kreiptis į Konstitucinį Teismą aiškiai prasilenkia su Konstitucijoje įtvirtintomis vertybėmis, todėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimas visiškai pagrįstas ir atitinkantis šiuolaikinius teisinės valstybės siekius konstitucionalizuoti teisę.

Pritartina prof. dr. E. Jarašiūno nuomonei, kad XIX ir XXI a. sandūroje nebesiginčijama dėl vis didesnio konstitucijos poveikio visoms šalies teisinio gyvenimo sritims, konstitucija vis labiau persmelkia visą teisinį gyvenimą. Galimybė įtvirtinti asmens konstitucinį skundą turi būti nagrinėjama viso konstitucionalizavimo proceso kontekste. Konstitucinis skundas laikomas asmens galimybe tiesiogiai kreipiantis į konstitucinį teismą apginti pažeistas teises. Asmens konstitucinio skundo paskirtis – apsaugoti individualias subjektines konstitucijos garantuojamas teises ir kartu užtikrinti objektyvią iš konstitucijos kylančią teisinę tvarką⁹⁵.

Vokietijos Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad piliečių skundai yra svarbi teisės priemonė, nes patenkinus skundą jo poveikis gerokai pranoksta jo svarbą atskiram asmeniui. Leidimas asmeniui įsitraukti į konstitucinį teisingumo vykdymą traktuojamas kaip savaime suprantamas konstitucinės teisinės valstybės požymis, aukščiausias tokios valstybės pasiekimas.

Individualaus konstitucinio skundo reikalingumas yra neginčijamas, tačiau reikės išspręsti esminius klausimus, susijusius su šio konstitucinio instituto įtvirtinimu: kaip individualus konstitucinis skundas galėtų būti pateikiamas, kokia turėtų būti ir kreipimosi, ir skundo nagrinėjimo tvarka, koks būtų Konstitucinio Teismo darbo krūvis, kiek tai kainuos, kokios organizacinės ir infrastruktūros pertvarkos prireiks.

Pasak prof. E. Kūrio, būtina nubrėžti aiškias ribas, kas yra individualus konstitucinis skundas ir kokiais pagrindais jis galėtų būti paduodamas. Pritariant šio teisininko nuomonei, manau, kad būtina kreipti ypatingą dėmesį į skundo įstatyminius pagrindus bei reikalavimus, nes priešingu atveju bus eikvojama energija bei švaistomas laikas neesminių klausimų teisinei analizei. Šį teiginį galėtų pailustruoti Čekijos Konstitucinio Teismo praktika, pavyzdžiui, Čekijos Konstitucinio Teismo pirmininko P. Rychetskio teigimu, „Nors 95 proc. individualių skundų nenagrinėjami, turime eikvoti energiją ir dirbti sprendami, ar jie atitinka reikalavimus ir gali būti priimti“. Jo nuomone, būtina

⁹⁵ Ten pat. P. 37.

apsispręsti dėl skundų priėmimo, „filtrų“⁹⁶. Kaip matyti, labai svarbus yra skundų atrankos mechanizmas, kuris padėtų apsaugoti nuo teisiškai nepagrįstų kreipimųsi. Nuo to, koks bus suformuotas skundų atrankos mechanizmas, priklausys viso Konstitucinio Teismo darbo krūvis, efektyvumas ir darbo kokybė.

Manychiau, kad individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimas bus naudingas daugeliu aspektų:

- 1) išsiplės asmens teisių gynimo institucijų ratas;
- 2) turėtų sumažėti eilės prie Europos Žmogaus Teisių Teismo „durų“;
- 3) didės teisės sistemos konstitucionalizavimas;
- 4) bus įgyvendintas principas – *ubi jus ubi remedium*: kada įstatymas suteikia teisę, jis duoda priemonę jai apginti;

Šiame procese svarbiausia yra tai, kad, anot prof. E. Jarašiūno, „individualus konstitucinis skundas konstitucinę asmens teisių apsaugos sistemą padarytų iki galo teisiškai nuoseklią“⁹⁷ bei „neabejotinai sustiprintų Konstitucijos viršenybės visose teisės srityse apsaugą“⁹⁸, kartu tai būtų ir „brandžios teisinės valstybės požymis“⁹⁹.

Tęsiant mintį apie konstitucinio teismo proceso subjektus, pažymėtina, kad jų procesinis statusas apibrėžtas Konstitucinio Teismo įstatymo 31 straipsnio 1 dalyje.

Konstitucinio teismo proceso subjektai įvardijami ne bylos šalimis, o dalyvaujančiais byloje asmenimis. Tai pareiškėjas – valstybės institucija, pareigūnas, Seimo narių grupė, kuriems įstatymai suteikia teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu iširti teisės akto atitikimą Konstitucijai ar įstatymams arba duoti išvadą, bei pareiškėjo atstovai. Priešingoje pusėje yra suinteresuotas asmuo – valstybės institucija ar pareigūnas, priėmęs teisės aktą, kurio atitikimas Konstitucijai ar įstatymams yra ginčijama, bei suinteresuoto asmens atstovas Seimo narys ar kitas valstybės pareigūnas, kurio veiksmų atitikimą Konstitucijai reikia iširti dėl jam pradėtos Seime apkaltos bylos, bei jo atstovas.

Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 27 straipsnyje reglamentuota, kad asmuo, kuris paduoda petiją, įvardijamas kaip pareiškėjas („petitioner“). Jis laikomas viena iš bylos šalių. Antra bylos šalimi („secondary party“) bus subjektas, dėl kurio pareikšta petija. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 29 straipsnį bylos šalis ir antra šalis turi būti atstovaujamos įgaliotų atstovų pagal įstatymą arba advokatų. Bylos šalių negali atstovauti teisininkas – stažuotojas. Minėtame įstatyme nėra nustatytos normos, reglamentuojančios bylos šalims teisės vesti bylas patiems¹⁰⁰.

Pagal Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymo 32 straipsnį, priešingai nei Čekijoje, dalyvaujantys byloje asmenys savo bylas Konstituciniame Teisme gali vesti patys arba per atstovus. Paties asmens dalyvavimas byloje neatima iš jo teisės turėti šioje byloje atstovus. Įstatymiais atstovais laikomi

⁹⁶ www.infollex.lt/portal/star.asp?act=newsTema=49&18853; prisijungimo laikas: 2008-08-27.

⁹⁷ Individualus konstitucinis skundas. Diskusijos tęsiamos...//Justitia. Teisės žinios. Nr. 5 (12), 2005. P. 14-15.

⁹⁸ Jurčys P. Ar jau laikas įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo institutą?//Teisės žinios. 2005, Nr.4 (12).P. 5–7.

⁹⁹ Abramavičius A. teorinės ir praktinės asmens konstitucinio skundo įtvirtinimo Lietuvos konstitucinėje sistemoje problemos//Konstitucinė jurisprudencija Nr.1–2, 2006. P. .308.

¹⁰⁰ http://angl.concourt.cz/angl_verze/act.php; prisijungimo laikas: 2008-09-10.

atitinkamų institucijų vadovai, veikiantys pagal įstatymo jiems suteiktus įgaliojimus. Dalyvaujančiųjų byloje įgaliojais atstovais (pagal pavedimą) Konstituciniame Teisme gali būti advokatai, mokslo laipsnius turintys teisininkai, taip pat teisinio darbo aukščiausiose valstybės institucijose patirtį turintys asmenys.

Tiek Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymas, tiek Lietuvos – reglamentuoja, kad, be dalyvaujančiųjų byloje asmenų, gali būti ir kitų proceso dalyvių – liudytojų, ekspertų, pakviestų specialistų ir vertėjų.

Čekijoje konstitucinio teismo proceso metu gali dalyvauti žmogaus teisių gynėjai. Asmenys, kurie kviečiami kaip liudytojai, privalo atvykti ir duoti parodymus, tačiau priešingai nei Lietuvoje, jie gali atsisakyti duoti parodymus, jeigu parodymų davimas jiems grėstų baudžiamuoju persekiojimu. Taip pat liudytojai ir ekspertai gali nesilaikyti paslapčių, susijusių su byla, jeigu teismas dėl to priima sprendimą. Paslapčių galima nesilaikyti bylose, susijusiose su ekonominiais, vyriausybės, komerciniais interesais. Bylose, kurios liečia asmens interesus, liudytojai privalo laikytis paslapčių tol, kol tam asmeniui naudinga.

Čekijos konstitucinė teiseną ir Lietuvos konstitucinės teiseną proceso dalyvių atžvilgiu yra analogiška. Esminių skirtumų nėra. Pažymėtina tik tai, kad Čekijoje subjektų, galinčių kreiptis į Konstitucinį Teismą, ratas platesnis. Akcentuotina ir tai, kad Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymas numato griežtesnius reikalavimus proceso šalių atstovams ir suteikia platesnes teises liudytojams bei ekspertams.

Palyginus Lietuvos Konstitucinės teisenos proceso dalyvius su kitų teisės šakų proceso dalyviais, pažymėtina, kad Baudžiamojo proceso kodeksas numato keliolika subjektų ir jie gali būti skirstomi į įvairias grupes. Prasmingiausia yra skirsyti proceso dalyvius pagal subjektų procesinės veiklos paskirtį:

- 1) valstybės institucijas ir pareigūnus,
- 2) proceso dalyvius (siaurąja prasme),
- 3) kitus baudžiamajame procese dalyvaujančius asmenis.

Pirmajai grupei priklauso teismas, ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras, ikiteismini tyrimo įstaigos ir jų pareigūnai.

Antrajai grupei priklauso įtariamasis, baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo, kaltinamasis, gynėjas, nukentėjusysis, civilinis ieškovas bei atsakovas, taip pat įtariamojo, baudžiamojon atsakomybėn traukiamo juridinio asmens, kaltinamojo, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovai.

Trečiajai grupei priklausytų asmenys „liudytojas, specialistas ir ekspertas, vertėjas, teismo posėdžio sekretorius ir visuomenės atstovai, dalyvaujantys atliekant tam tikrą proceso veiksmą ar stebintys teismo posėdį“¹⁰¹.

Administracinių teisės pažeidimų bylų teisenoje dalyvauja daug asmenų, kurių procesines teises, pareigas ir apskritai kiekvieno jų teisinę procesinę padėtį nustato galiojantys įstatymai – Lietuvos

¹⁰¹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 72.

Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (toliau – ATPK) ir Administracinių bylų teisenos įstatymas.

Pagal ATPK 20 skirsnyje ir Lietuvos administracinių bylų teisenos įstatymo įtvirtintas nuostatas administracinių teisės pažeidimų bylų teisenoje dalyvauja šie asmenys:

- 1) administracinė atsakomybėn traukiamas asmuo,
- 2) nukentėjęsysis,
- 3) atstovai pagal įstatymą,
- 4) įgaliotas atstovas,
- 5) liudytojas,
- 6) ekspertas,
- 7) vertėjas,
- 8) institucijos, kurios pareigūnas surašė administracinioteisės pažeidimo protokolą, atstovas;¹⁰²

Pagal Administracinių bylų teisenos įstatymo 48 straipsnį ginčo šalys yra:

- 1) pareiškėjas ir atsakovas;
- 2) kiti proceso dalyviai – tretieji suinteresuotieji asmenys, taip pat byloje gali dalyvauti proceso šalių atstovai, t. y. proceso šalys savo interesus teisme gali ginti pačios arba per atstovus.

Pagal Lietuvos administracinių bylų teisenos įstatymo 110 straipsnį bylose dėl prašymų ištirti norminių administracinių teisės aktų teisėtumą pareiškėjais gali būti:

- 1) Seimo nariai,
- 2) Seimo kontrolieriai,
- 3) Valstybės kontrolės pareigūnai,
- 4) apskričių viršininkai,
- 5) bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai, taip pat prokurorai¹⁰³.

Civilinio proceso kodekso 37 straipsnyje įtvirtinta norma, kad dalyvaujančiais byloje asmenimis laikomi proceso dalyviai, turintys teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi. Dalyvaujančiais byloje asmenimis yra šalys, triejį asmenys, asmenys, pareiškę ieškinį <...> pareiškėjai, suinteresuoti asmenys, <...> kreditoriai ir skolininkai, taip pat šių asmenų atstovai¹⁰⁴.

Civilinio proceso kodekso 41 straipsnyje konsultuojama, kad civiliniame procese šalimis – ieškovu arba atsakovu – gali būti fiziniai ir juridiniai asmenys. Tais atvejais, kai pareiškiamas ieškinys viešajam interesui apginti, ieškovu tokioje byloje yra institucija, pareiškusi ieškinį. Teismas apie pradėtą bylą praneša asmenims, su kurių teisėmis yra susijęs pareikštas ieškinys¹⁰⁵.

¹⁰² Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. (Lietuvos Respublikos 1992 m. gegužės 26 d. įstatymo Nr. I-2589, įsigal. 1992 m. birželio 15 d. (Žin., 1992, Nr. 21-610 redakcija).

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas. 1994 m. sausio 14 d., Nr. VIII-1029-1927, įsigal. 2001 m. sausio 1 d. (Žin., 2000, Nr. 85-2566) redakcija).

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. 2002 m. vasario 28 d., Nr. IX-743, įsigal. 2003 m. sausio 1 d.

¹⁰⁵ Žr. ten pat.

Kaip matyti, tiek konstituciniame procese, tiek baudžiamajame, civiliniame bei administraciniame, dalyvaujančių procese asmenų ar kitų proceso dalyvių statusas labai įvairus ir tai lemia procesinės teisenos ypatybės. Esminis sąlyčio taškas yra tai, kad bet kurioje byloje yra trys asmenys: teisėjas ir dvi šalys.

Be įvardytų pagrindinių proceso dalyvių, tiesiogiai susijusių su nagrinėjamos bylos dalyku, tiek konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo metu, tiek baudžiamosios, civilinės bei administracinės, gali dalyvauti ir kiti asmenys: liudytojai, vertėjai, ekspertai, specialistai, atstovai pagal įstatymą, įgalioti atstovai (advokatai), gynėjai. Įstatymų numatytais atvejais šių proceso dalyvių dalyvavimas, siekiant išsiaiškinti faktines bylos aplinkybes ar ginti proceso dalyvių teises, tiesiog neišvengiamas.

3.4. Teismo nagrinėjimo objektas

Lietuvos Konstitucinio Teismo kompetencija yra apibrėžta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 105 straipsnyje. Vadovaujantis šiuo straipsniu, galima teigti, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimus:

- ar neprieštarauja Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo aktai;
- ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams Respublikos Prezidento aktai, Vyriausybės aktai.

Konstitucinis Teismas teikia išvadas:

- ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus;
- ar Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas;
- ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai;
- ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai;
- taip pat Konstitucinis Teismas turi tirti teisės akto konstitucingumo klausimą, kai į jį kreipiasi kitos teisminės institucijos.

Kaip teigė J. Žilys, ši Konstitucinio Teismo kompetencija yra optimali, kadangi Konstitucinis Teismas sprendžia tik aukščiausios teisinės galios teisės aktų konstitucingumą¹⁰⁶. Tikrinti kitų valdžios įstaigų ar valdymo organų, savivaldos teisės aktų teisėtumą jau ne Konstitucinio Teismo veiklos objektas. Šiuos klausimus sprendžia bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismai.

¹⁰⁶ Žilys J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje. http://www.mruni.lt/lt/padaliniai/fakultetai/teises_fakultetas/katedros/konstitucines_teises_katedra/nuorodos_studentams/; prisijungimo laikas 2008-08-16.

Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo veiklos objektą – tikrinti teisės aktų konstitucingumą, kyla klausimas, ar tai nėra Tautos suvereniteto ribojimas?

Atsakant į šį klausimą, vertėtų prisiminti, kad Tauta, priimdama 1992 m. spalio 25 d. Konstituciją, pati nulėmė valstybės valdžios sąrangą. Valdžios galios buvo paskirstytos remiantis klasikiniu valdžių padalijimo principu. Teisminės valdžios atžvilgiu išskirtinė vieta buvo suteikta Konstituciniam Teismui. Vadinasi, Konstitucinio Teismo galios išplaukia tarsi iš Tautos ir šios institucijos savitarpio sutarties – apsaugoti Konstituciją, garantuoti jos viršenybę teisės sistemoje bei užtikrinti stabilumą valstybėje, todėl jokių būdu negalima to traktuoti kaip tautos suvereniteto galių suvaržymo. Pati Tauta suteikė sau teisę leisti įstatymus ir kartu sutiko, kad jos „veikos rezultatas“ būtų revizuojamas bendram teisinės valstybės tikslui. Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos normas ir principus, orientuoja visą teisinio reguliavimo kryptį, todėl įstatymų leidėjai be jokios išimties privalo vadovautis Konstitucinio Teismo doktrina. Tai negali būti vertinama kaip Tautos suvereniteto ribojimas.

Konstitucija – pirminis (aukščiausiasis) įstatymas ir turinio ir teisinės galios prasme, o įstatymas yra anaiptol ne pirminis teisės aktas, todėl įstatymų leidėjas gali veikti tik vadovaudamasis Konstitucija ir laikydamasis nustatytų konstitucinių imperatyvų.

Pagal Konstitucinio Teismo 30 straipsnį, Konstitucinis Teismas tiria ir sprendžia tik teisės klausimus. Konstitucinės justicijos bylos dėl teisės akto atitikimo Konstitucijai nagrinėjimo pagrindas – teisiškai suformuluota abejonė, kad visas aktas ar jo dalis prieštarauja Konstitucijai: pagal normų turinį, reguliavimo apimtį, formą, Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką.

Konstitucinėje jurisprudencijoje pastebėta, kad kai kuriais atvejais Konstitucinis Teismas konstitucinės justicijos bylose tiria faktų klausimą. Su faktų tyrimo klausimų susiduriama tada, kai nagrinėjamos bylos dėl rinkimų, dėl prezidento sveikatos būklės, apkaltos procedūroje.

Kalbant apie Konstituciniam Teismui pateiktų prašymų nagrinėjimo ribas, pažymėtina tai, kad Konstitucinį Teismą riboja prašyme nurodytas reikalavimas ir jį grindžiantys argumentai. Teismas prašymą tiria tiek, kiek nurodyta. Tačiau pastebimos ir kitos Konstitucinės Teismo prašymo nagrinėjimo tendencijos.

Konstitucinis Teismas kai kuriais atvejais išplečia tyrimo ribas sprenddamas, ar ginčijamas teisės aktas neprieštarauja ne tik pareiškėjo nurodytiems Konstitucijos straipsniams, tačiau ir kitam teisės aktui, kurio pagrindu jis buvo priimtas, nors pareiškėjas to ir nenurodo, pavyzdžiui, tokiais atvejais, kai pareiškėjas ginčija poįstatyminio teisės akto atitikimą Konstitucijai, tačiau neprašo ištirti, ar tas poįstatyminis teisės aktas neprieštarauja įstatymui, kurio pagrindu jis priimtas. Teismui kyla pareiga patikrinti ir tai, ar ginčijamas poįstatyminis teisės aktas neprieštarauja įstatymui, taip pat patikrinti, ar įstatymas, kurio pagrindu buvo priimtas poįstatyminis teisės aktas, neprieštarauja Konstitucijai. Priešingu atveju nebūtų įmanoma nustatyti, ar poįstatyminis teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai.

Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti ne tik pareiškėjo ginčijamų įstatymų atitikti Konstitucijai, bet ir tų pareiškėjo neginčijamų įstatymų atitikti Konstitucijai, kuriais įsiterpiama į pareiškėjo ginčijamo įstatymo reguliuojamus santykius ir dėl to pareiškėjo neginčijamas įstatymas yra tiesiogiai ir neatskiriamai susijęs su pareiškėjo ginčijamu teisės aktu¹⁰⁷.

Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti ir tų įstatymų bei kitų teisės aktų atitikti Konstitucijai, kurių pareiškėjas neginčia, jeigu šie įstatymai ar kiti teisės aktai yra ginčijami įstatymų ar kitų teisės aktų nauja redakcija, neatsižvelgdamas į tai, ar šie įstatymai ar kiti teisės aktai jau yra įsigalioję, ar jie įsigalios ateityje ir jeigu juose yra tos pačios iš esmės analogiškos nuostatos, kurios yra ginčijamuose įstatymuose ar kituose teisės aktuose¹⁰⁸.

Kaip matyti, Lietuvos Konstitucinio Teismo konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo dalykas tiesiogiai susijęs su aukščiausios teisinės galios teisės aktų konstitucingumo klausimais, kai tuo tarpu Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija nepalyginamai platesnė.

Čekijos Respublikos Konstitucinis Teismas priima sprendimus bylose:

- a) dėl panaikinimo įstatymų ar atskirų jo dalių, prieštaraujančių konstituciniam įstatymui ar tarptautinei sutarčiai;
- b) dėl panaikinimo kitų teisės aktų ar jų atskirų dalių, prieštaraujančių konstituciniam įstatymui, įstatymui ar tarptautinei sutarčiai, numatyta 10 straipsnyje;
- c) dėl savivaldos institucijų konstitucinių skundų dėl netesėto valstybės įsikišimo į jų veiklą;
- d) dėl konstitucinio skundo dėl valstybės valdžios institucijų sprendimo ar kitokios veikos, pažeidžiančios Konstitucijos garantuotas pagrindines teises ir laisves;
- e) apskundus sprendimus dėl deputato arba senatoriaus išrinkimo teisėtumo;
- f) kilus abejonų dėl pasyvios rinkimų teisės netekimo ir deputato arba senatoriaus funkcijų nesuderinamumo;
- g) pagal konstitucinį Senato kaltinimą, iškeltą prieš Respublikos prezidentą;
- h) dėl Respublikos prezidento siūlymo dėl Deputatų rūmų ir Senato nutarimo panaikinimo;
- i) dėl priemonių, būtinų įgyvendinti tarptautinio teismo sprendimą, privalomą Čekijos Respublikai, jeigu tas sprendimas negalimas įgyvendinti kitokiu būdu;
- j) dėl sprendimo paleisti politinę partiją arba kitokio sprendimo, leidžiančio partijos veiklą, atitinkančią konstitucinį arba kitokius įstatymus;
- k) pagal ginčus dėl valstybės ir teritorinės savivaldos institucijų kompetencijos, jeigu įstatymas šių ginčų išsprendimo nepaskiria kitos institucijos kompetencijai¹⁰⁹;

¹⁰⁷ Dr. Sinkevičius V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos// Jurisprudencija. 2002, Nr. .30(22). P. 132–147.

¹⁰⁸ Žr. ten pat.

¹⁰⁹ Mesonis G. Konstitucinio reguliavimo įvairovė (kolektyvinė monografija)// Čekijos Respublikos Konstitucinė sąranga. Vilnius,: Romerio universitetas, 2006. P. 189–190 .

Bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismuose nagrinėjamų baudžiamųjų, civilinių, administracinių bylų dalykas yra visuomeniniai santykiai, kurių metu pažeidžiamos fizinių bei juridinių asmenų teisės ir teisėti interesai. Minėtų bylų įrodinėjimo dalykas – gyvenimo aplinkybės – juridiniai faktai (veiksmai ar įvykiai), o juos esant ar nesant galima patikrinti empiriškai, pvz.: Civilinės bylos dalykas gali būti sutarties nevykdymas, žalos padarymas, trukdymas asmeniui įgyvendinti savo teises. Baudžiamosiose bylose tiriami faktai, ar buvo padaryta nusikalstama veika ar ne.

Administracinių teisės pažeidimų bylų dalykas – administracinės teisės pažeidimas. Administracinių bylų nagrinėjamo dalykas gali būti ir ginčai administracinių teisinių santykių sferoje, gali būti ginčas dėl norminio administracinio teisės akto teisėtumo. Trumpai apžvelgus minėtų institucijų veikos objektus, darytina išvada, jog iš esmės jie skiriasi ir tai lemia teisminių institucijų kompetencijų skirtumai.

Kalbant apie prašymų, skundų nagrinėjimo ribas bendrosios ir specialiosios jurisdikcijos teismuose, pastebimi kai kurie ypatumai.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 320 straipsnio 3 dalis reglamentuoja, kad, nagrinėjant baudžiamąją bylą apeliacine tvarka, teismas bylą patikrina tiek, kiek prašoma apeliaciniuose skunduose, ir tik dėl tų asmenų, kurie padavė apeliacinius skundus ar dėl kurių tokie skundai buvo paduoti¹¹⁰. Tačiau, jeigu teismas, nagrinėdamas bylą nustato, esminių šio Kodekso pažeidimų, jis, nepaisydamas to, ar gautas dėl jų skundas, patikrina, ar tai turėjo neigiamos įtakos ne tik asmeniui, dėl kurio skundo nagrinėjama byla, bet ir kitiems skundų nepadavusiems nuteistiesiems.

BPK 376 straipsnio 1, 2 dalys įtvirtina teismo įgaliojimus nagrinėjant kasacinę bylą ribas. Nagrinėdamas kasacinę bylą, teismas teisės taikymo aspektu patikrina priimtus nuosprendžius ir nutartis, dėl kurių paduotas kasacinis skundas. Jeigu byloje nuteisti keli asmenys, teismas išnagrinėja bylą dėl to nuteistojo, su kuriuo susijęs paduotas skundas. Tačiau jeigu netinkamas baudžiamojo įstatymo pritaikymas ir esminiai šio Kodekso pažeidimai galėjo turėti įtakos ir kitiems nuteistiesiems, teismas patikrina, ar teisėtas nuosprendis ir kitiems nuteistiesiems, kurie nepadavė skundų.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – ir CPK) taip pat reglamentuoja bylų nagrinėjimo ribas. Tarkime, nagrinėjant civilines bylas apeliaciniame teisme, bylų nagrinėjimo ribas sudaro apeliacinio skundo faktinis ir teisinis pagrindas bei absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų patikrinimas. Bylos nagrinėjamos neperžengiant apeliaciniame skunde nustatytų ribų, išskyrus tuos atvejus, kai to reikalauja viešasis interesas nagrinėjant CPK IV dalies XIX ir XX skyriuose ir V dalyje numatytų kategorijų bylas. Neatsižvelgdamas į apeliacinio skundo ribas, apeliacinis teismas taip pat patikrina, ar nėra CPK 329 straipsnyje nurodytų absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų. Paminėtina, kad analogiška situacija ir kasacinėje instancijoje, kai kasacinis teismas yra saistomas pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų nustatytų aplinkybių. Kasacinius skundus teisės taikymo aspektu teismas

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Įsigal. nuo 2003 m. gegužės 1d., patvirtinta įstatymu Nr. IX-1162, 2002-03-14.

tikrina neperžengdamas skundo ribų, tačiau yra išimtis, kai kasacinio skundo ribos peržengiamos, jeigu to reikalauja viešasis interesas.

Priešinga baudžiamajam ir civiliniam procesui praktika yra nagrinėjant administracines bylas apeliacine tvarka.

Administracinių bylų teisenos įstatymo 136 straipsnyje konstatuojama, kad teismas, apeliacine tvarka nagrinėdamas bylą, patikrina tiek apskūstosios, tiek neapskūstosios sprendimo dalių teisėtumą ir pagrįstumą, taip pat sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą dėl tų asmenų, kurie skundo nepadavė. Teismo nesaisto apeliacinio skundo argumentai ir jis patikrina visą bylą.

Apibendrinant galima pasakyti, kad šiuo požiūriu konstitucinė teisena ir bendroji teisena turi aiškiai išreikštas sąsajas. Tiek Konstitucinis Teismas, tiek bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai, nagrinėdami bylas, koncentruojasi į prašymuose, skunduose dėstomus teisinius argumentus ir yra saistomi juose suformuluotų teisiškai pagrįstų prašymų, tačiau įstatymas numato galimybę išplėsti tyrimo ribas.

Civilinėje teisenoje tyrimo ribos išplečiamos kai kurių kategorijų byloms ir esant viešajam interesui. Nagrinėjant baudžiamąsias bylas apeliacinių bei kasacinių skundų nagrinėjimo ribos plečiamos tik proceso dalyvių atžvilgiu.

Administracinė teisena pasižymi tuo, kad administracinė byla tikrinama visa iš esmės. Teismas nėra saistomas skundo argumentų. Byla patikrinama tiek sprendimų pagrįstumo ir teisėtumo prasme, tiek, kaip ir baudžiamajame procese, asmenų atžvilgiu.

Konstitucinėje teisenoje tyrimo ribos išplečiamos, kai reikia patikrinti ne tik poįstatyminio akto atitikimą Konstitucijai, bet ir jo atitikimą įstatymui, kurio pagrindu jis priimtas, taip pat ir minėto įstatymo atitikimą Konstitucijai, teisėtumą. Poįstatyminio akto teisėtumo tikrinimas negali būti apeinamas nepatikrinus įstatymo. Konstitucinėje teisenoje turi būti užtikrintas logiškai nuoseklus ir išbaigtas teisės aktų patikros procesas.

3.5. Teismo proceso stadijos

Remiantis „Tarptautinių žodžių žodynu“, žodis *stadija* kilęs iš graikų kalbos žodžio – *stadion* (dgs. *stadia*) – reiškia kurio nors reiškinio, raidos tarpsnį ir gali būti suprantamas kaip fazė, pakopa, periodas¹¹¹.

„Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ aiškina, kad „stadija – raidos tarpsnis: pradinė, pereinamoji, baigiamoji“¹¹².

¹¹¹ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma Littera, 2003. P. 699.

¹¹² Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002. P. 730.

Lietuvių kalbos „Sinonimų žodyne“ stadija suprantama dviem reikšmėmis: 1) laikotarpis, 2) tarpsnis¹¹³.

Konkrečios stadijos sampratos teisės teorija nepateikia. Teisinėje literatūroje teigiama, kad „...teismo ir bylos šalių procesinė veikla susideda iš atskirų stadijų“¹¹⁴.

Konstitucinis teismas 2008 m. vasario 22 d. nutarime, atskleisdamas įstatymų leidybos proceso sampratą, konstatavo, kad „Įstatymų leidybos procesas – tai visuma juridškai reikšmingų veiksmų, būtinų, kad būtų priimtas įstatymas, ir atliekamų tam tikra griežta logine ir laiko seka. Visuotinai pripažintos yra šios pagrindinės įstatymų leidybos proceso stadijos...tik pasibaigus vienai stadijai nuosekliai prasideda kita stadija“¹¹⁵.

A. Vaišvila teisės taikymo stadijas supranta kaip tarpsnius „Bendrujų teisės normų taikymas yra vientisas, bet sudėtingas individualus teisinis reguliavimas, apimantis kelis tarpsnius“¹¹⁶.

Teisminių ginčų nagrinėjimo stadijų esmę detaliau atskleidžia atskirų teisės šakų proceso normos.

Civilinio proceso stadija – tai procesinių veiksmų ir kaip jų rezultatas susiklosčiusių procesinių teisinių santykių tam tikram procesiniam tikslui pasiekti visuma¹¹⁷.

Baudžiamajame procese sprendimų priėmimas paprastai reiškia tam tikro baudžiamojo proceso etapo (stadijos) pabaigą ir kito pradžia, t. y. sprendimai gali būti priimami tik nuosekliai vienas po kito.

Baudžiamojo proceso stadija – tai proceso veiksmų ir sprendimų, kurie atliekami ir priimami tam tikrame proceso etape sprendžiant tam proceso etapui keliamus uždavinius, visuma.

Administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos stadijos organiškai tarpusavyje susijusios ir skirtos kiekvienos šios teisenos uždaviniams įgyvendinti. Kiekviena stadija susideda ir specifinių vienaarūšių procesinių veiksmų ir turi savo tiesioginę paskirtį.

Konstitucinio teismo proceso stadija – tai proceso veiksmų ir sprendimų, skirtų tam tikros proceso stadijos uždaviniams įgyvendinti, visuma.

Kaip matyti, stadijos, ar tai būtų teisminis procesas (teisės taikymo) ar įstatymų leidybos, yra sudėtinė proceso dalis, lemianti nuoseklią ir logišką jo seką.

Vadovaujantis minėtu Konstitucinio Teismo nutarimu, darytina išvada, kad kiekviena stadija turi pradžią ir pabaigą bei tikslą, kurį reikia pasiekti, t. y. kiekviena stadija žymi juridškai reikšmingų procesinių veiksmų atlikimo laiką ir pasiektą rezultatą, kuris įforminamas atitinkamu sprendimu.

Bylos teismo nagrinėjimo aspektu pati svarbiausia baigiamoji proceso – sprendimo priėmimo stadija, kai įgyvendinamas proceso tikslas – išsprendžiamas šalių teisinis ginčas.

¹¹³ Lyberis A. Sinonimų žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002. P. 454.

¹¹⁴ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės taikymo ir aiškinimo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999. P. 54.

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008-02-22 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2007 m. spalio 31 d. dekreto Nr. 1K-1143 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos asmenų, slapta bendradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, registracijos, prisipažinimo, įskaitos ir prisipažinusiųjų apsaugos įstatymo pakeitimo grąžinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti“ 2 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

¹¹⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 38.

¹¹⁷ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 80.

Prieš apžvelgiant atskirų teisės šakų procesinės teisenos stadijas lyginamuoju būdu, paminėtina, kad Lietuva priklauso romanų–germanų teisinei sistemai (civilinės teisės tradicijos), todėl teismiam bylų nagrinėjimui taikytinos civilinės teisenos taisyklės.

V. Mikelėnas išskiria šias teismo bylos nagrinėjimo stadijas „...bylos iškėlimo, pasirengimo nagrinėti bylą, bylos nagrinėjimo teismo posėdyje, bylos nagrinėjimo apeliacine ar kasacine tvarka“¹¹⁸.

A. Vaišvila nurodo, kad yra šios teisės taikymo stadijos: „1) faktinių teisinės bylos aplinkybių nustatymas ir jų analizė; 2) teisinis nustatytų faktinių bylos aplinkybių (veikos) įvertinimas (kvalifikavimas); 3) teisės normos aiškinimas; 4) sprendimo teisinėje byloje priėmimas, pagrindimas ir išdėstymas teisės normų taikymo akte“¹¹⁹;

Lietuvos civiliniame procese skiriamos septynios civilinės bylos nagrinėjimo stadijos:

- 1) civilinės bylos iškėlimo;
- 2) pasirengimo teismiam nagrinėjimui;
- 3) civilinės bylos nagrinėjimo;
- 4) teismo bylos nagrinėjimo – pagrindinės stadijos;
- 5) apeliacijos;
- 6) vyksmo proceso;
- 7) kasacijos, proceso atnaujinimo¹²⁰.

G. Goda, P. Kuconis, M. Kazlauskas nurodo, kad Lietuvos baudžiamajame procese išskiriamos šios stadijos:

- 1) ikiteisminio tyrimo;
- 2) bylų proceso pirmosios instancijos teisme;
- 3) apeliacinio proceso;
- 4) nuosprendžių ir nutarčių vyksmo;
- 5) kasacinio proceso¹²¹.

Vadovaujantis Administracinių teisės pažeidimų kodekso normomis galima skirti tokias savarankiškas šios teisenos stadijas:

- 1) bylos iškėlimo;
- 2) bylos nagrinėjimo;
- 3) nutarimo byloje priėmimo;
- 4) nutarimo apskundimo;
- 5) nutarimo vykdymo¹²².

¹¹⁸ Žr. išnašą 114, P. 54

¹¹⁹ Žr. išnašą 116, P. 388.

¹²⁰ Žr. išnašą 117, P.

¹²¹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 18.

¹²² Žr. išnašą Nr. 102.

Pagal Administracinių bylų teisenos įstatymą išskirtinos šios administracinių bylų nagrinėjimo teisme stadijos:

- 1) administracinės bylos iškėlimo;
- 2) pasiruošimo teisminei bylos nagrinėjimui;
- 3) teismo bylos nagrinėjimo;
- 4) apeliacijos;
- 5) proceso atnaujinimo¹²³.

Pažvelgus į kitų šalių, tarkime Čekijos, konstitucinės teisenos stadijas, matysime, kad jos savo turiniu artimos Lietuvos konstitucinės teisenos stadijoms. Čekijos Konstitucinio Teismo įstatyme reglamentuotos šios teismo proceso stadijos:

- 1) peticijų padavimo;
- 2) peticijos išankstinio tyrimo;
- 3) parengiamųjų darbų prieš bylos nagrinėjimą;
- 4) bylos nagrinėjimo (žodinio posėdžio);
- 5) pasitarimo ir balsavimo;
- 6) teismo sprendimų priėmimo ir paskelbimo¹²⁴.

Lietuvos konstitucinės teisenos stadijoms analogiškos yra Lenkijos konstitucinės teisenos stadijos. Lenkijos Tribunolo įstatymas numato:

- 1) atrankos;
- 2) išankstinio tyrimo;
- 3) bylos rengimo teisminei nagrinėjimui;
- 4) teismo nagrinėjimo;
- 5) sprendimo priėmimo¹²⁵.

Vadovaujantis Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymu, galima išskirti šias konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo stadijas:

- 1) kreipimosi į Konstitucinį Teismą;
- 2) kreipimosi išankstinio tyrimo;
- 3) bylos rengimo teisminei nagrinėjimui;
- 4) teismo bylos nagrinėjimo;
- 5) sprendimo priėmimo.

Apžvelgus konstitucinę ir bendrąją teisena, kaip esminį skirtumą būtų galima nurodyti, kad konstitucinė teisena nenumato Konstitucinio Teismo sprendimo apskundimo galimybės apeliacine bei kasacine tvarka (kituose šio darbo skyriuose matysime, kad Konstitucinio Teismo sprendimai yra

¹²³ Žr. išnašą Nr. 103.

¹²⁴ http://angl.concourt.cz/angl_verze/act.php, prisijungimo laikas 2008-09-10.

¹²⁵ <http://www.trybunal.gov.pl/eng/index.htm> prisijungimo laikas 2008-10-21.

galutiniai ir neskundžiami), todėl nėra reglamentuota sprendimo apskundimo stadijos. Tai lemia Konstitucinio Teismo funkcijų specifika. Pažymėtina, kad konstitucinė teiseną nenumato ir ikiteisminio tyrimo, kaip baudžiamajame procese, stadijos. Kitų konstitucinės teisenos ir bendrosios teisenos stadijų panašumus lemia civilinės teisenos taisyklės.

Analizuojant Lietuvos, Čekijos, Lenkijos konstitucinės teisenos stadijas, matyti, kad iš esmės jas sieja tie patys juridiskai reikšmingi veiksmai. Didelių skirtumų nėra. Proceso stadijos analogiškos, nuosekliai keičia viena kitą ir baigiasi sprendimo priėmimu. Pažymėtina viena ypatybė, kad Lenkijos Konstituciniam Tribunalui pateiktas skundas atrankos stadijoje įvertinamas tuo aspektu, ar jis apskritai yra konstitucinis, t. y. ar jame ginčijamas norminių aktų konstitucingumas. Šį darbą skundų atrankos stadijoje atlieka Tribunalo aparatas – specialus Konstitucinių skundų ir prašymų parengiamosios kontrolės skyrius. Šioje stadijoje atsijojami skundai, kuriuos parengė ne advokatai ar juriskonsultai.

3.5.1. Kreipimosi į teismą

Pagrindas pradėti teisminį procesą siejamas su subjekto teise kreiptis į teismą su ieškiniu, skundu, prašymu ar pareiškimu bei teismo pareiga išnagrinėti tokį ieškinį, skundą, prašymą, pareiškimą ir priimti dėl jo teisėtą, pagrįstą ir teisingą sprendimą¹²⁶.

Civilinių teisinių santykių sferoje proceso šalys pažeistas savo turtines ir asmenines neturtines teises bei apginti kitus interesus gali savo iniciatyva pateikdamos ieškinius pirmosios instancijos teismui.

Ieškinytis iš esmės yra pagrindinė pažeistų subjektinių teisių gynimo priemonė, nes ieškiniu pagalba šalių ginčas virsta teisiniu ir įgauna procesinę formą, t. y. pradedamas civilinis procesas teisme. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 135 straipsnyje numatyti ieškiniu turinio bendrieji reikalavimai, keliami procesinių dokumentų turiniui.

Išnagrinėjus civilinę bylą pirmosios instancijos teisme, proceso dalyviams CPK nustatyta tvarka suteikiama teisė, kaip ir baudžiamajame bei administraciniame procese, teismo sprendimą apskųsti apeliacine, o po to ir kasacine tvarka. Tai priklauso nuo dalyvaujančių byloje šalių pozicijos – ar jos pasinaudos įstatyme įtvirtinta teise. Kreipimosi atveju į aukštesnes teismines institucijas paduodamas skundas, kuris privalo atitikti įstatymo reikalavimus.

Administracinei teisenai būdinga tai, kad ji galima esant faktiniams duomenims, jog padarytas administracinis teisės pažeidimas bei kilus ginčui dėl teisės viešojo ar vidaus administravimo srityje. Taip pat administraciniams teismams suteikta teisė nagrinėjant atskirų kategorijų bylas ištirti norminio administracinio teisės akto teisėtumą.

¹²⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 29.

Administracinių bylų procesas ginčo dėl teisės atveju pradedamas tada, kai suinteresuota šalis į administracinę teisimą kreipiasi su skundu, prašymu iširti, ar nebuvo pažeistas įstatymas ar kitas teisės aktas, ar administravimo subjektas neviršijo jam suteiktų įgaliojimų

Pagal Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 110 straipsnį kiekvienas asmuo, kuris mano, jog viešojo ar vidaus administravimo institucija (pareigūnas) savo priimtu administraciniu teisės aktu ar veiksmu pažeidė jo teises arba įstatymų saugomus interesus, turi teisę kreiptis į atitinkamą administracinę teisimą. Kreipimosi pagrindas – prašymas, kuris grindžiamas tuo, kad tokio pareigūno veiksmai pažeidžia Konstituciją.

Administracinių teisės pažeidimų kodeksas numato galimybę baigiamąjį administracinės bylos procesinį dokumentą – nutarimą – apskūsti teisminei institucijai. Kreipimosi pagrindas yra skundas, atitinkantis įstatymų reikalavimus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kasacija administracinio teisės pažeidimo byloje negalima.

Pagrindas pradėti baudžiamąjį procesą yra faktiniai duomenys, iš kurių paaiškėja, kad yra padaryta nusikalstama veika.

Prokuroras arba ikiteisminio tyrimo įstaiga privalo imtis visų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Šis proceso etapas vadinamas ikiteisminiu tyrimu arba pirmąja baudžiamojo proceso stadija. Ikiteisminis tyrimas baigiamas prokurorui surašius kaltinamąjį aktą, jeigu anksčiau nenustatomas pagrindas nenutraukti ikiteisminį tyrimą. Ikiteisminis tyrimas gali būti nutrauktas ir byla nepasiekti teismo, jeigu tyrimo metu paaiškėja, kad nėra nusikalstamos veikos sudėties.

Baudžiamosios bylos nagrinėjimas iš esmės pradedamas pirmos instancijos teisme. Bylos nagrinėjimas yra centrinė, svarbiausioji baudžiamojo proceso stadija. Šios stadijos metu išsprendžiami svarbiausi baudžiamojo proceso metu kilę klausimai – teismas nustato, ar buvo padaryta nusikalstama veika, nusprendžia, ar kaltinamasis kaltas dėl tos veikos padarymo, ir skiria kaltu pripažintam kaltinamajam bausmę¹²⁷.

Pagrindas inicijuoti baudžiamąjį procesą aukštesnės teisminės instancijose yra Baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinta proceso dalyvių teisė apskūsti pirmosios instancijos teismo sprendimą apeliaciniam, o po to kasaciniam teismui. Pažymėtina tai, kad apeliacinis teismas pagal gautą apeliacinį skundą, tikrina neįsiteisėjusių nuosprendžių ir nutarčių teisėtumą ir pagrįstumą, o kasacinėje instancijoje įsiteisėję žemesnių teisminių instancijų nuosprendžiai ir nutartys patikrinami teisės taikymo aspektu.

Išanalizavus Lietuvos, Lenkijos bei Čekijos konstitucinę teiseną šiuo požiūriu, pasakytina, kad šioms konstitucinės kontrolės institucijoms būdinga ieškininė teisenos pradžia.

Čekijos Konstituciniame Teisme procesas pradedamas paduodant įstatymo nustatytos formos ir turinio prašymą – peticiją¹²⁸.

¹²⁷ Goda, G. Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras., 2005. P. 19.

¹²⁸ http://angl.concourt.cz/angl_verze/act.php; prisijungimo laikas: 2008-09-25.

Peticijoje turi būti nurodyti svarbūs faktai, kuriuos ginčija asmuo, paduodantis peticiją, bei įrodymai, kuriais grindžiami ginčijami faktai. Peticijoje turi būti aiškiai suformuluotas pareiškėjo prašymas. Peticija pateikiama raštu ir pasirašoma. Prie peticijos gali būti pridedami ir kiti dokumentai. Čekijoje, kitaip nei Lietuvoje, nėra reikalavimo paduoti prašymą bei priedus 30 egzempliorių. Įstatymas numato tik kelias paduodamų dokumentų kopijas.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo įstatyme nurodyta, kad procesas pradedamas paduodant pareiškimus ir paklausimus. Pareiškimas turi atitikti Lenkijos Konstitucinio Tribunolo 32 straipsnyje įtvirtintus procesinius reikalavimus. Įstatymas numato reikalavimą pateikti atitinkamą skaičių kreipimosi kopijų, kurias būtų galima pateikti kitiems proceso dalyviams bei pridėti prie bylos.

Lietuvoje pagrindas pradėti konstitucinės justicijos bylą – kreipimasis (prašymas). Dėl išvados paduodamas paklausimas. Prašymas turi atitikti Konstitucinio Teismo įstatymo 66 straipsnyje nustatytas prašymo iširti teisės akto atitiktį Konstitucijai formos ir turinio reikalavimus.

Pažymėtina, kad prie prašymo gali būti pridedamas siūlomų iškviesti į Konstitucinio Teismo posėdį liudytojų ir ekspertų sąrašas, specialistų išvados bei kiti dokumentai ir medžiaga. Prie kiekvieno liudytojo nurodoma, kokias jis aplinkybes gali patvirtinti. Prašymas ir priedai pateikiami Konstituciniam Teismui su nuorais po 30 egzempliorių. Pateikiami prašymai turi būti pasirašyti pareiškėjo ar valstybės institucijos, kuriai suteikta teisė kreiptis.

Taigi teismo procesui būdinga ieškininė teisenos pradžia. Procesas pradedamas kreipiantis su skundu, ieškiniu, prašymu ir t. t.

Išskirtiniais bruožais pasižymi baudžiamoji bei administracinė teiseną. Baudžiamąją arba administracinės teisės pažeidimų bylą gali iškelti ne tik nukentėjusioji šalis, bet ir valstybės pareigūnas, paaiškęs faktams, kad yra padaryta nusikalstama veika. Šios galimybės konstitucinė teiseną nenumato.

Remiantis prancūzų politologo Alexis de Tocqueville žodžiais „Kad teismas pradėtų veiklą, reikia konfliktinės situacijos – ginčo. Tik sudarius bylą, teisėjas pradeda vykdyti savo funkcijas... Teismai gali imtis veiksmų tik tada, kai į juos kreipiamasi“¹²⁹.

3.5.2. Išankstinio kreipimosi tyrimo

Teikiami teismui svarstyti klausimai turi būti iš anksto iširti, todėl iki teismo posėdžio, kuriame bus nagrinėjama konstitucinės justicijos byla, atliekami parengiamieji darbai.

Šios stadijos esmė iširti, ar subjektų, turinčių teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą, paduodami prašymai (paklausimai), atitinka įstatymo reikalavimus, t. y. ar jie atitinka tiek materialiuosius, tiek formaliuosius kriterijus. Kitaip tariant, ar yra įstatyminis pagrindas generuoti procesą toliau – parengti bylą teismui nagrinėjimui.

¹²⁹ Tocqueville A. Apie demokratiją Amerikoje. Vilnius: Amžius, 1996. P. 111.

Šie juridiskai reikšmingi procesiniai veiksmai atliekami nagrinėjant bylas bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismuose.

Civilinio proceso metu pirmosios instancijos teisme sprendžiamas paduoto ieškinio pagrįstumo klausimas. Teismui priėmus nagrinėti civilinį ieškinį, laikoma, kad civilinė byla iškelta. Atsisakydamas priimti ieškinį, teismas priima motyvuotą nutartį. Ištaisius nurodytus trūkumus, nekliudoma vėl kreiptis į teismą su tuo pačiu ieškiniu.

Apeliacinio skundo pagrįstumo klausimą civilinėje byloje sprendžia pirmosios instancijos teismas priėmęs sprendimą. Teisėjas sprenddamas skundo priėmimo klausimą, patikrina jį tiek formaliųjų, tiek materialiuųjų kriterijų požiūriu. Jeigu paduotas skundas neatitinka šių kriterijų, priimta nutartimi jis gražinamas apeliantui nurodytiems trūkumams pašalinti. Pašalinus trūkumus, galima vėl kreiptis su tuo pačiu skundu.

Civilinio proceso kodekso 350 straipsnis reglamentuoja, kad kasacinio skundo priėmimo klausimą civilinėje byloje sprendžia Civilinių bylų skyriaus pirmininko sudaryta teisėjų atrankos kolegija. Skundas patikrinamas, ar jis atitinka įstatymo reikalavimus. Neatitinkantis įstatymų reikalavimų skundas gražinamas kasatoriui. Taip pat nurodomi trūkumai, kuriuos pašalinus, galima vėl paduoti kasacinį skundą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad įstatyme įtvirtintas imperatyvas, jog skundą civilinėje byloje būtinai turi surašyti advokatas. Tokio reikalavimo baudžiamajame procese nėra.

Administracinių teisės pažeidimų bylos iškėlimo pagrindas – administracinis teisės pažeidimas. Administracinės teisės pažeidimo tyrimą atlieka ir bylą iškelia įgaliotos institucijos (pareigūnai), kurioms įstatymų pavesta kovoti su teisės pažeidimais, užtikrinti tam tikrų įstatymų, kitų teisės aktų, nustatytų taisyklių laikymąsi. Administracinės bylos iškėlimo procesinis dokumentas – administracinio teisės pažeidimo protokolas (ATPK 259 straipsnis). Šis straipsnis nustato subjektus, kurie turi teisę surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus, atsižvelgiant į konkrečias pažeidimų rūšis. Tai paaiškinama tuo, kad administracinių teisės pažeidimų yra padaroma įvairiose valdymo srityse, jie yra specifinio pobūdžio, labai skirtingi ir su jais gali kovoti atitinkamos kvalifikacijos bei specialybės darbuotojai. Iškelti bylas ir jas nagrinėti gali tie patys pareigūnai, kurie konstatavo, kad padarytas administracinis teisės pažeidimas, tačiau tai įmanoma tik tada, kai padarytas lengvesnio pobūdžio pažeidimas. Kai bylos yra sudėtingesnės, administracinio teisės pažeidimo bylas gali nagrinėti tik tam įgaliota institucija. Subjektų, galinčių nagrinėti administracinio teisės pažeidimo bylą, yra labai daug. Tai gali būti policija, valstybinės inspekcijos, seniūnai, administracinės komisijos prie savivaldybių tarybų, apylinkių teismai. Institucija, kuriai pagal kompetenciją priskirta nagrinėti administracinę bylą, priima nutarimą. Nutarimas yra baudžiamosios bylos procesinis sprendimas, kuriuo skiriama administracinė nuobauda, byla gali būti nutraukiama ir kita (ATPK 287 straipsnis). Nutarimą administracinio teisės pažeidimo byloje gali

apskūsti asmuo, kuriam jis buvo priimtas, institucija, kurios pareigūnas surašė administracinio teisės pažeidimo protokolą, taip pat nukentėjusysis. Pagrindas kreiptis į teismą skundas.

Administracinėse bylose dėl ginčo, gavus skundą (prašymą) teisme, administracinio teismo pirmininkas ar teisėjas jo priėmimo klausimą išsprendžia ne vėliau kaip per septynias dienas priimdamas nutartį. Jeigu skundas (prašymas) neatitinka šio įstatymo 23, 24 ir 39 straipsnių reikalavimų, nutartimi nustatomas terminas trūkumams pašalinti. Jeigu per teismo nustatytą terminą trūkumai nepašalinami, skundas (prašymas) laikomas nepaduotu ir teisėjo nutartimi gražinamas pareiškėjui. Dėl nutarties gražinti skundą (prašymą) pareiškėjui gali būti paduodamas atskiras skundas. Išsprendus skundo (prašymo) pagrįstumo klausimą, vyksta administracinių bylų parengimas nagrinėti teisme. Pagal Administracinių bylų teisenos įstatymo 68 straipsnį teismo pirmininkas ar paskirtas teisėjas išsprendžia būtinus pasiruošimo nagrinėjimui teisme klausimus. Remiantis 68 straipsniu yra išsprendžiami ekspertizės reikalingumo, įrodymų pateikimo, papildomų paaiškinimų pateikimo, procesinio dokumento skundo (prašymo) išsiuntimo klausimai. Atlikęs įstatyme numatytus veiksmus teisėjas siūlo teismo pirmininkui skirti nagrinėti bylą teismo posėdyje.

Konstitucinei teisei yra priešingas baudžiamasis procesas, kuris pradedamas perdavus bylą pirmosios instancijos teismui. Gavus bylą paskiriamas teisėjas, kuris rengs bylą nagrinėti teisme ir po jos perdavimo nagrinėti teisiame posėdyje, nagrinės šią bylą toliau. Teisėjas, susipažinęs su byla, sprendžia klausimą – ar nėra kliūčių nagrinėti bylą teisme. Tokiu sprendimu teisėjas atveria procesinį kelią tolesnei bylos eigai. Bylos nagrinėjimo teisminiame procese klausimą teisėjas įformina nutartimi (BPK 233 straipsnio 3 dalis).

Kaip matyti, teisėjas vienas savo nuožiūra sprendžia bylos galimumo nagrinėti teisiame posėdyje klausimą. Kiek kitaip yra tuo atveju, jeigu pirmosios instancijos teismo sprendimas apskundžiamas paduodant apeliacinį skundą aukštesnės instancijos teismui.

Apeliacinis teismas, gavęs apeliacinį skundą, turi patikrinti, ar pateiktas skundas atitinka įstatymų reikalavimus, nustatytus BPK 312 ir 313 straipsnyje. Tai atlieka Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas. Pažymėtina, kad skundas, surašytas nesilaikant minėtų reikalavimų, gražinamas apeliantui. Jeigu apeliacinis skundas atitinka įstatymo reikalavimus, skiriamas teisėjas pranešėjas, kuris susipažįsta su pateiktu skundu, atsikirtimais į jį, jeigu reikia nurodo, kokius asmenis kviešti į posėdį.

Analogiškai skundo priėmimo klausimas sprendžiamas kasacinėje instancijoje. Baudžiamųjų bylų skyriaus pirmininkas, gavęs kasacinį skundą, patikrina jį formaliųjų kriterijų aspektu (BPK 372 straipsnio 1 dalis). Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad skundo pagrįstumo klausimą materialiuoju aspektu, sprendžia teisėjų atrankos kolegija. Atrankos kolegija nusprendžia, ar skundas atitinka BPK 368 straipsnio 2 dalies reikalavimus, ar ne. Jeigu atitinka, tada kasacinis skundas priimamas nagrinėti iš esmės. Jeigu kasacinis skundas neatitinka jam keliamų kasacinių pagrindų, atrankos kolegijos nutartimi

jis gražinamas jį padavusiam asmeniui. Trūkumų pašalinimas, neatima galimybės kasatoriui vėl kreiptis į kasacinę teismą.

Palyginus Lietuvos, Lenkijos ir Čekijos konstitucinę teiseną, pastebėtas esminis panašumas, kad išankstinį kreipimosi tyrimą šių šalių konstitucinės kontrolės institucijose atlieka paskirtas teisėjas vienas savo nuožiūra.

Čekijos Konstitucinio Teismo teisėjas pranešėjas, išnagrinėjęs peticiją, gali priimti sprendimą siūlyti ją atmesti, jeigu:

- peticija paduota subjekto, kuris neturėjo teisės jos paduoti;
- peticija nežinybinga teismui;
- teismas jau priėmė sprendimą peticijoje išdėstyto klausimu;
- teismas jau yra pradėjęs bylos nagrinėjimą tuo klausimu;
- peticija buvo paduota praleidus terminą;
- pareiškėjas praleido terminą peticijoje nurodytiems pažeidimams ištaisyti;
- peticijoje nesuformuluoti teisiniai pagrindai.

Teisėjas pranešėjas, suradęs pagrindą siūlyti atmesti peticiją, šį klausimą pateikia svarstyti teisėjų taryboje (kolegijoje). Jeigu teisėjų taryba (kolegija) nusprendžia, kad nėra pagrindo atmesti peticiją, tada teisėjas pranešėjas rengia bylą nagrinėti teisėjų plenumo arba taryboje.

Teisėjų taryba (kolegija) gali atmesti peticiją, jeigu ši akivaizdžiai neatitinka įstatymo reikalavimų.

Jeigu teisėjas pranešėjas nusprendžia, kad peticija atitinka įstatymų reikalavimus, tada jis rengia bylą nagrinėti teisėjų plenumo arba taryboje (kolegijoje)¹³⁰.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo teisėjas, išnagrinėjęs prašymą (paklausimą) ir nustatęs, kad jis neatitinka formalių reikalavimų ir negalima skundo nagrinėti iš esmės, gali siūlyti pareiškėjui per septynias dienas ištaisyti nurodytus trūkumus. Atlikdamas išankstinį tyrimą teisėjas kartu patikrina, ar skundo argumentai nėra akivaizdžiai nepagrįsti. Jeigu skundas akivaizdžiai nepagrįstas arba jeigu per nustatytą terminą pareiškėjas neištaiso formalių skundo trūkumų, Tribunolo teisėjas priima sprendimą atsisakyti perduoti skundą toliau nagrinėti. Pareiškėjas turi teisę apskusti tokį sprendimą, tada skundo priimtinumą klausimą nagrinėja trijų teisėjų kolegija¹³¹.

Lietuvos Konstitucinio Teismo teisėjas, pradėdamas tirti jam perduotą medžiagą, išsiaiškina, ar prašymas (paklausimas) atitinka Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytas reikalavimus ir sąlygas, kurioms esant prašymas (paklausimas) gali būti nagrinėjamas Konstitucinio Teismo posėdyje:

- ar prašymas paduotas institucijos ar asmens, turinčių teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą;
- ar prašymo nagrinėjimas yra žinybingas Konstituciniam Teismui;

¹³⁰ Žr. išnašą Nr. 128.

¹³¹ <http://www.trybunal.gov.pl/eng/index.htm>; prisijungimo laikas 2008-10-20.

- ar prašyme nurodyto teisės akto atitikimas Konstitucijai dar nebuvo tirtas Konstituciniame Teisme ir nėra tuo klausimu priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas;
- ar Konstitucinis Teismas nėra pradėjęs nagrinėti bylą dėl to paties dalyko; ar prašymas grindžiamas teisiniais motyvais.

Jeigu prašymas ar paklausimas neatitinka bent vieno iš išvardytų reikalavimų, pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 69 ir 80 straipsnius tai yra pagrindas atsisakyti nagrinėti prašymą ar paklausimą.

Teisėjas, atlikdamas išankstinį medžiagos tyrimą, taip pat išsiaiškina, ar prašymo ar paklausimo turinys atitinka Konstitucinio Teismo įstatymo 66, 67 ir 76 straipsniuose nustatytus reikalavimus (prašymo formos ir priedų). Jeigu prašymas ar paklausimas neatitinka šių reikalavimų, pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 70 ir 81 straipsnius yra pagrindas sugražinti prašymą ar paklausimą pareiškėjui. Prašymo gražinimas neatima teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą bendra tvarka, kai bus pašalinti buvę trūkumai¹³².

Atlikęs išankstinį medžiagos tyrimą ir privalomus parengiamuosius veiksmus, teisėjas surašo pažymą su pasiūlymais ir pateikia ją Konstitucinio Teismo pirmininkui. Teisėjas gali siūlyti pirmininkui priimti prašymą ar paklausimą arba gražinti jį pareiškėjui. Taip pat teisėjas gali siūlyti Konstitucinio Teismo tvarkomajam posėdžiui atsisakyti nagrinėti prašymą ar paklausimą. Jeigu teisėjo ir pirmininko nuomonės dėl prašymo priimtumo išsiskiria, tai tokie klausimai sprendžiami Konstitucinio Teismo tvarkomajame posėdyje. Jeigu Konstitucinio Teismo pirmininkas sutinka su teisėjo siūlymu priimti prašymą ar paklausimą, jis dėl to priima potvarkį ir paskiria Konstitucinio Teismo teisėją parengti bylą Konstitucinio Teismo posėdžiui. Juo paprastai skiriamas teisėjas, atlikęs išankstinį atitinkamos medžiagos tyrimą.

Konstitucinis Teismas yra pasisakęs, kaip turėtų būti formuluojamas prašymas: „Iš Konstitucinio Teismo įstatymo 67 straipsnio 2 dalies 5 punkto kylantis reikalavimas nurodyti teismo nuomonės dėl įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies) prieštaravimo Konstitucijai teisinius argumentus reiškia, kad teismai, kurie kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar įstatymas ar kitas teisės aktas (jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai, argumentuodami savo prašyme nuomonę dėl įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies) prieštaravimo Konstitucijai, negali apsiriboti vien bendro pobūdžio samprotavimais ar teiginiais, tuo, kad įstatymas ar kitas teisės (jo dalis), jų manymu, prieštarauja Konstitucijai, o privalo aiškiai nurodyti, kurie ginčijami teisės aktų straipsniai (ar jų dalys, punktai) ir kokia apimtimi, jų nuomone, prieštarauja Konstitucijai, ir savo poziciją dėl kiekvienos ginčijamos teisės akto (jo dalies) nuostatos atitikties Konstitucijai pagrįsti aiškiai suformuluotais teisiniais argumentais“¹³³. „Priešingu atveju teismo

¹³² Jankauskas K. Paskaitų ciklas: Konstitucinio teismo proceso pagrindiniai bruožai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

¹³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo 4 straipsnio 2 dalies (2002 m. birželio 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Mažeikių rajono apylinkės teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo 3 straipsnio 8 dalis (2002 m. birželio 4 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

prašymas ištirti įstatymo ar kito teisės akto (jo dalies) atitikimą Konstitucijai laikytinas neatitinkančiu Konstitucinio Teismo įstatymo 67 straipsnio reikalavimų¹³⁴.

Paminėtina svarbi konstitucinės teisenos ypatybė, kad peticijas Čekijos Konstituciniame Teisme gali nagrinėti teisėjų plenumas ir teisėjų taryba (kolegija). Jeigu peticija liečia klausimus, kuriuos nagrinėja teisėjų plenumas, tuomet spęsti peticijos pagrįstumo klausimą pavedama teisėjui iš viso Čekijos Konstitucinio Teismo teisėjų sąrašo. Šiam teisėjui suteikiamas teisėjo pranešėjo statusas.

Jeigu peticija paduodama dėl klausimų, kuriuos įstatymo priskirta nagrinėti teisėjų tarybai (kolegijai), tada spęsti peticijos pagrįstumo klausimą pavedama teisėjui, kuris yra pastovus teisėjų tarybos narys. Šis teisėjas taip pat įgyja teisėjo pranešėjo statusą¹³⁵.

Lenkijos Konstituciniame Tribunole pareiškimai ir paklausimai gali būti nagrinėjami visos teisėjų sudėties, penkių teisėjų kolegijos ir trijų teisėjų kolegijos.

Lietuvoje, kitaip nei Čekijoje ir Lenkijoje, teisėjai neskirstomi į tarybas, plenumus, kolegijas. Visi prašymai (paklausimai), kurie praeina išankstinio tyrimo stadiją, nagrinėjami visų Konstitucinio Teismo teisėjų.

Apžvelgus Konstitucinės teisenos ypatumus šioje stadijoje matyti, kad Čekijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje atliekami tapatūs parengiamieji veiksmai: sprendžiamas peticijos, prašymo, skundo pagrįstumo klausimas; įstatymai nustato analogiškus turinio bei formos reikalavimus; peticijos, skundų, prašymo pagrįstumo klausimą nagrinėja vienas teisėjas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad galutinį sprendimą dėl peticijos atsisakymo nagrinėti Čekijoje priima teisėjų taryba (kolegija), o Lietuvoje šis klausimas sprendžiamas tvarkomajame teismo posėdyje. Išskirtina tai, kad Lenkijoje galima apskųsti teisėjo sprendimą atsisakyti perduoti skundą nagrinėti iš esmės, tada skundo priimtimumo klausimą svarsto trijų teisėjų kolegija.

Apžvelgus konstitucinę ir bendrąją teiseną matyti, kad ieškinių, prašymų, skundų priimtimumo klausimas, priešingai nei konstituciniame procese, svarstomas ir vieno teisėjo, ir kolegialiai. Jeigu ieškinys, prašymas pateikiamas pirmosios instancijos teismui, tada jų pagrįstumas svarstomas vieno teisėjo. Aukštesnėse teisminėse institucijose skundų priimtimumo klausimas svarstomas ir vieno teisėjo, ir kolegialiai.

Pažymėtina svarbi baudžiamojo proceso ypatybė. Baudžiamasis procesas, kitaip nei konstitucinis, pradamas baudžiamosios bylos, bet ne prašymo perdavimu teisminei institucijai.

Skundų pagrįstumo svarstymas kolegialiai yra pažangesnė forma, nei vieno teisėjo. Kolegiali nuomonė leidžia objektyviau ištirti pateiktą klausimą.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 17 d. „Dėl pareiškėjo –Vilniaus rajono apylinkės teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 259 „Dėl miškų priskyrimo miškų grupėms“ kai kurios nuostatos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo (1997 m. liepos 9 d. redakcija) 6 straipsnio 1, 2, 4, 5 dalims ir 18 straipsnio 1 daliai“.

¹³⁵ Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymas http://angl.concourt.cz/angl_verze/act.php; prisijungimo laikas: 2008-09-10.

3.5.3. Bylos parengimo nagrinėti

Šios stadijos metu sprendžiami esminiai klausimai, kurie susiję su bylos perdavimu nagrinėti teismo posėdyje. Šie procesiniai veiksmai, kaip matysime, būdingi ir bendrajai teisenai.

Civiliniame procese ir konstitucinėje teisenoje pasirengimo nagrinėti bylą stadijoje šalys ir tretieji asmenys turi pateikti teismui visus turimus įrodymus bei paaiškinimus, turinčius reikšmės bylai, taip pat nurodyti įrodymus, kurių jie negali pateikti teismui, kartu nurodydami aplinkybes, trukdančias tai padaryti, bei galutinai suformuluoti savo reikalavimus bei atsikirtimus į pareikštus reikalavimus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisėjas parengiamojo posėdžio metu, nustatęs ginčo esmę, pasiūlo šalims abipusėmis nuolaidomis pasiekti priimtina šalims susitarimą ir sudaryti taikos sutartį.

Pagal CPK 228 straipsnį teismas, matydamas, kad byloje galima sudaryti taikos sutartį arba jeigu įstatymai įpareigoja teismą imtis priemonių šalims sutaikyti, imasi priemonių šalims sutaikyti, arba jeigu tokiu būdu bus geriau ir išsamiau pasirengta nagrinėti bylą teisme, skiria parengiamąjį teismo posėdį.

Nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas, pažymėtina, kad paskirtas teisėjas pranešėjas vienas atlieka veiksmus, reikalingus bylai nagrinėti. Administraciniuose teismuose bylas, numatytas šio įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 3, 5 ir 9 punktuose, išskyrus skundus dėl apylinkės teismo nutarimų administracinių teisės pažeidimų bylose, nagrinėja vienas teisėjas, o kitas bylas – trijų teisėjų kolegija. Kai kuriais atvejais teismo pirmininko nutartimi gali būti sudaroma teisėjų kolegija nagrinėti ir tokioms byloms, kurioms numatytas vieno asmens nagrinėjimas.

Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme bylas nagrinėja trijų teisėjų kolegija. Sudėtingoms byloms nagrinėti teismo pirmininko iniciatyva ar kolegijos siūlymu gali būti sudaroma išplėstinė penkių ar septynių teisėjų kolegija arba byla gali būti perduota nagrinėti teismo plenarinei sesijai. Apeliacinės instancijos teismas išsiunčia dalyvaujantiems apeliaciniame procese asmenims apeliacinio skundo ir jo priedų nuorašus, reikalaujantis per keturiolika dienų raštu pateikti apeliacinės instancijos teismui išsamius atsiliepimus į apeliacinį skundą. Žodinio bylos nagrinėjimo atveju proceso dalyviai apie apeliacinės bylos nagrinėjimo vietą ir laiką informuojami pranešimais. Šių asmenų neatvykimas į teismo posėdį nekliudo nagrinėti bylą.

Nagrinėjant baudžiamąsias bylas pirmosios instancijos teismuose, parengiamuosius veiksmus atlieka teisėjas, kuriam paskirta nagrinėti bylą. Priėmus nutartį nagrinėti bylą teismo posėdyje, atliekami veiksmai šiam posėdžiui pasirengti: išsiunčiami šaukimai, kuriais teismui reikalingi asmenys kviečiami į posėdį; proceso dalyviai, jiems pageidaujant, susipažįsta su bylos medžiaga; teisėjas išnagrinėja proceso dalyvių prašymus, susijusius su būsimoju teismo posėdžiu; prireikus duodami ikiteisminio tyrimo teisėjui pavedimai atlikti tam tikrus proceso veiksmus. Taip pat atliekami kiti organizacinio ir techninio pobūdžio parengiamieji veiksmai, kad teismo posėdis vyktų sklandžiai. Pažymėtina, kad pirmosios instancijos teismuose dažniausiai bylas nagrinėja vienas teisėjas ir sprendimus priima savo nuožiūra,

todėl šiame proceso etape nėra statuso teisėjas pranešėjas, nors apylinkės teismo pirmininkas, atsižvelgdamas į bylos sudėtingumą, turi teisę bylai nagrinėti sudaryti trijų teisėjų kolegiją. Tokiais atvejais vienas kolegijos teisėjų paskiriamas pranešėju, atsakingu už bylos parengimą teismui nagrinėjimui bei jos nagrinėjimą.

Teisėjas pranešėjas susipažįsta su bylos medžiaga, paduotais skundais, atsikirtimais į juos, proceso šalių prašymais, pareiškimais, jeigu jie paduodami. Tačiau rengiant bylą perduoti teismui posėdyje minėtų instancijų teismuose iki bylos nagrinėjimo teismo posėdyje, teisėjui pranešėjui nesuteikiama teisė apklausti kaltinamąjį, liudytojus arba skundą padavusį asmenį – apeliantą ar kasatorių, taip pat kitus proceso dalyvius. Kaip matysime vėliau, parengiamoji teismo posėdžio dalis vyksta teismo bylos nagrinėjimo metu, tačiau jos metu jau sprendžiami visai kiti procesiniai klausimai.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad bendrosios kompetencijos teismuose, tarkime, kasacinėje instancijoje, baudžiamąsias ir civilines bylas gali nagrinėti ne tik trijų, bet ir išplėstinė septynių teisėjų kolegija bei plenarinė sesija. Bylos tokia proceso forma nagrinėjamos tuo atveju, jeigu tai reiškia naują teisės normos aiškinimą teismų praktikoje.

Šioje stadijoje Lietuvos, Čekijos, Lenkijos konstitucinės kontrolės institucijose bylą nagrinėti rengia teisėjas pranešėjas.

Čekijos Konstituciniame Teisme teisėjas pranešėjas, rengdamas bylą, privalo išreikalauti dokumentinius įrodymus, gali apklausti liudytojus, kurių parodymais remiantis gali būti nustatomos faktinės bylos aplinkybės. Teisėjas pranešėjas gali kreiptis pagalbos į kitus teismus, valstybės institucijas pagalbos, kuri reikalinga analizuojant bylos faktines aplinkybes. Teisėjas pranešėjas privalo pasirūpinti, kad apie peticiją būtų informuota kita šalis. Antroji šalis per 30 dienų nuo peticijos gavimo dienos privalo pateikti į ją paaiškinimus, savo nuomonę, argumentus¹³⁶.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo teisėjas pranešėjas, rengdamas bylą posėdžiui, privalo išsiųsti dokumentus kitoms bylos šalims, kviesti proceso dalyvius, reikalauti, kad jie per nustatytą laikotarpį išsakytų savo poziciją raštu, taip pat išreikalauti dokumentus arba kitą medžiagą, reikalingą bylos nagrinėjimui. Proceso dalyviai turi teisę susipažinti su bylos medžiaga, daryti kopijas, tačiau Tribunolo prezidentas gali uždrausti atlikti minėtus veiksmus, jeigu tai gyvybiškai svarbu asmens ar visuomenės interesams¹³⁷.

Lietuvoje teisėjas pranešėjas, rengdamas bylą teismo posėdžiui, gali apklausti pareiškėją, suinteresuotą asmenį, liudytojus. Jis sprendžia, ar šaukti juos į teismą, išreikalauja iš valstybės institucijų, kitų organizacijų bei asmenų rašytinius ir daiktinius įrodymus bei kitą reikalingą medžiagą, skiria ekspertizes, iškviečia ir apklausia specialistus, nesuinteresuotus bylos baigtimi, atlieka kitus būtinus bylai parengti teismui nagrinėjimui veiksmus. Teisėjas pranešėjas, rengdamas bylą teismui nagrinėjimui, turi teisę ir pareigą išsiaiškinti visas su byla susijusias aplinkybes. Parengus bylą

¹³⁶ Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymas http://angl.concourt.cz/angl_verze/act.php; prisijungimo laikas: 2008-09-15.

¹³⁷ <http://www.trybunal.gov.pl/eng/index.htm>; prisijungimo laikas: 2008-10-20.

nagrinėjimui, priimamas sprendimas dėl jos paskyrimo nagrinėti teismo posėdyje. Bylos posėdžio laikas bei vieta nustatoma Konstitucinio Teismo pirmininko sprendimu. Šiuo sprendimu baigiamas parengiamasis bylos nagrinėjimo etapas¹³⁸.

Byloje dalyvaujantiems asmenims ir jų atstovams teismo šaukimais pranešama apie Konstitucinio Teismo posėdžio laiką, atskirų procesinių veiksmų atlikimo laiką ir vietą.

Lietuvoje šaukimai turi būti išsiųsti ne vėliau kaip prieš septynias dienas iki posėdžio pradžios, o Čekijoje prieš penkias dienas. Lenkijoje terminas nurodytas. Lietuvoje numatytas konstitucinės justicijos bylos išnagrinėjimo terminas – keturi mėnesiai. Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymas to nereglamentuoja, tačiau nustatyta, kad sprendimas dėl peticijos priėmimo nagrinėjimo teisminiame posėdyje turi būti priimtas per 15 dienų nuo jos gavimo. Lenkijos Konstitucinio tribunolo įstatyme įtvirtinta, kad sprendimas konstitucinės justicijos byloje turi būti priimtas per 14 dienų.

Analizuojant bylos parengimo teisminiam nagrinėjimui stadiją matyti, kad formaliąją prasme tiek konstitucinės teisenos metu, tiek baudžiamosios, civilinės bei administracinės teisenos metu įgyvendinamas tas pats tikslas – siekiama kuo geriau pasirengti bylos nagrinėjimui. Atliekami juridškai reikšmingi veiksmai: teisėjas turi teisę kviešti proceso dalyvius, juos apklausti, išreikalauti dokumentus bei kitą medžiagą, kuri leistų visapusiškai pasirengti nagrinėti bylą.

Teisėjas, rengdamas konstitucinės justicijos bylą, ir bendrosios kompetencijos teismo teisėjas, rengdamas nagrinėti civilinę bylą, turi įstatymo suteiktas platesnes galimybes išsamiau pasirengti bylos nagrinėjimui, nes kai kuriuos proceso dalyvius jie turi teisę apklausti dar iki teismo bylos nagrinėjimo. Taip procesas vykdomas operatyviau.

Baudžiamųjų ir administracinių teisės pažeidimų bylų teisėjai tokios galimybės neturi. Apklausti liudytojus, ekspertus, nuteistuosius, nukentėjusiuosius, atsakovus, suinteresuotus asmenis galima tik bylos teismo nagrinėjimo metu. Aišku, tai neliečia kasacinės instancijos, kuri įrodymų netiria ir bylos iš naujo nenagrinėja, todėl liudytojai yra nekviečiami ir neapklausinėjami.

3.5.4. Bylos nagrinėjimo teisminiame posėdyje

Bylos nagrinėjamos teisminiame posėdyje tik tada, kai yra baigta pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadija ir apie posėdžio laiką bei vietą pranešta byloje dalyvaujantiems asmenims.

Civilinė byla nagrinėjama teismo posėdyje, būtinai pranešus byloje dalyvaujantiems asmenims. Paskirtu laiku posėdžio pirmininkas pradeda teismo posėdį ir paskelbia, kokia byla nagrinėjama, po to patikrinama, kas iš proceso dalyvių atvyko, ar įteikti šaukimai neatvykusiems ir kokios jų neatvykimo priežastys. Šis procesinis veiksmas yra labai svarbus, nes sprendžiamas bylos galimumo nagrinėti klausimas. Prieš pradėdant nagrinėti bylą iš esmės, kaip ir konstitucinio teismo proceso metu,

¹³⁸ Žr. išnašą Nr. 132.

išsprendžiamas teisėjų nušalinimo klausimas, jeigu toks iškeliamas. Po to išaiškinamos byloje dalyvaujantiems asmenims jų teisės ir pareigos. Išsprendžiami pateikti prašymai. Ir tik tada pradodamas bylos nagrinėjimas iš esmės, byloje dalyvaujantys asmenys duoda savo parodymus, paaiškinimus.

Civilinės bylos, kaip ir konstitucinės justicijos bylos nagrinėjimo metu, priešingai nei nagrinėjant baudžiamąsias bei administracinių teisės pažeidimų bylas, nėra atvedinami tie proceso dalyviai, kurie pagal įstatymą turėtų dalyvauti teismo posėdyje. Teismas, įvertinęs bylos aplinkybes, gali priimti sprendimą už akių.

Pagal CPK 249 straipsnį civilinės bylos nagrinėjimas iš esmės pradodamas posėdžio pirmininko pranešimu apie bylos nagrinėjimą. Šis straipsnis reglamentuoja, kad pirmasis teismo posėdyje pasisako ieškovas ir jo pusėje dalyvaujantis tretysis asmuo, o po to atsakovas ir jo pusėje dalyvaujantis tretysis asmuo, taip pat kiti proceso dalyviai. Dalyvaujantys byloje asmenys turi teisę užduoti vienas kitam klausimus. Kiekvienam dalyvaujančiam byloje asmeniui turi būti suteikiama galimybė pareikšti savo nuomonę dėl kiekvieno kito dalyvaujančio byloje asmens pareiškimo bei prašymo.

Teismas, išklausęs byloje dalyvaujančių asmenų paaiškinimus, pradeda įrodymų tyrimą. Atlikus įrodymų tyrimą, teismas pradeda klausytis baigiamųjų kalbų. Pakalbėję visi baigiamųjų kalbų dalyviai replikos teise gali kalbėti antrą kartą dėl to, kas buvo pasakyta baigiamosiose bylose.

Pastebėtinas skirtumas, kad teisminių civilinės bylos nagrinėjimą vainikuoja baigiamosios kalbos, tuo tarpu konstituciniame procese tai įvardijama kaip teisminiai ginčai, nors iš esmės tai vienodos procedūros. Replikos teise civilinio proceso dalyviams suteikiama galimybė pasisakyti antrą kartą.

Baudžiamajame procese yra numatyta parengiamoji teismo posėdžio dalis, kuri apima savo pobūdžiu atitinkamus tvarkomuosius teismo posėdžio veiksmus: posėdžio pradžios paskelbimas, asmenų, atvykusių į posėdį išaiškinimas, kaltinamojo asmenybės nustatymas, teismo sudėties paskelbimas, pareigų ir teisių išaiškinimas proceso dalyviams, nušalinimo klausimų išsprendimas, bylos nagrinėjimo galimumas neatvykus proceso dalyviams. Tarkime, neatvykus prokurorui, kurio dalyvavimas teisme būtinas, daroma teismo posėdžio pertrauka ir bylos nagrinėjimas atidedamas. Jei neatvyksta nukentėjęs, teismas sprendžia jo reikalingumą bylai ir tuomet priima sprendimą stabdyti bylos nagrinėjimą ar ne. Neatvykus kviečiamiems specialistams, ekspertams, liudytojams, teismas taip pat sprendžia, ar nagrinėti bylą, ar bus ištirtos bylos aplinkybės be šių asmenų, ar padaryti pertrauką ir iškviesti šiuos asmenis. Kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiama, ar bylos nagrinėjimą atidėti, ar padaryti posėdžio pertrauką. Jeigu neatvyksta kaltinamasis, teismas daro posėdžio pertrauką, tačiau teismui suteikta teisė atvedinti kaltinamąjį, taip pat jam paskirti griežtesnę kardomąją priemonę.

Baudžiamąsias, kaip ir konstitucinės justicijos ar civilines bylas, veda bylą paskirtas nagrinėti teisėjas arba teisėjų kolegijos pirmininkas aukštesnės instancijos teismuose. Atskirais atvejais, bylą pirmosios instancijos teismuose gali nagrinėti sudaryta teisėjų kolegija, kurios vienas narių paskiriamas teismo posėdžio pirmininku. Šis pareigūnas, kaip iš konstituciniame procese, išsiaiškina, kas atvyko iš

kviestų į posėdį dalyvių, šalių, išaiškina jiems teises ir pareigas, išsprendžiami teisėjo arba teisėju nušalinimo klausimai, jeigu jie būna pareikšti. Taip pat išsprendžiama galimybė nagrinėti bylą ar atidėti jos nagrinėjimą neatvykus kviesiems arba šauktiesiems proceso dalyviams, proceso šalims. Teismas išklauso proceso dalyvių pageidavimus, prašymus. Pažymėtina, kad parengiamojoje teismo posėdžio dalyje, skirtingai negu civilinėje bei konstitucinėje teismoje, proceso dalyviai vieni kitiems klausimų neužduoda, jiems nesuteikiama teisė pasisakyti dėl faktinių bylos aplinkybių. Šiame etape siekiama nustatyti, ar nėra kliūčių pradėti įrodymų tyrimą.

Baudžiamajam procese įrodymų tyrimas – centrinė bylos nagrinėjimo teisme dalis arba bylos nagrinėjimas iš esmės, kurioje sutelkiamos teismo ir proceso šalių pastangos nustatyti tiesą byloje¹³⁹.

Įrodymų tyrimo metu vyksta kaltinamojo apklausa, taip pat apklausiami liudytojai, nukentėjusieji, specialistai. Klausimus kaltinamiesiems, nukentėjusiesiems, liudytojams, ekspertams ir specialistams turi teisę užduoti prokuroras, nukentėjusysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas ir jų atstovai, gynėjas, kaltinamojo atstovas pagal įstatymą ir kaltinamasis. Teismui leidus, kaltinamiesiems, nukentėjusiesiems, liudytojams klausimus gali užduoti ekspertas ir specialistas.

Baudžiamojo proceso specifika lemia tai, kad, nagrinėjant baudžiamąją bylą pirmosios instancijos teisme, vyksta daiktinių įrodymų apžiūra, dokumentų perskaitymas ir apžiūra, taip pat prokuroras gali prašyti leisti jam pateikti papildomus įrodymus.

Baudžiamajame procese teisminių ginčų taip kaip konstitucinėje teismoje nenumatyta.

Teismas, baigęs įrodymų tyrimą, pradeda klausytis baigiamųjų kalbų. Baigiamosios kalbos gali būti pasakytos prokuroro, nukentėjusiojo arba jo atstovo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo arba jų atstovų, gynėjo arba gynėjo neturinčio kaltinamojo. Paskutinis žodis priklauso kaltinamajam. Po paskutinio žodžio kaltinamajam klausimai neužduodami. Jeigu baigiamąsias kalbas pasakę asmenys arba kaltinamasis paskutiniu žodžiu praneša apie naujas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, teismas nagrinėjimo teisme dalyvių prašymu arba savo iniciatyva gali atnaujinti įrodymų tyrimą. Kai atnaujintas įrodymų tyrimas baigtas, vėl klausomos baigiamosios kalbos ir suteikiamas paskutinis žodis kaltinamajam.

Administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimas – svarbiausia, pagrindinė teisenos stadija. Visos kitos yra arba bylos parengiamosios arba tam tikrų sprendimo vykdymo stadijos. Bylos nagrinėjimo stadijoje kompetentinga institucija (pareigūnas), vadovaudamasis demokratiniiais administracinės teisės pažeidimų bylų teisenos principais ir remdamasis įstatymais, iš esmės patikrina, ištiria visas bylos aplinkybes, įvertina įrodymus ir priima teisingą sprendimą – pripažinti traukiamą asmenį kaltu ar nepripažinti¹⁴⁰.

Administracinės teisės pažeidimų bylos pradedamos nagrinėti iš esmės tik išsiaiškinus, ar byla priklauso pagal kompetenciją, ar teisingai surašytas protokolai ir ar tinkamai parengta kita administracinė

¹³⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 418.

¹⁴⁰ Petkevičius P. Administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. P. 93.

teisės pažeidimų bylos medžiaga, ar nėra trūkumų, taip pat ar pranešta dalyvaujantiems byloje asmenims. Šie veiksmai taip, kaip ir baudžiamajame procese, atliekami iki teismo posėdžio pradžios.

Administracinio teisės pažeidimų bylos pradedamos nagrinėti pristatant kolegialų organą ar pareigūną. Šie subjektai paskelbia, kokia byla bus nagrinėjama, kas traukiamas administracinė atsakomybė, išaiškinamos byloje dalyvaujantiems asmenims jų teisės ir pareigos. Paskelbiamas administracinio teisės pažeidimo protokolas, išsprendžiami prašymai, išklausomi dalyvaujantys byloje asmenys ir ištiriami įrodymai.

Administracinių teisės pažeidimų byla pradedama nagrinėti dalyvaujant atsakomybėn traukiamam asmeniui. Jam nedalyvaujant byla galima nagrinėti tada, jeigu jam tinkamai pranešta apie posėdį. Kitų asmenų nedalyvavimas neatima galimybės nagrinėti byla iš esmės, jeigu teismas nusprendžia, kad nedalyvavimas ne kliūtis nagrinėti bylai. Galimybės vesti posėdį laisva forma, neatvykus nė vienam iš dalyvių, įstatymas nenumato.

Nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas, įstatymo numatytais atvejais šaukiamų proceso dalyvių dalyvavimas teismo posėdyje tiesiog privalomas. Jeigu asmuo pagal teismo šaukimą vengia atvykti į teismo posėdį, tuomet policijos pareigūnas jį gali atvesdinti. Jeigu asmuo vengia atvykti ar būti atvesdinamas policijos, tuomet byla nagrinėjama jam nedalyvaujant. Taip pat institucija (pareigūnas) gali atidėti bylos nagrinėjimą, jeigu be posėdyje nedalyvaujančio proceso dalyvio nebus įmanoma išsiaiškinti visų bylos aplinkybių, o jo parodymai bus reikšmingi bylos nagrinėjimui.

Nagrinėjant administracines bylas dėl ginčo ar dėl paduoto prašymo, procesas pradedamas, kai apie bylos vietą ir laiką būna pranešta proceso šalims.

Pagal Administracinių bylų teisenos įstatymo 82 straipsnio 6 dalį, pirmiausia suteikiamas žodis pareiškėjui, atsakovui, trečiajam suinteresuotam asmeniui ir jų atstovams, gali būti užduoti klausimai šalių atstovams. Teismas, nagrinėdamas minėto pobūdžio bylas, privalo ištirti byloje esančius įrodymus: išklauso šalių paaiškinimus, liudytojų parodymus, specialistų paaiškinimus, ekspertų išvadas, apžiūri daiktinius įrodymus ir t. t.

Kaip ir konstituciniame procese, Administracinių bylų teisenos įstatymo 7 dalyje numatyti teisminiai ginčai, kurių metu turi teisę pasisakyti pareiškėjas, atsakovas, jų atstovai. Pasisakiusios šalys dar kartą gali pasinaudoti replikos teise taip, kaip ir nagrinėjant civilinę bylą. Šiais apsectais minėtų administracinių bylų procesas yra analogiškas konstituciniam ir civiliniam. Taip pat Administracinių bylų teisenos įstatymas numato galimybę atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės, jeigu teisminių ginčų metu paaiškėja naujų aplinkybių, kurias reikia ištirti. Po to teisminiai ginčai vyksta ta pačia tvarka.

Parengtos bylos Lietuvos, Lenkijos, Čekijos konstitucinės kontrolės institucijose nagrinėjamos žodinio proceso forma.

Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 47 straipsnyje įtvirtinta, kad posėdžiui pirmininkaujantis teisėjas pirmiausia suteikia žodį teisėjui pranešėjui, informuoja apie bylos esmę bei atliktus

parengiamuosius veiksmus prieš teisminį bylos nagrinėjimą, informuoja apie surinktus įrodymus. Jeigu įrodymai buvo surinkti prieš teisminį bylos nagrinėjimą, tuomet juos visada būtina paskelbti per teisminį bylos nagrinėjimą.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo įstatyme reglamentuota, kad bylos nagrinėjimas iš esmės pradedamas padarius pranešimą apie bylą. Minėtame įstatyme pažymima, kad teisminiam bylos nagrinėjimui vadovauja pirmininkaujantis teisėjas.

Lietuvoje bylos nagrinėjimą pradeda posėdžio pirmininkas. Jis paskelbia, kuri byla turi būti nagrinėjama. Patikslinama, kas yra iš atvykusiųjų asmenų. Jei kas nors iš dalyvaujančių byloje asmenų neatvyko ar atstovas neturi reikiamo įgaliojimo, Konstitucinis Teismas sprendžia, ar galima pradėti nagrinėti bylą. Posėdžio pirmininkas išaiškina dalyvaujantiems byloje asmenims ir ekspertams jų teises ir pareigas, o kitiems šauktiems asmenims – jų pareigas ir atsakomybę. Teismas išklauso dalyvaujančių byloje asmenų pageidavimus ir juos išsprendžia.

Čekijoje, Lenkijoje bei Lietuvoje, prieš pradėdant nagrinėti bylą, gali būti pareiškiamas nušalinimas Konstitucinio Teismo teisėjui arba jis gali nusišalinti savo iniciatyva. Teisėjo nušalinimo ir nusišalinimo pagrindai šiose šalyse iš esmės yra analogiški.

Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatyme yra numatyti tokie teisėjo nušalinimo ar nusišalinimo pagrindai:

- jis yra dalyvaujančių byloje asmenų giminaitis, kai svarstomi paklausimai personaliniais klausimais;
- jis yra viešai pareiškęs, kaip turi būti išspręsta Teisme nagrinėjama byla. Jeigu yra pareikštas nušalinimas, Konstitucinis Teismas turi išklausti dalyvaujančių byloje asmenų nuomones. Nusišalinimo ar nušalinimo klausimą Teismas išsprendžia pasitarimų kambaryje.

Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 36 straipsnyje įtvirtinta, kad teisėjas gali nusišalinti nuo medžiagos nagrinėjimo ir sprendimo priėmimo:

- jeigu yra duomenų, kad jo nešališkumu galima abejoti tuo aspektu, jei teisėjas yra susijęs su nagrinėjamu dalyku arba su viena iš šalių, arba su šalis atstovaujančiais teisininkais;
- jeigu teisėjas nagrinėjo šį klausimą dirbdamas kitose institucijose;
- jeigu viena iš šalių prieštarauja kažkuriam iš teisėjų, kuris svarstys jų bylą; pažymėtina, kad teisėjas, kuriam pareikštas nušalinimas turi išsakyti savo nuomonę. Teisėjui pačiam suteikiama teisė spręsti dėl šališkumo. Jis turi paskelbti nusišalinimo priežastis.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo 26 straipsnyje reglamentuoti teisėjo nušalinimo ir nusišalinimo pagrindai. Teisėjas privalo nusišalinti:

- jeigu jis dalyvavo priimant nuosprendį, norminį aktą, administracinį sprendimą ar sprendžiant kitą klausimą;
- jeigu jis buvo vieno iš proceso dalyvių atstovas.

Tais atvejais, kai teismo posėdyje nagrinėjamas klausimas nepakankamai parengtas ir reikia papildomo tyrimo, kai būtina išreikalauti naujus įrodymus ar kai atsiranda kitų svarbių priežasčių, tiek Čekijos Konstitucinio teismo įstatymas, tiek Lenkijos Konstitucinio Tribunolo įstatymas bei Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymas numato galimybę atidėti bylos nagrinėjimą.

Čekijos Konstitucinis Teismas gali atidėti bylos nagrinėjimą tik dėl svarbių priežasčių, kurios turi būti paskelbtos žodžiu. Pirmininkaujantis turi nurodyti datą, kada bylos nagrinėjimas bus atnaujintas.

Lenkijos Konstitucinis Tribunalas taip pat gali atidėti bylos nagrinėjimą, jeigu trūksta įrodymų ar netinkamai pranešta apie bylos nagrinėjimą proceso dalyviams bei dėl kitų svarbių priežasčių.

Lietuvos Konstitucinis Teismas, atidėdamas bylos nagrinėjimą, gali paskirti kito posėdžio laiką ir apie tai pasirašytinai paskelbti atvykusiems asmenims. Teismas, atidėdamas pradėtos bylos nagrinėjimą, gali apklausti atvykusius liudytojus, kurie iš naujo paprastai nebešaukiami. Teismas, atnaujinęs atidėtos bylos nagrinėjimą, nusprendžia, ar ją pradėti nagrinėti iš pradžių, ar nuo tos teismo proceso vietos, kurioje bylos nagrinėjimas buvo atidėtas.

Pati svarbiausia teismo nagrinėjimo dalis yra įrodymų tyrimas.

Pagal Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 49 paragrafą įrodymais pripažįstami bet kokie faktiniai duomenys, kurie galėtų būti naudojami kaip įrodymai. Tai gali būti liudytojų parodymai, ekspertų išvados, bylos šalių parodymai, dokumentai, tardymo išvados, valstybinių institucijų pranešimai ir pareiškimai.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo įstatymas tiesiogiai nereglamentuoja įrodymų sampratos, tačiau šio įstatymo 34 straipsnyje įtvirtinta, kad įrodymai būtini bylai iš esmės išspręsti. Analizuojant Lenkijos Konstitucinio Tribunolo įstatymą, susidaro nuomonė, kad bylos nagrinėjimas grindžiamas liudytojų parodymais, ekspertų išvadomis, kitų dalyvaujančių byloje asmenų parodymais bei surinktais įrodymais.

Pagal Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymo 34 straipsnį įrodymais pripažįstami bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis Konstitucinis Teismas konstatuoja esant aplinkybių, pagrindžiančių dalyvaujančių byloje asmenų reikalavimus bei atsikirtimus, arba jų nesant. Tie duomenys nustatomi remiantis dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais bei ekspertų išvadomis. Įrodymų tyrimo metu visi byloje dalyvaujantys asmenys gali pateikti įrodymus, savo pozicijai pagrįsti.

Lietuvoje numatyta teismo nagrinėjimo stadija – teisminiai ginčai. Jie susideda iš dalyvaujančių byloje asmenų kalbų, kurių metu asmenys išdėsto argumentuotą poziciją dėl bylos esmės. Teisminiuose ginčiuose pirmieji pasisako pareiškėjas ir jo atstovas, po to – suinteresuotas asmuo ir jo atstovas. Pagal Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymą dalyvaujantys byloje asmenys gali pasisakyti ir antrą kartą dėl to,

kas pasakyta teisiniuose ginčiuose. Paskutinio žodžio teisė visada priklauso suinteresuotam asmeniui ir jo atstovui. Jeigu Konstitucinis Teismas teisminių ginčų metu pripažįsta, kad reikia išsiaiškinti naujas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, arba ištirti naujus įrodymus, jis priima sprendimą atnaujinti įrodymų tyrimą. Baigęs įrodymų tyrimą Teismas bendra tvarka vėl išklauso teisinius ginčus.

Čekijos Konstitucijos teismo įstatyme nėra reglamentuota teisminių ginčų stadija.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo įstatymo 64 straipsnyje reglamentuota, kad pirmininkaujantis baigia teisminį bylos nagrinėjimą, jeigu nusprendžiama, jog byla pakankamai apsvarstyta.

Apibendrinant teismo bylos nagrinėjimo stadijos ypatumus, darytina išvada, kad konstitucinė teiseną iš esmės yra analogiška civiliniam procesui, administracinei teisei dėl ginčo. Nagrinėjant civilines, administracines, konstitucinės justicijos bylas laikomasi analogiškų proceso vedimo taisyklių: bylos nagrinėjimą pradeda kolegijos pirmininkas, patikrinami kviešti į posėdį proceso dalyviai, išsprendžiami bylos atidėjimo, teisėjo nušalinimo ar nusišalinimo klausimai, išdėstoma bylos esmė, apklausiami byloje dalyvaujantys asmenys, išsprendžiami jų prašymai, tiriami įrodymai, suteikiama teisė proceso dalyviams pasisakyti.

Nagrinėjant baudžiamąsias arba administracinių teisės pažeidimų bylas, vyksta kaltinamojo bei kitų proceso dalyvių apklausa, daiktinių įrodymų apžiūra; taip pat įstatymas numato galimybę atvesdinti proceso dalyvius, vengiančius teismo posėdžio. Šių procesinių veiksmų konstitucinis teisminis procesas nenumato. Kai į konstitucinės justicijos bylos teisminį nagrinėjimą neatvyksta kviečiami asmenys arba jų atstovai, tada teismo posėdis vyksta laisva forma, nesilaikant Konstitucinio Teismo įstatyme nurodytos posėdžio sekos.

Lietuvos, Čekijos bei Lenkijos konstitucinės kontrolės institucijose teismo bylos nagrinėjimo metu atliekami panašūs procesiniai veiksmai: išsprendžiami teisėjų nušalinimo, nusišalinimo klausimai, proceso dalyvių prašymai, svarstoma bylos atidėjimo galimybė, suteikiamas žodis proceso dalyviams, tiriami įrodymai ir t. t. Pažymėtina tik tai, kad Čekijoje ir Lenkijoje teisminių ginčų stadija neregamentuota. Lenkijos konstitucinei teisei būdinga tai, kad bylos gali būti nagrinėjamos nekviečiant proceso dalyvių, jeigu iš jų pateiktų rašytinių paaiškinimų neginčijamai matyti, kad norminis aktas, kuriuo remdamiesi teismas ar viešojo administravimo institucija priėmė galutinį sprendimą dėl pareiškėjo konstitucinių laisvių, teisių ar pareigų, prieštarauja Konstitucijai¹⁴¹.

3.5.5. Sprendimų priėmimo

Šioje stadijoje priimami baigiamieji procesiniai dokumentai, kuriais informamas bylos išnagrinėjimas.

¹⁴¹ <http://www.trybunal.gov.pl/eng/index.htm>; prisijungimo laikas: 2008-10-20.

Priimant baigiamuosius teisės aktus baudžiamosiose, civilinėse, administracinėse bylose, laikomasi pasitarimų kambario slaptumo principo, t. y. nuosprendžiai, sprendimai, nutartys priimami už uždarytų durų dalyvaujant bylą nagrinėjantiems teisėjams.

Lietuvos ir Čekijos Konstitucinių Teismų bei Lenkijos Konstitucinio Tribunolo teisėjai priima procesinį dokumentą – sprendimą, kuriuo baigiamas bylos nagrinėjimas iš esmės (aišku, gali būti priimami ir kiti sprendimai, kuriais įforminami atskiri procesiniai veiksmai ar teikiamos išvados).

Sprendimas priimamas balsuojant pasitarimų kambaryje. Pasitarimų kambaryje gali būti tik bylą nagrinėjantys teisėjai. Čekijoje numatyta, kad pasitarimų kambaryje dar gali būti teismo referentas.

Sprendimo priėmimo metu bylą nagrinėjantys teisėjai gali laisvai reikšti savo nuomonę, pasisakyti. Baigiamieji dokumentai, kaip ir konstitucinėje teisejoje, priimami teisėjų balsų dauguma. Priimtą teisės taikymo aktą pasirašo visi posėdyje dalyvavę teisėjai.

Apibendrinant būtų galima pasakyti, kad Čekijos, Lenkijos bei Lietuvos konstitucinis teisminis procesas ir kitų teisės šakų teisena šiuo požiūriu panašūs – procesiniai sprendimai priimami vadovaujantis pasitarimų kambario slaptumo principu.

4. TEISMO SPRENDIMŲ RŪŠYS

4.1. Bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų sprendimai

Pažvelgus į nacionalinę teisena, bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai Lietuvos Respublikos vardu skelbia teisės aktus, kuriais išsprendžiama byla iš esmės:

- nuosprendžius,
- nutartis,
- nutarimus,
- sprendimus.

Šie teisės aktai, kaip ir Konstitucinio Teismo teisės aktai, apibūdinami bendrine sąvoka „sprendimai“.

Minėtos teisminės instancijos, sprendamos bylos nagrinėjimo metu iškilusius klausimus, priima procesinius sprendimus ir turi juos užfiksuoti teismo nutartyse, nutarimuose, pvz.: priimti nutartį dėl nuosprendžio vykdymo sustabdymo, dėl baudžiamosios bylos atnaujinimo, dėl kasacinio skundo padavimo termino atnaujinimo, dėl bylos atidėjimo ir t. t.

Pažymėtina, kad šių teisminių institucijų baigiamieji teisės aktai, skirtingai nei Konstitucinio Teismo baigiamieji teisės aktai, be išlygų yra privalomi tik ginčo šalims ir be prieštaravimų netrukdomai vykdomi visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje. Šie teisės aktai neskelbiami „Valstybės žiniuose“. Kai kurie baigiamieji Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sprendimai, turintys įtakos teisės aiškinimui, skelbiami

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje „Teismų praktika“ ir yra kaip precedentai analogiško pobūdžio bylose.

„Valstybės žiniuose“ skelbiami administracinio teismo sprendimai dėl norminio administracinio teisės akto pripažinimo neteisėtu ir jo panaikinimo. Pažymėtina, kad teismo sprendimas gali būti skelbiamas ir kitame leidinyje.

Bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų teisės taikymo aktai savo vidine struktūra artimi Lietuvos Konstitucinio Teismo baigiamiesiems teisės aktams:

- Įžanga, kurioje nurodomas subjektas, priėmęs teisės taikymo aktą, akto pavadinimas, priėmimo vieta, laikas adresatas.
- Konstatuojamoji (aprašomoji) dalis. Išdėstomos faktinės bylos aplinkybės (aprašomas teisės pažeidimas, ieškinio esmė ar kitas teisės akto objektas).
- Motyvuojamoji dalis. Joje nurodomas priimamo teisės taikymo akto pagrindumas (kokiais įrodymais ir kokia konkrečia teisės norma remiantis jis priimamas).
- Rezoliucinė dalis. Čia išdėstomos teisinės bylos sprendimo turinys (baudžiamojoje ar administracinėje byloje nurodoma konkreti poveikio priemonė, civilinėje – turto likimas, alimentų dydis ir kt.).
- Baigiamoji dalis. Teisės taikymo aktą pasirašo jį priėmęs pareigūnas. Prieš siunčiamas vykdyti, toks aktas dokumentas patvirtinamas tos institucijos antspaudu¹⁴².

Svarbi bendrosios kompetencijos bei specializuotų teismų bylų nagrinėjimo proceso ypatybė, kad teisėjai, nagrinėjantys bylas, turi teisę pareikšti atskirą nuomonę, jeigu nesutinka su sprendimu. Taip pat galima surašyti atskirą nutartį, jeigu teismai padaro išvadą, kad atitinkami subjektai pažeidė įstatymus ar kitus teisės aktus. Konstitucinio Teismo teisėjas neturi teisės pareikšti atskirą nuomonę ar priimti atskirą nutartį.

Visi bendrosios ir specialiosios jurisdikcijos teismų baigiamieji sprendimai turi būti motyvuoti. Tai reiškia, kad minėti juridiniai dokumentai turi būti teisiškai argumentuoti. Teismo argumentai būtini sprendžiant bet kokią teisinį ginčą. Teisinis argumentavimas turi būti racionalus – teismo sprendime turi būti tiek argumentų, kad jų užtektų sprendimo rezoliucinei daliai pagrįsti. Teismo nuosprendyje negali būti nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo sprendimo priėmimui, teismo sprendimai turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims.

Kita vertus, pasigirsta nuomonių, ar nereikėtų atsisakyti įstatymo reikalavimo – motyvuoti teismo sprendimą arba rašyti motyvus tik tada, kai to reikalauja bylos šalys. Šie samprotavimai nėra teisingi, nes teismas, kaip ir bet kuri kita valstybės institucija, privalo veikti teisėtai, juo labiau kad tai institucija, taikanti prievartą

¹⁴² Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 395.

V. Mikelėno teigimu, „teismo sprendimo motyvai būtini pateisinti valstybės prievartos taikymą sprendžiant konkretų ginčą dėl teisės“¹⁴³. Nesant teismo sprendimų, neįmanoma patikrinti, ar prievarta buvo taikyta teisėtai, ar ne. Nesant teismo sprendimo motyvų, šalims būtų sunku apsispręsti dėl apeliacijos, kasacijos reikalingumo.

Jeigu Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojamoji ir rezoliucinė dalys, kaip matysime, svarbios dėl to, kad aiškinamas normų turinys, atskleidžiama principų prasmė arba jie išvedami iš teisinio reguliavimo visumos ir vertintini kaip rodantys tolesnę teisinio reguliavimo kryptį, darantys įtaką visai teisės sistemai, tai bendrosios kompetencijos ir specializuotų teismų baigiamųjų aktų motyvuojamoji dalis svarbi bylos šalims esminiais jų kaltę įrodančiais arba paneigiančiais teisiniais argumentais ir vada pasinaudoti apeliacijos teise arba ne, teisminėms institucijoms – kaip precedentai.

Daugumos užsienio valstybių teisė taip pat reikalauja motyvuoti teismo sprendimą. Šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje priimti nemotyvuotą teismo sprendimą laikoma piktnaudžiauti valdžia¹⁴⁴.

Būtinybę motyvuoti teismo sprendimą rodo daugelio valstybių praktika. Tarkime, pareigą motyvuoti teismo sprendimą Vokietijos Konstitucinis Teismas grindžia Vokietijos Konstitucijos 103 straipsniu, kuriame sakoma, kad kiekvienam asmeniui garantuojama galimybė būti išklaustam teisės klausimais¹⁴⁵. Tai reiškia, kad teismas privalo išklausti kiekvienos bylos šalies argumentus ir juos įvertinti. Jeigu nėra motyvuoto sprendimo ar motyvai neaiškūs ir nepakankami, yra pagrindas tokį sprendimą skųsti aukštesnės instancijos teismui.

Švedijos proceso kodekso 17.7 straipsnyje taip pat įtvirtinta teismo pareiga motyvuoti sprendimą. Teismo sprendimas naikinamas, o byla perduodama žemesnės instancijos teismui nagrinėti iš naujo tik išimtiniais atvejais, kai dėl to, kad jis nemotyvuotas ar motyvuotas nepakankamai, neįmanoma jo patikrinti ir išspręsti bylą¹⁴⁶.

JAV teismo pareiga motyvuoti sprendimus grindžiama tinkamo (sąžiningo) teismo proceso principu (*due process of Law*)¹⁴⁷.

Teismo pareiga motyvuoti sprendimą įtvirtinta Italijos Konstitucijos 111 straipsnyje, Belgijos Konstitucijos 97 straipsnyje.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse numatyta, kad pagrindas naikinti sprendimą kasacine tvarka yra tai, kad jame nėra pateikta motyvų.

Bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų sprendimų motyvų įtaka prasminga ir tikslinga ginčo šalims kaip galimybė nuosekliai ir išbaigtai ginti pažeistas teises, nes žmonės turi teisę žinoti, kokiais argumentais remdamasis teismas sprendžia tam tikrą teisinį ginčą. Teismo sprendimų motyvavimas svarbus tuo, kad:

¹⁴³ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999. P. 78.

¹⁴⁴ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999. P. 78.

¹⁴⁵ BVerfG, NJW, 1980, P. 278.

¹⁴⁶ Lindell B. Civil procedure in Sweden//International encyclopedia of Laws. Civil Procedure, 1995. P. 121.

¹⁴⁷ Žr. išnašą Nr. 144.

- būtent teismo motyvai leidžia žmonėms pagrįstai numanyti, kokį sprendimą turėtų priimti teismas;
- leidžia užtikrinti teisės taikymo apibrėžtumą, stabilumą ir nuspėjamumą;
- leidžia suprasti kodėl teisingumą konkrečioje byloje galima pasiekti būtent tokiu, o ne kitokiu būdu;
- teismo motyvuose atsispindi teisės aiškinimas;
- leidžia vienodinti teismų praktiką, užtikrinti, kad visi teismai teisingai ir vienodai suprastų ir aiškintų teisės normas bei teisingai ir vienodai taikytų įstatymus. Todėl tik motyvuojant teismo sprendimus gali formuotis precedentinė teisė. Nemotyvuotas teismo sprendimas negali tapti precedentu¹⁴⁸.

Negalima abejoti teismo sprendimo motyvų būtinumu ir kelti jų reikalingumo klausimą. Sprendimo motyvų reikšmė ne tik teisinė, bet ir visuomeninė. Dažniausiai visuomenei svarbiausia, kaip vykdomas teisingumas, reikalaujama paaiškinimo, kodėl teismas priėmė tam tikrą sprendimą, kodėl teisingumas pasiekiamas taip, o ne kitaip. Motyvai – teismo veiklos teisėtumo įrodymas.

4.2. Konstitucinės kontrolės institucijų sprendimai

Pažvelgus į Lenkijos, Lietuvos, Čekijos konstitucinės justicijos institucijų priimamus teisės aktus matyti, kad jie yra įvairūs.

Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 54 straipsnis nurodo dvi sprendimų rūšis, kurias priima teismas, nagrinėdamas konstitucinę justicijos bylą. Bylos nagrinėjimas iš esmės baigiamas priimant procesinį dokumentą – sprendimą (*judgement*). Kiti klausimai, susiję su bylos nagrinėjimu, t. y. atskirų procesinių sprendimų priėmimu, įforminami priimant nutartis (*rulings*).

Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad galutinis bylos sprendimas turi būti pagrįstas motyvais.

Čekijoje sprendimai, kuriais išnagrinėjama byla iš esmės, yra galutiniai, neskundžiami ir be išimties privalomi visiems teisinio reguliavimo subjektams. Čekijos Konstitucinio Teismo sprendimai skelbiami viešai Čekijos Respublikos vardu.

Jeigu bylą išnagrinėjo teisėjų plenumas, tada sprendimą skelbia Čekijos Konstitucinio Teismo pirmininkas.

Jeigu bylą išnagrinėjo teisėjų taryba (kolegija), tada sprendimą skelbia teisėjų tarybos (kolegijos) pirmininkas.

Čekijos Konstitucinio Teismas, analogiškai kaip ir Lietuvoje, turi paskelbti teisės akto nuostatas, motyvus, kurių pagrindu aiškino teisės principus ir kodėl jais vadovavosi priimdamas sprendimą.

¹⁴⁸ Žr. išnašą Nr. 144, P. 79.

Čekijos Konstitucinio Teismo sprendimai skelbiami leidinyje „Sbirka zákonu České republiky“ (Čekijos Respublikos teisės aktų rinkinys). Šiame leidinyje teisės aktai išspausdinami tada, kai visiškai parengtas teisės aktas įteikiamas šio leidinio redaktoriui¹⁴⁹.

Čekijos Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyta, kad Čekijos Konstitucinis Teismas gali neskelbti šiame leidinyje sprendimo, kuriuo anuliuojamas įstatymas ar kitas teisės aktas, motyvų, jeigu jie šiame leidinyje neskelbtini. Pažymėtina tai, kad sprendimai, nors paprastai ir nespausdintini „Čekijos Respublikos teisės aktų rinkinyje“, išspausdinami, jeigu jų priėmimas turi visuomeninę reikšmę.

Lenkijos Konstitucijos 188 straipsnis skelbia, kad Konstitucinis Tribunolas priima sprendimus. Lenkijos Konstitucinio Tribunolo įstatyme įtvirtintos sąvokos sprendimai (angl. *decisions*) ir nutarimai (angl. *judgement*). Tikėtina, kad terminas „sprendimai“ (angl. *decisions*) vartojamas kaip bendrinė sąvoka, o terminas „nutarimai“ (angl. *judgement*) vartojamas kalbant apie baigiamuosius Tribunolo teisės aktus.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo įstatymo 71 straipsnis nurodo reikalavimus nutarimo formai. Šio įstatymo 71 straipsnio 3 dalyje reglamentuota, kad sprendimo motyvus Tribunolas privalo surašyti ne vėliau kaip per mėnesį nuo sprendimo paskelbimo.

Lenkijos Konstitucinio Tribunolo teisėjas gali pareikšti savo atskirą nuomonę ir nurodyti priežastis.

Lenkijos Konstitucijos 190 straipsnyje nurodyta, kad Tribunolo sprendimai yra visiems privalomi ir galutiniai. Nutarimai skelbiami oficialiuose leidiniuose „Juornal of the Republic of Poland“ ir „Monitor Polski“. Pažymėtina, kad Konstitucinis Tribunolas leidžia „Teisės aktų rinkinį“. Konstitucinio Tribunolo sprendimai įsigalioja jo paskelbimo dieną, tačiau gali būti nustatytas ir kitas terminas.

Lietuvos Respublikos Konstitucija mini dvi teisės aktų rūšis, kurias priima Konstitucinis Teismas – tai sprendimai ir išvados.

Konstitucinio Teismo įstatymas reglamentuoja, kad yra trys procesinių dokumentų – teisės aktų, kuriuos priima Konstitucinis Teismas – rūšys:

- nutarimai,
- išvados,
- sprendimai.

Reikėtų pažymėti, kad visi šie teisės aktai įvardijami kaip sprendimai. Šių teisės aktų prasme atskleidė Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. nutarimu: „nutarimai, išvados, sprendimai yra Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai – jais baigiama konstitucinės justicijos byla. Visus šiuos Konstitucinio Teismo nutarimus, išvadas, taip pat sprendimus, kuriais baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamuosius aktus, apima Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje vartojama bendrinė sąvoka „sprendimai“, reiškianti ir tai, kad Konstitucinis Teismas įgyvendina

¹⁴⁹Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas http://angl.concourt.cz/angl_verze/act.php; prisijungimo laikas: 2008-10-01.

Konstitucijos jam priskirtą kompetenciją ir pareiškia savo valią, t. y. priima Konstitucinio Teismo baigiamąjį aktą¹⁵⁰.

Visus Konstitucinio Teismo aktus jungia bendri požymiai. Visų pirma jie išreiškia Konstitucinio Teismo, kaip vyriausiojo Konstitucijos „sergėtojo“, poziciją dėl vienu ar kitu teisės reiškinį. Visiems Teismo aktams (išskyrus procesinius sprendimus) būdinga panaši vidinė struktūra, kurioje galima išskirti šias dalis:

- Teisės akto pavadinimas,
- Įvadinė dalis,
- Konstatuojamoji (motyvuojamoji) rezoliucija,
- Rezoliucija¹⁵¹.

Pagal vidinę teisės aktų struktūrinę sudėtį, iš jų svarbiausia yra konstatuojamoji (motyvuojamoji) ir rezoliucinė dalys, kuriose formuluojami teismo motyvai bei argumentai ir išreiškiama teismo valia. Nors Konstitucinio Teismo teisės aktai panašūs savo vidine struktūra, tačiau skiriasi teisine galia ir sukuria nevienodus teisinius padarinius.

Pažymėtina, kad Lenkijos bei Čekijos konstitucinės kontrolės institucijų baigiamieji teisės aktai pasižymi kitokia nei Lietuvos Konstitucinio Teismo teisės aktų struktūra. Čekijos ir Lenkijos teisės aktų struktūroje galima išskirti šias dalis: įvadinė, rezoliucinė, motyvuojamoji.

4.3. Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimai

Konstitucinio Teismo nutarimai yra galutiniai ir neskundžiami. Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, formuluotė „yra galutiniai ir neskundžiami“ reiškia, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, neišskiriant nė paties Konstitucinio Teismo: Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra privalomi ir pačiam Konstituciniam Teismui, jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba jų peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo¹⁵².

Konstitucinio Teismo nutarimai turi įstatymo galią ir ši galia išplaukia iš Konstitucijos, tačiau šio teismo negalima vertinti kaip teisėkūros subjekto. Konstituciniam Teismui nėra suteikta teisės keisti teisės aktų, prieštaraujančių Konstitucijai, turinį ar priimti naują teisės aktą. Konstitucinio Teismo

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006-03-28 nutarimas „Dėl Konstitucinio Teismo įgaliojimų peržiūrėti savo nutarimą ir nutraukti pradėtą teiseną, taip pat dėl teismų finansavimo peržiūrėjimo“.

¹⁵¹ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 462.

¹⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 2006-03-31, Nr. 36-1292.

nutarimai – tai aukščiausios juridinės galios teisės akto – Konstitucijos – aiškinimo ribos, kurių nevalia peržengti, jose privalu veikti.

Konstitucinis Teismas 2003 m. gegužės 30 d. nutarimu pagrindė teisės aktų privalomumą. Pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo sprendimai (nutarimai) yra visiems privalomi ir Konstitucinio Teismo aktai yra teisės šaltiniai¹⁵³.

Nutarimų, kuriais pripažįstama teisės akto ar jos dalies prieštaravimas Konstitucijai, galia negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį pat teisės aktą ar jo dalį. Įstatymas, tokiu nutarimu pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, netenka juridinės galios ir netaikomas nuo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo dienos. Konstitucijai prieštaraujančio įstatymo juridinę galią panaikina ne Konstitucinio Teismo nutarimas, o Konstitucijos 7 straipsnis. Konstitucinio Teismo nutarimo užduotis – tik konstatuoti konkretaus įstatymo prieštarumą Konstitucijai ir tuo remiantis nukreipti Konstitucijos 7 straipsnio naikinamąją galią į tokį įstatymą. Toks teisės aktas (ar jo dalis) netenka galios Konstitucinio Teismo nutarimo paskelbimo „Valstybės žiniuose“ dieną. Šie Konstitucinio Teismo nutarimai sukelia tiesioginius padarinius ir lemia atitinkamus pokyčius: „...pripažinus, kad teisės aktas prieštarauja Konstitucijos ar įstatymo nuostatoms, ne tik paneigiama iki tol galiojusi jo konstitucingumo (teisėtumo) prezumpcija, bet ir pats aktas yra pašalinamas iš teisinės apyvartos“¹⁵⁴.

Įstatymo galią turi ir tie nutarimai, kuriais pripažįstama, kad, teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai, o Prezidento ir Vyriausybės aktai neprieštarauja ir įstatymams. Šie nutarimai patvirtina teisės akto teisėtumą, t. y. atitikimą Konstitucijai. Konstitucinis Teismas, priėmęs tokio pobūdžio nutarimą, neprivalo nurodyti, kuriems Konstitucijos straipsniams teisės aktas neprieštarauja. Kaip teigia, V. Staugaitytė: „Šio tipo nutarimus galima apibrėžti kaip deklaratyvius, nes jais tik patvirtinama ginčijamo teisės akto (nuostatos) atitiktis Konstitucijai ar įstatymui, nesukeliant jokių tiesioginių padarinių teisės sistemos pokyčių“¹⁵⁵.

Pažymėtina tai, kad Konstitucinio Teismo nutarimams taikoma speciali ištaisymo, peržiūrėjimo ir aiškinimo tvarka¹⁵⁶.

Nutarimą ištaisyti gali priimti tik pats teismas savo iniciatyva ar dalyvavusių byloje asmenų prašymu. Šiuo atveju „ištaisyti“ sąvoka apima tik kai kuriuos netikslumus bei aiškias redakcines klaidas, jeigu tai nekeičia nutarimo esmės¹⁵⁷. Galima konstatuoti, kad ištaisymo metu Konstitucinis Teismas atlieka techninę nutarimo reviziją.

Priešinga situacija yra tada, kai Konstitucinis Teismas *peržiūri nutarimą*. Konstitucinio Teismo nutarimas gali būti peržiūrėtas jo paties iniciatyva, jeigu paaiškėjo naujų esminių aplinkybių, kurios buvo

¹⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas „Dėl savivaldybių tarybų rinkimų“.

¹⁵⁴ Staugaitytė V. Konstitucinio teismo nutarimų tipai ir jų poveikio teisės sistemai bei teisės taikymo praktikai ypatumai// Konstitucinė Jurisprudencija Nr. 4(8), 2007. P. 255.

¹⁵⁵ Žr. ten pat.

¹⁵⁶ Žylis J. Lietuvos Konstitucinė teisė: Raida, Institucijos, Teisių apsauga, Savivalda(Kolektyvinė monografija). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas Konstitucinėje sistemoje. Vilnius, 2007. P. 290.

¹⁵⁷ Žr. išnašą Nr. 156.

nežinomos Konstituciniam Teismui nutarimo priėmimo metu. Konstitucinis Teismas priima sprendimą ir pradeda bylą nagrinėti iš naujo. Konstitucinio Teismo sprendimas dėl savo nutarimo aiškinimo gali būti peržiūrėtas ir tuo atveju, kai nutarimas buvo išaiškintas ne pagal tikrąjį jo turinį.

Konstitucinis Teismas turi teisę oficialiai *aiškinti savo nutarimus*. Aiškindamas Konstitucinio Teismo įstatymo 61 straipsnį, Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus oficialiai aiškinti ir kitus savo baigiamuosius aktus, *inter alia* išvadas (Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 6 d., 2006 m. lapkričio 20 d. sprendimai). Konstitucinis Teismas gali aiškinti savo aktą pagal dalyvavusių byloje asmenų, kitų institucijų ar asmenų, kuriems jis išsiųstas, prašymą, taip pat savo iniciatyva. Konstitucinis Teismas, aiškindamas nutarimus, negali peržengti bylos esmės ribų, nes nutarimas yra vientisas teisės aktas. Dėl Konstitucinio Teismo nutarimo aiškinimo priimtas sprendimas yra neatskiriamas nuo Konstitucinio Teismo nutarimo¹⁵⁸.

4.3.1. Nutarimų įtaka teisėkūros subjektams

Konstitucinis Teismas tikrina įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios teisės aktų teisėtumą bei sąveikauja su kitomis teisinėmis institucijomis, todėl galima kalbėti apie Konstitucinio Teismo nutarimų poveikį šių institucijų veiklai.

Konstitucinio Teismo priimami teisės aktai veikia būsimus įstatymų leidėjo veiksmus, nes šis privalo pašalinti iš teisės sistemos Konstitucijai prieštaraujantį teisės aktą arba nurodytus trūkumus. Apie tai Konstitucinis Teismas pasisakė 2000 m. sausio 12 d. nutarime: „Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Tos pačios pasekmės atsiranda, kai Konstitucinis Teismas priima nutarimą, kad Respublikos Prezidento aktas ar Vyriausybės aktas (ar jo dalis) prieštarauja įstatymams... Visos valstybės institucijos bei jų pareigūnai privalo panaikinti savo priimtus poįstatyminius aktus ar jų nuostatas, kurie pagrįsti pripažintu nekonstituciniu teisės aktu. Neturi būti vykdomi sprendimai, pagrįsti teisės aktais, kurie pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ar įstatymams, jeigu tokie sprendimai nebuvo įvykdyti iki atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo. Konstitucinio Teismo nutarimo pripažinti teisės aktą ar jo dalį nekonstituciniu galia negali būti įveikta pakartotinai priėmus tokį pat teisės aktą ar jo dalį“¹⁵⁹.

Jeigu Konstitucinis Teismas priima nutarimą, kuriuo konstatuojamas teisės akto nekonstitucingumas, tuomet teisėkūros subjektas privalo jį šalinti iš teisės sistemos visa apimtimi. Situacija priešinga, jeigu Konstitucinis Teismas konstatuoja teisės akto dalinį nekonstitucingumą.

¹⁵⁸ Ten pat.

¹⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-01-12 sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimo išaiškinimo“.

Konstitucinis Teismas, priėmęs tokio pobūdžio nutarimą, įpareigoja teisėkūros subjektą padaryti reikiamas pataisas ir patikslinti teisės akto tekstą, kitaip tariant, priderinti jį prie turinio, išplaukiančio iš Konstitucinio Teismo nutarimo¹⁶⁰. Tokiu būdu viena norminio akto dalis šalinama iš teisės sistemos, o kita ir toliau gali būti taikoma.

Konstitucinio Teismo nutarimų poveikį teisės aktų leidėjui detaliau galima būtų atskleisti analizuojant paties nutarimo struktūrinės dalis, iš kurių svarbiausios motyvuojamoji ir rezoliucinė. Remiantis Konstitucinio Teismo doktrina, Konstitucinio Teismo nutarimas sudaro vieningą visumą, o tai reiškia, kad „nutariamoji dalis yra grindžiama konstatuojamosios dalies argumentais. Todėl aiškindamas savo nutarimą Konstitucinis Teismas yra saistomas tiek nutarimo nutariamąsios, tiek konstatuojamosios dalies turinio. Dėl Konstitucinio Teismo nutarimo aiškinimo priimtas sprendimas yra neatskiriamas nuo Konstitucinio Teismo nutarimo¹⁶¹.

P. Kūris, samprotaudamas apie nutarimo motyvuojamąsios bei rezoliucinės dalies tarpusavio ryšį, teigė: „Tai ne Konstitucinio Teismo nutarimo rezoliucinė dalis legitimuoja ir legalizuoja motyvuojamąją, o atvirkščiai – rezoliucinėje dalyje formuluojamas sprendimas yra logiška ir teisiškai neišvengiama konstitucinio argumentavimo tąsa ir baigtis. Sprendimas, kad teisės aktas (ar jo dalis) prieštarauja ar neprieštarauja Konstitucijai, yra teisėtas, legitiminis, konstitucinis būtent dėl to, jog grindžiamas konstituciniais argumentais, o ne šie argumentai įgauna teisinę galią dėl to, kad jais grindžiamas vienoks ar kitoks Konstitucinio Teismo sprendimas“¹⁶².

Motyvuojamoji dalis svarbi tuo, kaip teigė E. Jarašiūnas, kad joje būna interpretuojamos konkrečios Konstitucijos normos ir principai, išaiškinama jų prasmė ir turinys. Tai labai svarbu minėtiems teisėkūros subjektams, kurie savo priimamais teisės aktais neturėtų pažeisti konstitucinio reguliavimo ribų. Neretai Konstitucinio Teismo nuostatos tampa akstinu priimti vieną ar kitą teisės aktą¹⁶³.

Motyvuojamojoje dalyje išdėstomi teisiniai argumentai, kuriais grindžiama nutarimo rezoliucinė dalis. Nutarimo rezoliucinė dalis – tai suformuluota teismo valia dėl teisės akto teisėtumo, sąlygota nutariamąsios dalies motyvų.

Kita vertus, K. Jankauskas išreiškė požiūrį, kad „Konstitucinio Teismo aktuose išdėstyti argumentai ir motyvai suvaržo įstatymo leidėjo diskreciją kurti teisę, nustatyti visuotinai privalomus imperatyvus įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose“¹⁶⁴.

Iš tiesų Konstitucinis Teismas savo veikla įsiterpia į teisės aktų leidybos sritį, tačiau tai lemia Konstitucijos suteikti įgaliojimai. Įstatymų leidėjas, priimdamas teisės aktus, yra saistomas Konstitucijos.

¹⁶⁰ Žr. išnašą Nr. 156, P. 257.

¹⁶¹ Žr. išnašą Nr. 159.

¹⁶² Kūris E. Konstitucijos aiškinimas, Konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti Konstitucinės teisės paradigma. Teisės problemos, Nr. 3, 2003. P. 8-32.

¹⁶³ Jarašiūnas E. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė (kolektyvinė monografija). Konstitucija, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir teisės konstitucionalizacija. Vilnius, 2003. P. 146.

¹⁶⁴ Jankauskas K. Daktaro disertacija „Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje“. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2005. P. 66

Konstitucijos viršenybės principas suponuoja, kad įstatymų leidėjas, kurdamas teisę, privalo paklusti Konstitucijai.

Nutarimo motyvuojamoji dalis suvaržo įstatymo leidėjo diskreciją kaip teisės aktų aiškinimo taisyklė, brėžianti tolesnes teisinio reguliavimo gaires. Rezoliucinė dalis – tai aiškiai išreikštas imperatyvas, teisės aktų leidėjui nustatantis atitinkamas pasekmes – šalinti iš teisės sistemos teisės aktą, jo dalį. Teisėkūros subjektams iškyla pareiga nustatyti reikiamą teisinį reguliavimą, kad būtų visiškai įgyvendintas Konstitucinio Teismo nutarimas.

Konstitucinis Teismas dėl minėtos veiklos teisinėje literatūroje traktuojamas kaip „negatyvus įstatymų leidėjas“.

Mūsų manymu, Konstitucinio Teismo kaip „negatyvus įstatymų leidėjas“ traktavimas yra nepagrįstas, nes Konstitucinis Teismas teisės normų nekuria, „neleidžia“. Šio posakio netaisyklingą vartoseną pripažįsta ir P. Ragauskas: „Įvardijimas „negatyvioji įstatymų leidyba“ nėra visuotinai priimtinas. Tai tam tikra prasme neoficialus terminas, dažnai vartojamas kaip konstitucinis žargonas“¹⁶⁵.

Konstitucinis Teismas, tikrindamas teisės aktų leidėjo veiklos rezultatą, tik konstatuoja, ar teisės aktas, jo dalis pažeidžia Konstituciją. Konstitucinio Teismo priedermė – užkirsti kelią galimiems norminių aktų nukrypimams nuo reikalavimų, kuriuos jiems nustatė aukštesnės galios teisės aktai ir pirmiausia pagrindinis valstybės įstatymas – Konstitucija – bei pašalinti tokius nukrypimus, jeigu jų yra.

Žodžio „negatyvus“ prasmė atskleidžiama „Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne“. Negatyvus – reiškia neigiamas. Kyla klausimas, ką tokio negatyvus – neigiamo Konstitucinis Teismas leidžia savo veikla?

Neginčijama, kad Konstitucinio Teismo įtaka įstatymų leidėjui akivaizdi, tačiau ar negatyvu – neigiama yra tai, kad ši teisminė institucija nurodo įstatymų leidėjui teisinio reguliavimo trūkumus, spragas, aiškina, kaip turi būti interpretuojamos Konstitucijos normos ir principai?

Konstitucinio Teismo funkcijų reikšmė, kaip matyti ankstesniuose šio darbo skyriuose, yra daug platesnė. Konstitucinis Teismas padeda išvengti teisinių dviprasmybių teismų praktikoje, garantuoja žmogaus teisių apsaugą, stabilumą bei darną valstybės valdžių sistemoje. Kyla klausimas, ar tai galima vertinti kaip negatyvią – neigiamą veiklą?

Konstitucinis Teismas nepriskiriamas prie teisėkūros subjektų, todėl jis apskritai negali būti įvardijamas kaip įstatymų leidėjas, juo labiau nei kaip negatyvus, nei kaip pozityvus.

Terminas „Konstitucinės priežiūros institucija“, „Konstitucijos sergėtojas“ atskleidžia tikrąją Konstitucinio Teismo priedermę.

¹⁶⁵ Ragauskas P. Konstitucinio Teismo vaidmuo įstatymų leidyboje. <http://www.teise.org/admin/docs/upload/2004%201%20Petras.doc>. Prisijungimo laikas: 2008-10-26.

4.3.2. Nutarimų įtaka teisės taikymo subjektams

Konstitucinio Teismo formuojamos doktrinos įtaka akivaizdi kitoms teisminėms institucijoms. Bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai, nagrinėdami baudžiamąsias, civilines ir administracines bylas, susiduria su Konstitucijos aiškinimo ir taikymo konkrečioms faktinėms bylos aplinkybėms problema, todėl minėtos teisminės institucijos, priimdamos sprendimus, privalo vadovautis Konstitucinio teismo nutarimais.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33 straipsnis reglamentuoja, kad nagrinėjant bylas, be kitų šaltinių, teismai vadovaujasi Konstitucija, taip pat oficialiai paskelbtais Konstitucinio Teismo nutarimais ir kt. Šią situaciją galima pagrįsti konkrečių bylų pavyzdžiais.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, priimdamas 2003 m. balandžio 29 d. nutartį S. N. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-322/2003, vadovavosi *inter alia* Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalimi ir Konstitucinio Teismo suformuluota konstitucine doktrina.

Lietuvos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas dėl Konstitucijos 22 straipsnio nuostatų taikymo teismų praktikoje taip pat turėjo esminį poveikį. Šiuo nutarimu buvo vadovujamasi priimant 2000 m. gruodžio 12 d. nutartį V. P. ir D. K. baudžiamojoje byloje Nr. 2K-745/2000 bei priimant 2001 m. vasario 27 d. nutartį K. R. baudžiamojoje byloje.

Konstitucinio Teismo doktrina, kurioje yra aiškinami asmenų lygiateisiškumo, teisinės valstybės ir teisingumo principai, ne kartą buvo vadovujamasi nagrinėjant civilines bylas. Paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 metais priimta nutartis byloje Nr. 3K-3-50, 2001 m. kovo 27 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-155.

Teismai ne tik remiasi Konstitucinio Teismo nutarimais konkrečiose bylose, bet taip pat jais vadovaujasi apibendrinami teismų praktiką.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. gruodžio 22 d. nutarime Nr. 14 „Dėl civilinių bylų, kylančių iš mokesčių teisinių santykių, nagrinėjimo teismuose apibendrinimo rezultatų“ buvo konstatuota, kad „Teismai, nagrinėdami šios kategorijos bylas, turėtų atsižvelgti ir į mokesčių klausimais priimtus Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. kovo 15 d. nutarimą, 1997 m. liepos 10 d. nutarimą“¹⁶⁶.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 1998 m. gegužės 1 d. nutarime Nr. 1 pažymėjo, kad teismas, nagrinėdamas bylas dėl asmens garbės ir orumą žeminančių tikrovės neatitinkančių žinių bei informacijos apie asmens privatų gyvenimą be jo sutikimo paskleidimą, turi vadovautis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso straipsniais ir t. t. Taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas pažymėjo, kad „Lietuvos Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas

¹⁶⁶ Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 1997, Nr. 8. P. 124-125.

(Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis). Tiesiogiai vadovaudamiesi Konstitucija teismai gali užpildyti teisės spragą ir išspręsti įstatymų koliziją...¹⁶⁷.

4.4. Konstitucinio Teismo išvados

Kalbant apie kitą Konstitucinio Teismo procesinį dokumentą – *išvadas* – pažymėtina, kad jos nuo nutarimų skiriasi savo teisine galia. Esminis skirtumas tarp išvadų ir nutarimų yra tai, kad nutarimai – privalomi visiems teisės subjektams, o išvados nėra imperatyvinio, o tik patariamąjo (rekomendacinio) pobūdžio teiginiai. Išvados savo prigimtimi nedaro tiesioginio poveikio teisės sistemai. Konstitucinis Teismas išvadose formuluoja tik savo nuomonę. Galutinį sprendimą priima institucija, pateikusi paklausimą.

Išvados, skirtingai nei nutarimai, neskelbiamos Lietuvos Respublikos vardu. Klausimais dėl išvadų Konstituciniame Teisme nagrinėjami paprastesne procedūra, t. y. nesilaikant visų reikalavimų, kurie būtini teisminiam posėdžiui nagrinėjant kitų kategorijų bylas. Rengiant išvadas svarbų vaidmenį gali vaidinti liudytojai, ekspertai, specialistai¹⁶⁸.

Nutarimai bei išvados vertintini kaip svarbiausi Konstitucinio Teismo aktai, nes jie visada priimami, kaip jau buvo minėta, baigus nagrinėti bylą. Šiuose aktuose išreikšta Konstitucinio Teismo valia.

4.5. Konstitucinio Teismo sprendimai

Kita Konstitucinio Teismo aktų grupė – sprendimai. Sprendimai gali būti labai įvairūs, priklausomai nuo to, kokie klausimai jais sprendžiami. Sprendimai priimami tvarkomuosiuose, organizaciniuose, teisiniuose posėdžiuose. Materialiaja prasme sprendimai gali būti vienkartinio pobūdžio, pavyzdžiui, skirti nagrinėti bylą teismo posėdyje, atidėti ar atnaujinti bylos nagrinėjimą ir t. t. Svarbiausi sprendimai yra tie, kurie susiję su dalyvaujančių byloje asmenų interesais arba konkrečia bylos esme, pavyzdžiui:

- sprendimas nutraukti pradėtą teiseną;
- sprendimas priimti Respublikos Prezidento teikimą ar Seimo nutarimą, kuriuose prašoma ištirti, ar teisės aktas atitinka Konstituciją. Tokio sprendimo skiriamasis bruožas yra tas, kad jį priėmus sustabdomas teisės akto galiojimas;
- sprendimas atsisakyti nagrinėti prašymą ar klausimą. Dažniausiai atsisakymo pagrindas – prašymas, paduotas asmens ar institucijos, neturinčios teisės tai daryti, ir kita;
- sprendimas ištaisyti Konstitucinio Teismo nutarimą;
- sprendimas išaiškinti Konstitucinio Teismo nutarimą;

¹⁶⁷ Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 1998, Nr. 9. P. 50.

¹⁶⁸ Žilys J. Lietuvos Konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda (kolektyvinė monografija). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2007. P. 291

- sprendimas peržiūrėti Konstitucinio Teismo nutarimą;
- sprendimai, kuriais sprendžiami esminiai Teismo vidaus darbo organizavimo klausimai.

Sprendimai – tai teisės aktai, kuriais fiksuojami atskiri procesiniai veiksmai.

Apžvelgus Konstitucinės justicijos institucijų bei bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų teisės aktų rūšis, akcentuoti esminiai panašumai bei skirtumai.

Konstitucinėje teiseje baigiamieji teisės aktai gali būti įvardijami įvairiai – nutarimai, sprendimai. Šie aktai išreiškia tą patį tikslą – baigiamąjį konstitucinės justicijos bylos sprendimą. Tiek Čekijos, tiek Lenkijos bei Lietuvos konstitucinės justicijos institucijų baigiamieji teisės aktai turi privalomąją galią ir yra galutiniai.

Baudžiamųjų, civilinių, administracinių bylų nagrinėjimas įforminamas priimant nuosprendžius, sprendimus, nutarimus, nutartis. Šiuo požiūriu minėti dokumentai užima svarbią vietą teisės taikymo aktų sistemoje. Jie gali būti vada proceso dalyviams skusti teismo sprendimą aukštesnės instancijos teismui. Kai tuo tarpu konstitucinės justicijos institucijų teisės aktai yra neskundžiami.

Teisės aktų struktūros atžvilgiu bendrosios teisenos ir konstitucinės teisenos teisės aktai yra panašūs. Svarbiausios teisės aktų dalys yra motyvuojamoji ir rezoliucinė. Teisminės institucijos privalo argumentuoti savo sprendimus.

Bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų teisės aktai ir konstitucinės kontrolės institucijų teisės aktai sukelia nevienodus padarinius. Tai lemia minėtų institucijų kompetencijos skirtumai. Jeigu konstitucinės kontrolės institucijų teisės aktai reikšmingi visai teisės sistemai, tai bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų teisės aktai liečia tik ginčo šalis.

Nagrinėjant konstitucinės justicijos, baudžiamąsias, civilines ar administracines bylas, atskiri procesiniai klausimai išsprendžiami priimant vienkartinio pobūdžio teisės aktus, kuriais fiksuojamas vienas ar kitas juridškai reikšmingas veiksmas.

Bendrosios ir specialiosios jurisdikcijos teismuose procesiniai veiksmai įforminami priimant nutartis. Lenkijos ir Lietuvos konstitucinės kontrolės institucijos tokiems veiksams įforminti priima sprendimus. Čekijos Konstitucinis Teismas – nutartis.

Taigi teismai, vykdydami teisingumą, priima teisės aktus, kuriuose fiksuojamas teisiškai pagrįstas jų veiklos rezultatas. Baigiamieji teisminių institucijų sprendimai vertintini kaip teisingumo vykdymo išraiškos aktai, kuriuose įtvirtinamos teisės aiškinimo taisyklės, sukeliančios juridškai reikšmingas pasekmes ne tik konkrečiam ginčo šalims, bet ir teisėkūros subjektams.

Bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų baigiamieji teisės taikymo aktai individualizuoja fizinių bei juridinių asmenų teises konkrečioje byloje: siaurina, likviduoja arba pripažįsta. Jie yra svarbūs kaip šalių kaltę pripažįstantys arba paneigiantys sprendimai, teismams – kaip precedentai.

Konstitucinės kontrolės institucijų baigiamieji teisės aktai – tai konstitucinio arba „kvalifikuoto“ teisėtumo įgyvendinimo aktai, tiesiogiai darantys įtaką bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų sprendimams, teisėkūros subjektams ir visai visuomenei.

IŠVADOS

1. Pripažįstama, kad teisėtumas – tai paklusimas teisei, įgyvendinta teisinė tvarka valstybėje apskritai. Konstitucinis teisėtumas – tai reikalavimas, kad teisė būtų grindžiama konstituciškai. Visos įstatymo nuostatos turi būti suderintos ne tik tarp savęs, bet ir su Konstitucija. Visi teisės aktai turi būti teisėti: įstatymai negali prieštarauti Konstitucijai, o poįstatyminiai teisės aktai – Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucinis teisėtumas – tai „kvalifikuotas teisėtumas“.

2. M. Romeris teisėtumo apsaugos garantu laikė teismą. Konstitucinį Teismą vertino kaip „aukščiausiąjį pasiekiamą teisėtumo laipsnį“. Šiuolaikiniai mokslininkai E. Kūris, M. Mikelėnas taip pat pripažino, kad teismai – pagrindinis teisėtumo apsaugos mechanizmas.

3. Pagrindinė teisminės valdžios paskirtis – teisingumo vykdymas. Bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismai teisingumą įgyvendina nagrinėdami baudžiamąsias, civilines ir administracines bylas, o Konstitucinis Teismas – konstitucinės justicijos bylas. Bylos nagrinėjamos vadovaujantis procesinės teisenos taisyklėmis, kurios savo turiniu artimos civilinei teisei.

4. Teismo procesui būdinga ieškininė teisenos pradžia. Procesas inicijuojamas kreipiantis su skundu, ieškiniu ir t. t. Teisminis procesas – tai ginčo nagrinėjimas, kurio metu visada yra mažiausiai trys veikiantys asmenys: teisėjas (teisėjai) ir dvi šalys. Teismo proceso metu šalys vadovauja procesui, o teismo pagrindinė funkcija – būti tam tikru šalių ginčo arbitru ir pasakyti, kas yra teisybė pagal byloje pateiktą medžiagą, bei prižiūrėti, kad „kova“ vyktų pagal valstybės nustatytas procesinės teisenos taisykles..

5. Konstitucija įtvirtina principus, kurie būdingi visai teisminei valdžiai apskritai, tačiau yra principų, būdingų tik atskiroms teisės šakoms.

6. Lietuvos konstitucinė teiseną pagal subjektus, turinčius teisę inicijuoti procesą, skiriasi nuo bendrosios teisenos bei kitų šalių konstitucinės teisenos. Į Lietuvos Konstitucinį Teismą šiuo metu gali kreiptis tik keturios valdžios institucijos; bendrosios teisenos subjektai yra fiziniai ir juridiniai asmenys, valstybė. Kitų šalių, pavyzdžiui, Vokietijos, Lenkijos, Čekijos, Latvijos, subjektų, galinčių kreiptis į konstitucinės justicijos institucijas yra žymiai daugiau. Tarp šių teisenų bendra yra tai, kad gali dalyvauti ir kiti proceso dalyviai: ekspertai, liudytojai, specialistai, žmogau teisių gynėjai, teisininkai.

7. Nagrinėjant konstitucinės justicijos, baudžiamąsias, civilines, administracines bylas, įstatymai numato galimybę išplėsti tyrimo ribas.

8. Lietuvos Konstitucinės teisenos stadijos yra analogiškos Čekijos, Lenkijos konstitucinės teisenos stadijoms bei civilinio proceso, administracinio proceso stadijoms. Iš esmės priešingas konstitucinei teisei baudžiamasis bei administracinių teisės pažeidimų nagrinėjimo procesas, tačiau pastebėtina ir kai kurių panašumų.

9. Lietuvos Konstitucinio Teismo, bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų baigiamieji dokumentai – nutarimai, sprendimai, nutartys, nuosprendžiai savo vidine struktūra yra panašūs. Lenkijos, Čekijos, Lietuvos konstitucinės kontrolės institucijų baigiamieji teisės aktai skiriasi savo vidine struktūra. Skirtinga ir konstitucinės kontrolės institucijų, bendrosios bei specialiosios kompetencijos teismų baigiamųjų teisės aktų galia. Atskiri procesiniai veiksmai tiek konstitucinės kontrolės institucijose, tiek bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismuose įforminami nutartimis, sprendimais, nutarimais.

10. Konstitucinis Teismas – nėra teiskūros subjektas. Šis teismas nekuria teisės normų ir nedalyvauja įstatymų leidybos procese, negali pakeisti Konstitucijai prieštaraujančio įstatymo turinio, jo pataisyti. Konstitucinis Teismas – „Konstitucijos sergėtojas“.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija//Valstybės žinios.1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas//Valstybės žinios.2002, Nr. IX-743.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas//Valstybės žinios. 2002-03-14, Nr. IX-1162.
4. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas//Valstybės žinios. 1992, Nr. 21-610.
5. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas//Valstybės žinios. 2000, Nr. 85-2566.
6. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas//Valstybės žinios. 2002, Nr. 17-649.
7. Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymas//Valstybės žinios. 1993, Nr. 6.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. birželio 17 d. Seimo nutarimo „Dėl žemės reformos pagrindinių kryptų“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos Radijo ir televizijos tarybos sudarymo atitikimo Konstitucijai“.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006-06-06 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
11. Konstitucinio Teismo 2004-05-25 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008-02-22 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2007 m. spalio 31 d. dekreto Nr. 1K-1143 "Dėl Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos asmenų, slapta bendradarbiavusių su buvusios SSRS specialiosiomis tarnybomis, registracijos ,prisipažinimo, įskaitos ir prisipažinusiųjų apsaugos įstatymo pakeitimo gražinimo Lietuvos Respublikos Seimui pakartotinai svarstyti“ 2 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo 4 straipsnio 2 dalies(2002 m. birželio 4 d. .redakcija) atitikties LR Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Mažeikių raj. Apylinkės teismo prašymo ištirti, ar LR akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo 3 straipsnio 8 dalis (2002 m. birželio 4 d. .redakcija) neprieštarauja LR Konstitucijai.

14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2006 m. sausio 17 d. „Dėl pareiškėjo –Vilniaus raj. apylinkės teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 20 d. nutarimo Nr. 259 „Dėl miškų priskyrimo miškų grupėms“ kai kurios nuostatos neprieštaruja LR Konstitucijai ir LR piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo (1997 m. liepos 9d. redakcija) 6 straipsnio 1, 2, 4, 5 dalims ir 18 straipsnio 1 daliai“.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. Redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. Redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. Redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai//Valstybės žinios. 2006-03-31, Nr. 36-1292.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas „Dėl savivaldybių tarybų rinkimų“.
17. Lietuvos Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios, 2004 Nr. 49-1600.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000-01-12 sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999m. gruodžio 21 d. nutarimo išaiškinimo“

Specialioji literatūra:

18. Abramavičius A. Teorinė ir praktinės asmens konstitucinio skundo įtvirtinimo Lietuvos konstitucinėje sistemoje problemos//Jurisprudencija. 2006, Nr. 1.
19. Banaszak B. Outline of Polish Constitutional Law. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersitetu Wrocławskiego, 2005.
20. Baužaitė–Kulvinskienė J. Administracinė justicija: teorija ir praktika. Vilnius: Justitia, 2005.
21. Боннер А.Т. Принцип диспозитивности гражданского процессуального права. Москва, 2005.
22. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
23. BVerfG, NJW, 1980.
24. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
25. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas, Vilnius: teisinės informacijos centras, 2005.
26. Esmein A. Konstitucinės teisės principai (Prancūzų ir palyginamieji) I t., II d. Kaunas: Teisininkų draugijos leidinys, 1932.

27. Garner B. A. Dictionary of Modern Legal Usage. New Yourk, Oxford: Oxford University Press, 1987
28. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojoproceso teisė. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2005.
29. А. Н. Головистикова, Л. Ю Грудцына . Москва, Эксмо, 2007.
30. Hart A. Teisės samprata. Vilnius, 1997.
31. Held D. demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2002.
32. Jurčys P. Ar jau laikas įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo institutą?//Teisės problemos. 2005, Nr. 4(12). P. 5-7.
33. Jankauskas K. Paskaitų ciklas „Konstitucinio teisminio proceso pagrindiniai bruožai“. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
34. Jankauskas K. Daktaro disertacija „Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje“. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2005.
35. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
36. Jarašiūnas E. Aukščiausioji ir ordinarinė teisė: požiūrio į Konstituciją pokyčiai//Jurisprudencija. 2002, Nr. 33(215).
37. Jarašiūnas E. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė(Kolektyvinė monografija). Konstitucija, Konstitucinis Teismas ir teisės konstitucionalizacija. Vilnius, 2003.
38. Комаров С. А., Малько А.В. Теория государства и права. Москва, 2000.
39. Конституционное право зарубежных стран. Москва.: Норма, 2000.
40. Kubilius A. Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Konstitucinis teismas ir politinis procesas. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
41. Kūris E. Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis jos taikymas. Konstitucija, konstitucinė doktrina ir Konstitucinio Teismo diskrecija. Vilnius, 2002.
42. Kūris E. Konstitucijos aiškinimas, Konstitucinės teisės šaltiniai ir besikeičianti Konstitucinės teisės paradigma//Teisės problemos. 2003, Nr. 3.
43. Kvietkauskas V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų leidykla, 1985.
44. Leonas P. Teisės enciklopedija. Paskaitos. Kaunas, 1931.
45. Lindell B. Civil procedure in Sweden//International enciklopedija of Laws. Civil Procedure, 1995
46. Lyderis A. Sinonimų žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
47. Лупинская П. А. Уголовный процесс. Москва, 1995.
48. Maksimaitis M. Teisinės valstybės modelis//Mykolo Romerio mokslas apie valstybę. Vilnius, 1997
49. Merrim-Webster's Dictionary of Law, 1996.
50. Mesonis G. Konstitucinio reguliavimo įvairovė. (Kolektyvinė monografija)//Čekijos Respublikos konstitucinė sąranga. Vilnius, 2006.

51. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999.
52. Панова И. В. // ред Н. М. Конин. Юридический процесс. Саратов: Светопись, 1998.
53. Petkevičius P. Administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2003.
54. Pumputis A. Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda (kolektyvinė monografija) // Vyriausybė valstybės valdžių sistemoje. Vilnius, 2007
55. Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. Vilnius: Pozicija, 1944.
56. Rėmeris M. Lietuvos sovietizacija
57. Stačiokas S. M. Romerio mokymas apie suverenitetą ir konstitucingumą aktualus ir šiandien//Justitia, 2000.
58. Stačiokas S. Lietuvos Respublikos teismo ir kitų Lietuvos teismų santykis//Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Vilnius, 2002
59. Stačiokas S. The principles and Basic Rules of Legal Proceedings in the Constitutional Court//Constitutional Justice in Lithuania. Vilnius, 2003.
60. Sinkevičius V. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos//Jurisprudencija. 2002, Nr. 30(22).
61. Sinkevičius V. Lietuvos konstitucinė teisė: Raida, Institucijos, teisių apsauga, Savivalda (kolektyvinė monografija// Lietuvos Respublikos Seimo kaip Tautos atstovybės koncepcija. Vilnius, 2007.
62. Staugaitytė V. Konstitucinis skundas: Lenkijos Respublikos patirtis//Justitia. 2006, nr. 1(59).
63. Staugaitytė V. Konstitucinio teismo nutarimų tipai ir jų poveikio teisės sistemai bei teisės taikymo praktikai ypatumai// Jurisprudencija. 2007, Nr. 4(8).
64. Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. Vilnius: Justitia, 2005.
65. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma litera, 2003.
66. Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 1997, Nr. 8.
67. Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. 1998, Nr. 9.
68. Tocqueville A. Apie demokratiją Amerikoje. Vilnius: Amžius, 1996.
69. Užsienio šalių Konstitucijos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
70. Vainiūtė M. Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą//Vokietijos Federacinės Respublikos pagrindinis įstatymas. Vilnius, 2005.
71. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
72. Voskuhle A. Rechtsschutz gegen de Richter. Munchen, 1993.
73. Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė: Raida, Institucijos, teisių apsauga, Savivalda(kolektyvinė monografija)//Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje. Vilnius, 2007.

Internetiniai šaltiniai:

74. Čekijos Respublikos Konstitucija <http://www.servat.unibe.ch/icl/ez00000.html>;
75. Prancūzijos Respublikos Konstitucija <http://www.solon.org/Constitutions/France/French/cons58.html>;
76. Lenkijos Respublikos Konstitucija http://www.servat.unibe.ch/icl/pl00000_.html;
77. Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymas http://angl.concourt.cz/angl_verze/act.php;
78. Latvia Constitutional Law 17 str. 1 d. http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm
79. Žilys J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje. http://www.mruni.lt/lt/padaliniai/fakultetai/teises_fakultetas/katedros/konstitucines_teises_katedra/nuorodos_studentams/
80. Ragauskas P. Konstitucinio Teismo vaidmuo įstatymų leidyboje. <http://www.teise.org/admin/docs/upload/2004%201%20Petras.doc>.
81. <http://www.balsas.lt/naujiena/194853>;
82. <http://www.justitia.lt/magazine2.php?open>;
83. http://www.lrkt.lt/APublikacijos_20080910a.html;
84. Lenkijos Konstitucinis Tribunolas <http://www.trybunal.gov.pl/eng/index.htm>;
85. www.infolex.lt/portal/star.asp?act=newsTema=49&18853;

SANTRAUKA

Konstitucinio teismo proceso pagrindiniai bruožai

Raktiniai žodžiai: Konstitucija, konstitucinis teisėtumas, teismo procesas, konstitucinė justicija

Šiame darbe siekiama atskleisti konstitucinio teisėtumo ir teisėtumo sampratą mokslinėje literatūroje. Remiantis normine literatūra siekiama išanalizuoti Lietuvos Konstitucinio Teismo ir kitų teisminių institucijų funkcijas, jų tarpusavio ryšį.

Konstitucinio teismo proceso pagrindiniai bruožai atskleidžiami civilinės, baudžiamosios, administracinės bei Čekijos ir Lenkijos konstitucinės teisenos kontekste. Pateikiama teismo proceso samprata, teismo proceso principai, analizuojamos stadijos, proceso subjektai, sprendimų rūšys. Ypatingas dėmesys skiriamas Konstitucinio Teismo nutarimams, nes šie baigiamieji konstitucinės justicijos bylos teisės aktai turi įtakos teisėkūrai, bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismams bei visai teisės sistemai apskritai.

SUMMARY

The Main features of the constitutional court process

Keywords: constitution, constitutional legality, court process, constitutional justice

This work is aimed at finding out the concept of legality and constitutional legality in academic literature. Considering law literature to analyze functions of the Constitutional court and other courts of Lithuania and relation between them.

The main features of the Constitutional court process are disclosed in the context of civil, criminal, administrative as well as Czech and Poland constitutional proceedings. This work presents the concept of proceeding. It also analyzes the main principles, stages, subjects and judgements of proceeding.

The main attention is paid to judgements of the Constitutional court as these documents influence the legislation of law, other courts of Lithuania and the system of law in general.

